

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

VII

1909

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
K. ROSENDAHLS BOGTRYKKERI - ESBJERG
1909

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen (Udvalgets Formand).

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

Jested og Hillerup.

Et Tidsbillede fra Vilslev Sogn fra før 1864.

Af forhv. Bankdirektør J. Madsen i Jerne.

NAAR en Menneskealder er gaaet, og den Slægt er gaaet bort, der levede før 1864, vil det være vanskeligt for dalevende Mennesker at danne sig en Forestilling om, hvor udviklede Forholdene har været i „de blandede Distrikter“ i Sønderjylland før Fredslutningen i Wien. Men ingen Steder har de været mere udviklede end i Vilslev Sogn, der af Kongeaaen var skaaret i to omtrent lige store Dele, hvis større Del laa Nord for Aaen og var rent nørrejdsk, medens den noget mindre Del laa Syd for Aaen og var blandet kongerigsk og slesvigsk. Vilslev By med Hunderup Sogn dannede en kommunal Enhed og hørte fra Alders Tid under Gørding Herred, men havde i Tiden fra 1559 til 1808 sammen med Darum Sogn dannet det saakaldte Hunderup Birk, efter den af Rigsraaden Niels Lange til Kærgaard forhvervede Birkeret. Vilslev By dannede desuden et eget Sognefogeddistrikt; medens den kongerigske Del i Jested og Hillerup dannede et Sognefogeddistrikt for sig, havde de slesvigske Beboere i disse to Byer Sognefoged sammen med Farup Sogn. I Jested fandtes ved det nittende Aarhundredes Midte 13 Gaarde og 21 Huse, som hørte

under Ribe Amt og Riberhus Birk, 8 Gaarde og 14 Huse, som hørte under Haderslev Amt og Frøs- og Kalvslund Herreders Jurisdiktion; men desuden fandtes 2 Gaarde, der hørte under det adelige Gods Lindved¹, de saakaldte Rantzaustjenere, og som i sin Tid i retslig Henseende havde hørt under 2. adelige Angler Godsdistrikt. I Hillerup fandtes 12 Gaarde og 9 Huse, som hørte under Ribe Amt og Riberhus Birk, medens 5 Gaarde og 2 Huse hørte under Haderslev Amt og Frøs- og Kalvslund Herreders Jurisdiktion. Hvis det nu havde været saaledes, at kongerigske og slesvigske Ejendomme havde ligget hver for sig og udgjort en samlet Enhed i Bymarken, saa kunde der til Nød have været nogen Mening deri; men alt laa blandet sammen i det vildeste Kaos, ja det kunde endog hænde, at til en Gaard hørte baade kongerigsk og slesvigsk Ejendom. En lille Begivenhed i 50erne er ret oplysende. Poul Teilmann, der opholdt sig hos sin Søster i Vilslev Præstegaard, var en Dag kommen til Hillerup for at faa noget lavet ved en Bøsse. Samme Dag kom en Gendarm til Hillerup. En Spasmager fik Lyst til at have Løjer med Teilmann og aftalte med Gendarmen, at han skulde passe paa ham, naar han forlod Smedien med Bøssen. Paa kongerigsk Grund jagede man, som man lystede, men det var ikke fuldt lovmedholdeligt paa slesvigsk Grund. Imidlertid fik man ingen Løjer med Teilmann, der havde anet Uraad; thi han forstod at krydse ud og ind, frem og tilbage, indtil han naaede Kongeaaen. Værre Ulempe kunde fremkomme, naar et Hus var bygget saaledes, at noget deraf laa paa kongerigsk og andet paa slesvigsk Grund.

¹ De to lindvedske Gaarde ejedes ved 1864 af Peder Gravesen og Simon Tuds.

Dette var Tilfældet i Vilslev Spange, hvor Grænsen gik igennem Huset. Nu hændte det i 50erne, at en Familie maatte ty til Fattigvæsenet om Hjælp; men da Forsørgeren var født i Vilslev Spange, var Spørgsmaalet, i hvilken Stue han var kommen til Verden. Derved opstod en stor Strid, hvis Udfald jeg ikke kan meddele. I Rødding hændte paa samme Tid noget andet af en mindre alvorlig Karakter. Det var i Aarene nærmest efter Trearskrigen, at F. F. Tillisch nedlagde Forbud mod Dagbladet „Fædrelandet“ i Hertugdømmet Slesvig. Det ærgrede Sofus Høgsbro, som da var Forstander for Rødding Højskole; thi „Fædrelandet“ var dengang vort mest frisindede Dagblad, og det kunde han ikke godt undvære. Men han var en strengt lovlydig Mand, der paa ingen Maade vilde overtræde Forbudet. Nu var det saa heldigt, at Elevhuset var bygget paa kongerigsk Grund, og der boede Jens Lassen Knudsen som Lærer, og saa fik man det ordnet saaledes, at denne holdt „Fædrelandet“, og saa kunde Sofus Høgsbro læse det ovre i Spisesalen uden at overtræde Forbudet.

I kirkelig Henseende hørte hele Jested By under Vilslev Sogn; men Hillerup By var delt saaledes, at 12 Gaarde og 5 Huse hørte til Vilslev, Resten til Farup Sogn. Det var imidlertid slet ikke delt saaledes, at det var de kongerigske Beboere, der hørte til Vilslev, og de slesvigske til Farup; af de 17 Gaarde og 11 Huse i Hillerup hørte de 10 kongerigske Gaarde og 3 Huse og 2 slesvigske Gaarde og 2 Huse til Vilslev Sogn, Resten til Farup Sogn; men 2 Vilslev Sogns Gaarde svarer endnu den halve Præstetiende til Vilslev og den anden halve til Farup.

Fattigvæsenet i Jested dannede en Enhed og hørte

under slesvigske Lovgivning. Ydelserne til Fattigvæsenet bestod i Fribolig i Fattighusene og noget Korn. Kunde det ikke slaa til, fik de Lov til at tigge. Vilslev By var meget overrendt af Jesteds fattige, uagtet de her var udsatte for at blive opfangede af Stodderkongen. Pengeydelseerne var ubetydelige. Det var en temmelig vanskelig Sag at paaligne de kommunale Byrder i de blandede Distrikter, idet Skattegrundlaget var saa forskelligt i de kongerigske og de slesvigske Ejendomme; men det voldte dog sjældent større Bryderier.

Den nuværende Skole i Jested er opført 1838; tidligere var Skolen i et lille Hus længere mod Vest, det blev saa benyttet til Fattighus. I dette gamle Hus sad Børnene pakket sammen ved et Par almindelig flade Borde med løse Bænke omkring. Hvor langt tilbage i Tiden der har været holdt Skole i dette Hus, kan Folk ikke huske. Af Lærere kender vi Bramming, der blev forflyttet til Koldingegnen (Alminde), efter ham kom Bennedsen og dernæst Starcke, der flyttede derfra ved 1848. Det var eksaminerede Lærere med fast Ansættelse, men lille Løn. Efter den Tid har der nok været et Par eksaminerede Lærere en kortere Tid, om de har haft fast Ansættelse, er tvivlsomt; men Lønnen var saa lille, at flere unge Mennesker har vikarieret, sidst Jens Pedersen (senere i St. Andst), indtil Aagaard kom. Aagaard var ueksamineret, men fik alligevel fast Ansættelse, vistnok 1861, thi fra den Tid er der ført Embedsbog over Indtægt. Lønnen var da 40 Tønder Byg efter Kapitelstakst. Naar Trap anfører i sin første Udgave, at Skolevæsenet i Jested hørte under Vilslev Sogn, saa er dette ikke rigtigt, lige saa lidt som at Hillerup Skolevæsen hørte under Farup Sogn. Men Præsten i Vilslev var Formand i Skolekommis-

sionen i Jested, der havde sine egne Skolekommissionsmedlemmer, og Udgifterne til Skolevæsenet i Jested blev paalignet Byens Beboere paa samme Maade som Udgifterne til Fattigvæsenet.

I Hillerup maa Skolevæsenet oprindeligt have været rent privat; thi endnu i 40erne fik Skolelæreren Kosten paa Omgang hos Beboerne. Naturligvis havde Hillerup Skole kun ueksaminerede Lærere, indtil den sidste Vikar, S. K. Sørensen, tog Eksamen i 1867 og fik saa fast Ansættelse¹. Hillerup Skole hørte ikke anderledes under Farup Sogn, end at her var det Præsten i Farup, der var Formand i Skolekommissionen.

Fattigvæsenet i Hillerup dannede ikke nogen Enhed. De, der hørte til Farup Sogn i kirkelig Henseende, havde Fattigvæsen til fælles med Farup Sognekommune, medens de, der hørte til Vilslev Sogn, havde deres Fattigvæsen for sig og altsaa dannede en lille Kommune for sig selv. Fattigunderstøttelsen bestod i Ophold i Fattighuset i Hillerup, lidt Korn, og ellers fik de Lov til at tigge.

Vejvæsenet i Jested og Hillerup kostede ikke noget videre, og det var forsaavidt heldigt, som man sparede Ulejligheden under de meget indviklede Forhold med at paaligne Udgifter. Vejene var derfor yderst slette, og forsaavidt der overhovedet blev gjort noget ved dem med at bortlede Vandet og jævne de værste Huller, udførtes Arbejdet af Beboerne efter Ejendommenes Størrelse. I Hertugdømmet førte Husfogden Tilsyn med Vejene, i Kongeriget var det Herredsfogden; men da Grænsen mellem slesvigsk og kongerigsk mange Gange var saa vanskelig at udrede, var Vejvæsenet i

¹ Sørensen døde som Lærer i Allerup.

de blandede Distrikter saa slet, idet et virksomt Tilsyn manglede.

Den Samhørigheid, man ellers sporer mellem de forskellige Byer i Sognene, mærkede man ikke ret meget til i Vilslev Sogn. De Sønden for Aaen var noget for sig, som syntes ikke at komme dem Norden for Aaen ved; men vi ser ogsaa, at Adskillelsen var ret betydelig. Det var ikke alene i kommunal Henseende, at hver havde sit; Aaen med sin Toldgrænse skilte ydermere, og Samfærdselen var besværlig. Ingen Bro førte over den, kun en smal Gangbro over Aaen ved Vilslev Spange kunde benyttes af Fodgængere, kørende og ridende var henviste til et Vadested ved Vilslev Spange; og dette Vadested var endda ikke helt ufarligt ved Højvande. Alene det, at man malede med fuld Kraft i Jested Mølle, kunde foraarsage Højvande ved Vadestedet. Skulde man følge den slagne Vej, maatte man fra Jested og Hillerup ud til Ribe Landevej et godt Stykke Syd for Gredstedbro; men derved maatte man paa et Stykke Vej passere baade Hjortlund og Jernved Sognes Grund. Lad os tænke os, at et Lig skulde føres fra Vilslev Spange, der ligger et Par Hundrede Alen Syd for Vilslev, til Kirkegaarden. Køre det gennem Aaen lod sig af flere Grunde ikke gøre, lige saa lidt som man kunde bære det over den smalle Gangbro. Man maatte køre Liget gennem Jested til Landevejen og over Gredstedbro og paa en Strækning gennem 2 fremmede Sogne, Hjortlund og Jernved, til Vilslev. Ved Toldstedet maatte Ligskaren underkastes Kontrol, og ved Gredstedbro maatte den standse for at betale Bropenge. Paa Hjemvejen kørte man gennem Aaen, hvis man kunde. Ved Bryllupper slap man noget lettere. Bryllupsskaren kørte med Forridere

og fuld Musik til Vilslev Spange; her lod man Køretøjerne og Hestene blive tilbage, og Brudetoget gik over Gangbroen og den lange Dæmning langs Aen til Kirken. Men det kunde ske, at Brudetoget maatte lægge Vejen om ad Gredstedbro af den Grund, at Aen i Stormvejr eller ved stærkt Tøbrud gik over Dæmningen.

Ogsaa Toldvæsenet bidrog til at uddybe Kløften mellem de to Sognedele, saa meget mere som der blev oprettet et Kontrolsted ved Vilslev Spange, hvor den daglige Færdsel var ret stor. Her var ingen Toldoppebørsel, saa Varer, der skulde fortoldes, maatte til Gredstedbro Toldsted. Ved Vilslev Spange var der ansat en Kontrollør, som holdt 2 Toldkarle, der som Udridere maatte vogte Toldlinien lige fra Kongeaaens Udløb i Vesterhavet til Gredstedbro og maaske længere, da det nærmeste Kontrolsted laa ved Jernvedlund. Denne aldeles utilstrækkelige Bevogtning fremkaldte det uhyre Smugleri, der især foregik her under Jestedkloster. Stedet her var ret skikket til Smugleri; Vandet i Aen var grundt, der fandtes ingen dybe Huller, Brinkerne var paa lidt over en Mands Højde, hvor Smuglerne i Nødstilfælde let kunde forstikke sig, hele Egnen var aaben og let overskuelig. Dertil kom, at Jestedkloster, 3 smaa Huse, laa paa den sydlige Aabred, og derfra kunde der let signaliseres med Lys for Smuglerne, naar der var „Ugler i Mosen“, som det hed i Smuglersproget. Det er ogsaa sjældent, man har hørt tale om, at Smuglerne er bleven tagne under Jestedkloster. Paa Grund af Smugleriet kunde man i Vilslev drikke sit Brændevin lige saa billigt som i Jested og Hillerup; men der var dog det ved det, at medens man paa den søndre Side kunde hæve sit

Glas højt, maatte man i Vilslev lige som krybe under Bordet med Glasset i Haanden. I Jested og Hillerup var man *Slesvigere*, selv om man sad paa en kongerigsk Ejendom; i Vilslev var man i deres Øjne Jyder med alle Nørrejydens Skavanker. Det var ikke af den Grund, at man økonomisk var bedre stillet; men Selvfølelsen var ikke saa lidt større. I Gildelag kom man ikke sammen, her skilte Aaen ogsaa, og det var yderst sjældent, at Giftermaal, der bandt Byerne sammen ved Familiebaand, fandt Sted.

Det er nok muligt, at noget andet har bidraget til at skille mellem den søndre og den nordre Del af Sognet. Indtil henimod Midten af det nittende Aarhundrede levede endnu Mænd i Vilslev, der havde været stavnsbundne lige til 1800, og der fandtes baade Mænd og Kvinder, der havde arbejdet paa Hovmarken. Paa samme Tid var der kun hængaaet to Menneskealdre, siden Vilslevs Bønder var blevne Selvejere; den forudgaaende Slægt havde baade været Fæstere, hoveripligtige og stavnsbundne. Anderledes Syd for Aaen, hvor man gennem Aarhundreder havde siddet som fri Mænd paa sine nedarvede fædrene Selvejergaarde uden Hoveripligt og Stavnsbaand. Kun de 2 Gaarde i Jested, der havde hørt under Lindved, kan tænkes at have haft en mere ufri Stilling; thi saa meget véd vi, at det var de to eneste Gaarde deri Egnen, der lige til Mølletvangens Ophævelse i 50erne var møllepligtige til Skærbæk Mølle i Lintrup Sogn; men de havde indgaaet en Overenskomst med Mølleren, at de mod et lille aarligt Vederlag kunde lade male, hvor de vilde.

Hillerup By fik ingen Kro, men Jested fik to, thi Vilslev Spange maa nærmest henregnes til Jested.

Det var ulige lettere at opnaa Privilegier i Hertugdømmet end i Kongeriget. Her gav man kun Bevilling til Landevejskroer, i Hertugdømmet gav man glatvæk Bevilling til Bykroer. Jested Kro er en ren og skær Bykro, den ligger ikke ved nogen alfar Vej og har aldrig gjort det; Vilslev Spange ligger vel ved Vade-stedet, der er saa gammelt, at det maaske endog har givet Byen sit Navn, men maa dog nærmest betragtes som en Bykro for Vilslev By. For at lette Forbindelsen har Ejeren af Vilslev Spange saa faaet Lov til at bygge en Gangbro over Aaen og Ret til at opkræve Bropenge (Spangepenge), en Søsling af hver gaaende, der vel sagtens er fikseret til 5 Øre¹. I Vilslev Spange erhvervede man sig ogsaa Privilegium til at brænde Brændevin, vel nærmest for at tilfredsstille de tørstige Mennesker i Vilslev. Man drak forresten tæt til en Tid baade i Jested Kro og Vilslev Spange; men det var en Tilfredsstillelse, at med de gamle Drankere forsvandt Drukkenskabet.

Saa undgik man vel Drukkenskabet i Hillerup, da man ingen Bykro fik? Aa nej, det laa i Tiden, og det var saa langt fra, eftersom Hillerup laa ikke mellem *to* Ilde men mellem *fire*; thi foruden de to Kroer i Jested havde man to i Farup, og alle laa de omtrent lige nær. Hillerupperne var flittige Kirkegængere, og de gik for den Sags Skyld lige saa gerne til Farup som til Vilslev Kirke, Sognebaand følte de sig ikke trykkede af. Skumlere har rigtignok paastaet, at de var lige saa flittige Krogængere, Mændene naturligvis, og der kan maaske være noget derom. Kom man til Vilslev Kirke, skulde man betale Spangepenge, og saa

¹ Jested Byfolk var fritagne for Bropenge, men havde Forpligtelse til at holde Dæmningen vedlige.

skulde man til Kros; kom man til Farup Kirke, laa Kroen uden for Kirkegaardsporten, og saa *kunde* man komme til Kros. Det kan vel være godt et halvt Aarhundrede siden, der stod en Strid mellem Farup Mænd og Hillerup Koner, — Hillerup Mænd stod helst udenfor — der let kunde have afstedkommet stor Forstyrrelse, og som i sin Tid satte Sindene stærkt i Bevægelse. Mens Kirkegaardsporten i Farup fandtes midt paa den søndre Side af Kirkegaarden, fandtes der en Stente ved det nordvestlige Hjørne. Igennem den gik Hillerup Mænd og Koner, naar de gik *til* Kirken. Ondsindede Mennesker vilde paastaa, at det var kun Konerne, der gik den Vej, naar de gik *fra* Kirken. Men nu fandtes der en tilsvarende Stente i det sydøstlige Hjørne, og det gjorde, at Færdselen over Kirkegaarden var meget stor. Jeg har selv gaaet den Vej mange Gange. De døde skal man nu lade være i Fred, og det mente Mændene i Farup ogsaa. De mente ogsaa, at den Smule Vej om til Kirkegaardsporten kunde man nok gaa, og saa foreslog de at nedrive den omtalte Stente og lukke Kirkegaardsdiget. Grunden til, at man ikke samtidig foreslog at lukke ved det sydøstlige Hjørne, er aldrig bleven opklaret. Men Hillerup Koner satte sig bestemt derimod, da de ikke vilde løbe Spidsrod, som de sagde, for de nysgerrige Farup Mænd, der gerne stimlede sammen baade før og efter Gudstjenesten uden for Krodøren ved Kirkegaardsporten. Men det svagere Køn maatte bøje sig, og skønt Bølgerne gik højt til en Tid og vel ogsaa nok har givet Anledning til nogle ægteskabelige Rivninger, saa faldt man dog snart til Ro. Det er jo nok muligt, at Konerne ogsaa tænkte paa den Fare, deres Mænd udsatte sig for ved med usikkert Fodskifte at vandre

hjem over Stokbrofenerne, hvor der fandtes Grøft ved Grøft med nogle smalle Gangbrætter; det skete, at de traadte udenfor og faldt i Grøften; men det talte Konerne ikke om.

„Tidlig op og sildig i Seng“ holdt man i Hillerup ikke af, især det første. Drengene i Vilslev kunde godt sætte Kørerne ud, spise deres Davre og saa gaa til Hillerup og finde Drengene der i Sengen. Med Arbejdet var man ogsaa bag efter. Jeg hørte en Samtale engang i mine Drengaar mellem en Mand fra Vilslev og en fra Hillerup. Den første: „Naa Pej, haar I jer Hawer soj?“ Den anden: „Nej, vi har ett begyndt“. Første: „I er da nower sej Folk, I Hillerupper“. Anden: „Aa ja, men vi er da oller bløwen en Oer bagatter indno“. Det var nok endda ikke saa sjældent, at man i Hillerup avlede noget mere end i Vilslev, netop fordi man var bagefter. I Hillerup kunde man i flere Henseender være ret opfindsom. Min Fader var engang Vidne til, at en forlængst afdød Mand baade kørte Harven og saaede samtidig; han havde nemlig sat sig op paa den ene Hest med Saa-sækken over Nakken, og mens han kørte frem med Harven, saaede han samtidig. At baade Harvning og Saaning er bleven saa som saa, kan vel ikke godt betvivles. En anden Mand havde gerne flere Kreaturer om Vinteren, end han havde Staldplads til; saa lod han de overflødige gaa løse i Stalden og bjærge Føden, som de kunde.

I Vilslev Kirke samledes Mænd og Kvinder Nord og Syd for Aaen og blandede sig imellem hverandre. Hver Familie havde sit bestemte Stolestade, men Folk fra alle tre Byer sad i Stol sammen. Men kom man uden for Kirken, var Adskillelsen der; thi Kirkegaarden

var delt saaledes, at Jested og Hillerup havde deres Gravsteder Syd for Kirken og Vilslev Nord for Kirken. Hver Onsdag i Fasten mødte Børnene fra Vilslev og Jested i Kirken til Overhøring, og det endte gerne med Slagsmaal mellem Drengene, naar de kom uden for Kirken.

Jeg har nævnt Jestedkloster som tre smaa Steder, der laa vestligst i Byen. Man ved ikke af, at der nogen Sinde har ligget et Kloster i Jested, med mindre det har været en Aflægger, som det kan paavises andre Steder her i Landet, og saa maa det vel nærmest have været en Aflægger fra Seem Kloster. Et andet Spørgsmaal er, om ikke Navnet Renlef kan pege hen paa de „renlivede“. Navnet er sikkert nok gammelt i Jested. Nogen særlig Virksomhed fra Klostertiden kan heller ikke spores. At Jested er en gammel By, tyder Navnet paa, da det er det samme som Isted, der har givet Sønderjyllands sydligste Syssel sit Navn. Jested har haft sin gamle Byplads, hvor Bymændene i gamle Dage samledes til Gadestævne under aaben Himmel, ikke midt i Byen men i den vestlige Ende, hvor Skolen siden er bygget midt paa Pladsen, og her fandtes ogsaa, hvad der hørte til Bypladsen, flere Gadehuse, deriblandt Fattighuset, Kroen og Byens Fold. Fra den gik den brede Gade fra Vest til Øst igennem Byen i hele dens Længde, og Gaardene laa paa begge Sider af Gaden, ikke i lige Linie men spredt imellem hverandre, dog saaledes at man ikke er i Tvivl om, at man her har en af de gamle Langbyer.

Et Stykke Øst for Jested By ligger Jested Mølle, der allerede nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog. Da Vilslev Mølle eller Røde Mølle blev nedlagt, fik Mølle-driften i Jested Mølle først Betydning; thi ikke alene

blev en Medbejler skaffet af Vejen, men man fik Raadighed over hele den store Vandkraft, som Kongeaen laa inde med, og nu var man i Stand til ved Dæmningsanlæg at højne Vandtrykket. Her udvikledes en Mølle drift af stor Betydning, der holdt sig et halvt Aarhundrede, efter at Møllenæringen var frigiven.

I „Danske Atlas“ hedder det: „Vilslev og Jested Byer har 1657 været omskanset for fjendtlige Partier, hvoraf endnu ses Rudera“. Disse Spor, som „Danske Atlas“ omtaler, er aldeles forsvundne, heller ikke har Overleveringen noget at melde om, at her er kæmpet mod Fjenden. Det eneste, jeg kan tænke mig, er, at der i min Barndom fandtes ikke saa ganske faa temmelig store, stærkt messingbeslaaede Pistoler, om hvilke det hed, at de var tagne fra Polakker. Her ved kan man have tænkt paa de Tropper, der var komne herind fra den polske Krig. Disse Pistoler var allesammen forsynede med svære Flintlaase, og af dem fandtes ret mange der i Egnen.

I Begyndelsen af det attende Aarhundrede boede en Gaardmand i Jested, som hed Kristen Frøsig. Han drev en ret betydelig Studehandel og smuglede Studene over Toldgrænsen. Derved kom han i Konflikt med Loven og blev idømt store Bøder. Hvorledes han kom fra det, melder Historien intet om; men man har vidst nok at fortælle om den store Rigdom, der i sin Tid skal have været i den frøsigiske Gaard, saa at man maatte maale Pengene i Skæpper. Denne Kr. Frøsig har haft en anden Rigdom, idet der fra ham nedstammer en af de talrigeste og mest forgrenede Slægter i Egnen. Ingen af hans Efterkommere har været fremragende, og mange af dem har siddet i smaa Kaar; men det har været stræbsomme og retskafne Mennesker.

I Hillerup er den bekendte Nis Nissen paa Spøttrup født, der ved sin Død testamenterede 39000 Kr. til værdige trængende i Vilslev Sogn. Hans Fader hed Peder Nissen og hans Moder Bodil Hillerup. Peder Nissen maa alligevel have boet en Tid i Jested, da det hedder, at Nis Nissen fik sin første Opdragelse her. Peder Nissen maa have handlet en Del med Ejendomme, thi det maa være den samme Peder Nissen, der sidst i 1770erne og først i 1780erne har ejet og beboet Hovedgaarden Voldbjerg i Hee Sogn ved Ringkøbing og drevet en betydelig Studehandel derfra, — hvilket kan ses af de gamle Optællingslister i Landsarkivet i Viborg, — men som saa ved Aaret 1784 har købt Spøttrup.

Det er imidlertid ikke den eneste mindre Gaardmand i Hillerup, der har svunget sig op til Herremand. I 1840erne solgte Peder Kær sit Fædrenehjem i Vilslev, et Bolssted til 1 Hest og 3 a 4 Køer, og købte en lille Gaard i Hillerup. Den solgte han ved Aaret 1850 og endte sit Liv en halv Snes Aar senere som Ejer af Hovedgaarden Lindbjerggaard i Ølgod Sogn.

Samtidig med Peder Nissen nævnes en anden stor Studehandler, nemlig Kjeld Pedersen Seem fra Jested, og hans Rigdom har maaske ikke staaet tilbage for den frøsigste. I Aarene 1773—87 opkøber han en stor Mængde Herregaardsstude i Ringkøbing Amt, og i 1786 køber han ved Avktionen paa Kærgaard en betydelig Del af Vilslev Sogns Kirketiende. Ogsaa hans Efterkommere bor endnu der i Egnen. Det er mærkeligt, at Jested og Hillerup har fostret en Mængde store Handelsmænd, navnlig i det syttende og det attende Aarhundrede; men det er lige saa mærkeligt, at ingen af deres Efterkommere har arvet deres store Handelssnille.

I Hillerup levede ved Midten af det nittende Aarhundrede en Smed, som hed Bendix Olesen. Han var ikke alene bekendt som en af de dygtigste Haandværkere i sit Fag; men han havde tillige en udviklet Kunstsans, der, hvis den var kommen til Udvikling, maaske kunde have gjort ham til en fremragende Mand. Men hele sit Liv igennem sad han i smaa Kaar, havde megen Sygdom at trækkes med og en stor Flok Børn, hvoraf han forresten mistede de fleste. Skønt han maatte slide i sit Værksted fra Morgen tidlig til Aften silde, anvendte han sin knapt tilmaalte Fritid til at tilfredsstille sin Kunstsans. Mange ældre Folk vil mindes, at han i sin Tid rejste et Gravminde paa sine kæres Grave paa Vilslev Kirkegaard, forfærdiget helt igennem af hans egne Hænder. Gravmælet var udskåret i Træ som et Skjold. Paa Forsiden fandtes de afdødes Navne, paa Bagsiden en lille Jærndør, der kunde lukkes op og i, og inden for et Hulrum med et Jærngitter for, som en gylden Engel med en Palmegren i den ene Haand søgte at aabne med den anden. Neden under stod med gyldne Bogstaver: „Luk ikke for mig, jeg vil hos mine Børn dvæle“. Da dette forfaldt, huggede han selv med egne Hænder et andet i Granit, som staar endnu.

Havde Jested i første Halvdel af det attende Aarhundrede haft sine betydelige Studehandlere i Kr. Frøsig, Peder Nissen og Kjeld P. Seem, saa fik Hillerup i Hundredaaret derefter en betydelig Studehandler i *Klaus Andersen*, om han end ikke samlede sig saa store Rigdomme som hine; men Klaus Andersen havde paa sine mange Rejser samlet en Mængde Indtryk gennem en udpræget lagttagelsesevne, og han forstod med Troskab at gengive dem, hvorfor man med Opmærk-

somhed lyttede til hans Fortællinger. Hans Søn *Anders Klausen*, senere Gaardmand i Plougstrup, fortsatte Handelen efter ham i en Aarrække.

Musikken fandt sine Dyrkere i Hillerup i Brødrene *Hans Nielsen* og *Peder Nielsen*, senere Gaardmænd i Farup Kirkeby; ikke saa sjælden medvirkede de ved større musikalske Aftenunderholdninger i Ribe. Med en større Uddannelse havde de utvivlsomt kunnet drive det til noget meget betydeligt. Hans Niensens Sønner tog Arven op efter dem; men heller ikke de naaede at faa den hos dem nedlagte musikalske Evne udviklet, som den burde.

Der kunde nævnes flere Mænd i Hillerup ved det nittende Aarhundredes Midte, over hvem der var noget ejendommeligt, ja endog nobelt, som gjorde disse Skikkelser tiltalende.

Nogle smaa Huse i Hillerup nævnes endnu „æ Borre“; men der har næppe nogen Sinde været en Borg eller et Herresæde i Hillerup.

Ved Fredslutningen i Wien 1864 blev de blandede Forhold i Jested og Hillerup ophævede. De forhenværende slesvigske Ejendomme kom nu ind under Kongeriget og blev matrikulerede. Hele Jested By kom ind under Vilslev-Hunderup Kommune, og hele Hillerup kom under Farup. I kirkelig Henseende blev Forholdene uforandrede. Det bidrog straks til en større Samfølelse mellem Vilslev og Jested og gav sig Udslag deri, at man i Jested fordrede en bedre Forbindelse med Vilslev, det vil sige, man forlangte en Bro over Aaen.

Paa anden Maade skulde Vilslev og Jested snart komme til at virke sammen. Somrene 1857, 58 og 59 var umaadelig tørre, og det kneb med at skaffe

Drikkevand til Kreaturerne i Engene. Da opstod den Tanke, at man kunde maaske ved en ringe Opstemning af Aaen lede dens Vand gennem et Kanalnet ind over Engene, da Kongeaaen har et saa betydeligt Fald, at den daglige Stigning af Vandstanden ved Højvande aldeles ikke kan mærkes ved Vilslev Spange. Ogsaa forskellige Nivelleringer stadfæstede denne Antagelse; men saa kom den vaade Sommer 1860, og Sagen døde hen. Der skulde gaa en halv Menneskealder hen, førend Sagen blev optagen paany af en yngre Slægt.

Ser vi paa Generalstabens Kort, vil vi lægge Mærke til, at Vilslev Sogns østre Grænse Syd for Gredstedbro falder sammen med den gamle Landevej til Ribe med Undtagelse af et kort Stykke Syd for Broen, og efter en kortere Afbrydelse følger Sognegrænsen atter den gamle Landevej i Farup Sogn lige til dets Sydgrænse. De Agre, der paa Jested Mark ligger mellem den gamle og den ny Landevej, bærer Navn af Adelvejsvang. Øst for Jested Mølle ligger paa den sydlige Aabred en Række Sandbakker, Jestedbjerger kaldet, der menes at være fremkomne ved Sandflugt.

Hvornaar Udskiftningen er foregaaet i Jested og Hillerup, er ubekendt; men den er næppe foregaaet før i 1780erne. Præsten Knud Lang, der nærede saa stor Interesse for den økonomiske Udvikling i Vilslev, synes at have stillet sig mere kølig over for sine Sognebørn i Jested og Hillerup. At Engen ved Udskiftningen kom til at ligge paa mange forskellige Steder, var slemt, men vel nok nødvendigt paa Grund af Beskaffenheden; men at Agermarken kom til at ligge i lange smalle Strimler paa et Par Agres Bredde, var en stor Ulempe. I Slutningen af det nittende Aarhundrede var der en stærk Bevægelse i Jested for ved Magelæg

at faa Agerjorden mere samlet; men en forældet Lovgivning lagde mange Hindringer i Vejen. Imidlertid lykkedes det ret godt, og flere Gaarde, der dels trængte til Ombygning, dels nedbrændte, blev udflyttede, hvorved den tæt sammenbyggede By blev mere aaben.

Aandeligt Liv i Jested og Hillerup mærkede man ved det nittende Aarhundredes Midte ikke ret meget til. I kirkelig Henseende var her dødt; thi Rationalismens klamme Taage havde her som saa mange Steder paa Vestkysten lagt sig over Folkelivet. Men paa Hjerdebunden laa Trangen og slumrede og gav sig ogsaa omsider til Kende. Nogle Familier søgte hen til Pastor Balslev i Hjortlund for at faa deres aandelige Trang tilfredsstillet, og de, der kom under Balslevs Paavirkning, var vel farne. Men der var flere, hos hvem Trangen var til Stede, men som ikke naaede hen til Hjortlund. Disse Mennesker blev et let Bytte for Sekterne, og der var en Tid, da baade Metodister, Baptister og Adventister vandt Indgang, navnlig i Jested. Om bevidst folkeligt Liv var der før 1848 lige saa lidt Tale, uagtet tænkende Mennesker næppe kunde undgaa at blive opmærksomme paa, at der var noget, der gærede andet Steds i vort Fædreland. Bladholdet var jo dog i 40erne ved at blive almindeligt; her i Egnen var det navnlig „Ribe Stiftstidende“; men jeg husker godt, at den manede Folk til at være vaagne mod Faren derudefra, „da“, som den slutter et af sine Indlæg med, „vi ellers kan komme til at høre til Prøjsen lige til Kongeaen, før vi vide af det“. Det var først Begivenhederne i 1848 med Slavekrigen, der vækkede Beboerne i Jested og Hillerup op af

Dvale, og saa viste de ogsaa, at de var lige saa danske som deres Brødre og Søstre Norden for Aa. Det er værd at lægge Mærke til, at Jested By var den første By i Ribeeegnen, hvor man holdt Fest til Ære for de hjemvendte Soldater i 1851.

Som bekendt endte den slesvigske Trearskrig med, at de sidste Skud faldt nede ved Kropp Nytaarsmorgen 1851. Først i Februar Maaned blev de gamle Krigere hjemsendte. I Hjemmet blev de modtagne med aabne Arme ikke alene af deres nærmeste kære, nej, alle baade gamle og unge, høje og lave, rige og fattige, alle vilde de være med til at hædre de Mænd, der havde kæmpet, lidt og blødt for Fædrelandet. Hver By havde sin Soldaterfest eller Soldaterbal, som det almindelig hed. I Regelen var disse Festligheder uden Prunk, jævne, som den Befolkning, der foranstaltede dem. Man indbød Soldaterne med deres Piger til et Festmaaltid, og saa dansede man til den lyse Morgen. Men enkelte Steder formede Soldaterfesten sig til noget mere end almindeligt. Saaledes i Jested. Hovedmanden for Ordningen af Festen her var Møller Fogh i Jested Mølle, en varmhjertet dansk Mand. Festens Deltagere samledes med Soldaterne i Jested Kro, vestligst i Byen, og herfra drog man til Fods gennem den flagsmykkede By til Jannik Christensens Gaard, den nordøstligste i Byen, med Musik i Spidsen. Soldaterne og deres Piger var pyntede med Baand og Kranse. Foran Indgangen var rejst en smuk Æresport. Her blev der gjort Holdt, og en Sang blev afsungen, der var trykt og blev omdelt til Deltagerne. Forsangeren var Mestersvenden paa Jested Mølle Peder Møller. Forfatteren af Sangen var en Huslærer i Jested Mølle, Søren Harresø Clausen.

Den lød saaledes til Tonen fra Rings Drape af
Crusell:

1

Nordslesvigs brave,
modige Stridsmænd
være velkomne
fra blodige Val.
Tak skal I have,
Plads skal I finde
som i vort Hjerte
saa i vor Sal.

2

Engang vi havde
Brødre i Syden,
trofaste Danske
i Sind og i Hu;
men de vanslægted,
foragted' os Brødre,
forhaaned' vor Moder,
fortysked' i Sind.

3

Piklede Prøjer,
tysk Vagabonder,
Bajrer sig rejste
fra øllede Sold,
og snart sig viste
sort-røde-gyldne
Græshoppe-Sværme
paa Danebods Vold.

4

Ja disse Sværme
kom for at hjælpe
en saa vanartet
Oprørerflok.
Da drog I Danske
frejdigt mod Faren,
tappert I sloge,
saa alle fik nok.

5

I slog af Marken
talløse Skarer,
vort lille Danmark
sejred' ved Gud.
Haven er rensed,
Gartnerne djærve
vildtyske Sværme
af denne jog ud.

6

Derfor vi takker
Jer vakre Kæmper
fra Syd- og Nørre-
Jylland og Øer,
som her de blive,
naar de hjemkomme,
smykket og kranset
af hjemlige Møer.

7

Længe var Slesvig
Krigslarmens Valplads,
nu sover Stormen
paa Krigsskib i Havn.
Men du „vor Fred'rik“,
Slesvigs Beskytter,
længe skal leve,
Folket til Gavn!

Under Afsyngelsen af Sangen var der en underlig Stilhed over den store Menneskemængde, der var forsamlet, og man saa Taarer i mangt et Øje; men denne simple Sang tolkede jo netop den Tak til og Følelse for de hjemvendte Krigere, der laa dybest inde i Folkets Hjerte.

Efter at Sangen var afsungen, drog Deltagerne ind i Festsalen, der var smykket saa festligt, som Aars-tiden tillod. En stor Mængde Mennesker var strøm-met sammen fra de nærmeste Byer som Tilskuere ved Optoget; men det var ogsaa den første Soldaterfest, der holdtes i Ribeejnen. Desværre kunde disse Fester ikke blive almindelige Folkefester, hvori enhver kunde deltage. Smaakaarsfolk maatte for Bekostningens Skyld blive hjemme. 4 Specier eller 16 Kroner for Parret var mange Penge, men det kunde ikke godt være mindre, da Soldaten og hans Pige jo maatte gaa frit med. For Pladsens Skyld kunde man heller ikke medtage de unge, hvoraf mangan en havde en ældre Broder, der som gammel Soldat var Æresgæst. Mangan en stod med Taarer i Øjet udenfor og saa til, indtil Mørket faldt paa; men der var ingen Bitterhed i Sindet. De gamle Soldater maatte hædres, saa fik det at gaa med en, som det kunde. Festen varede til den lyse Morgen; men Feststemningen varede meget længere, den varede ved, lige til Foraarsstravheden optog Sind og Tanke for noget andet. Ja selv i den travleste Høbjergningstid Sommeren derefter sang man „Nordslesvigs brave“, og da var Feststemningen der igen.

En Mærkelighed ved disse Soldaterballer skal fremhæves, og det er, at aldrig hørte man om Svir og Drikkelag, der desværre saa ofte gik i Svang paa den

Tid, naar Folk kom sammen. En Gnist af Aanden fra 48 var endnu tilbage.

Det er gaaet med Aanden fra 48, som det er gaaet med Holger Danske, den er sovet ind; men vi stoler paa:

„hvad Folket var, kan det atter blive,
endnu er Fædrenes Aand i Live“.

Uddrag af et 150aarigt Haandskrift om den jyske Hede.

Ved Sognepræst John M. Møller i Kærum.

I det store kongelige Bibliotek¹ findes en Afhandling, som en forhenværende Præst, Mag. H. W. Kaalund i Aaret 1756 indsendte til Gehejmeraad, Greve Moltke. Den bestaar af 9 — med en smuk og tydelig Haand skrevne — Folio-Sider og kaldes „Oeconomiske Anmærkninger over den jyske Heedes høyst fordeelagtige Indrætning“. Et Uddrag af bemeldte „Anmærkninger“ vil formentlig have nogen Interesse.

Men først nogle Ord om Forfatteren. Hr. Kaalund, som var en Præstesøn fra Sjælland og født Aar 1709, blev en temmelig berejst Mand; som teologisk Kandidat fik han et Stipendium og rejste i nogle Aar i Udlandet²; 1741 blev han Feltpræst ved de danske Tropper i hannoveransk Tjeneste, men blev saa 1743 kaldet til Sognepræst for Vorbasse og Grene Menigheder, fra hvilket Embede han blev afsat 1745, da han af sin forhenværende Tjenestepige Anna Clara Tønnesdatter fra Lintrup Sogn var bleven udlagt som Barnefader. Han levede derefter til sin Død som Lejligheds-

¹ Ny kgl. Saml. i Folio 424.

² I Wittenberg tog han Magistergraden (ca. 1737).

digter i København. I et Skrift, som udkom i hans Dødsaar (1767), kalder han sig „den i 46 Aar en Suite¹ opvartende poetiske Hofsanger“.

Hans Poesier, af hvilke adskillige er trykte, har nu ingen videre Interesse; men hans Afhandling om den jyske Hede indeholder, forekommer det mig, et og andet, som endnu fortjener at læses. I en Indledning fortæller han først, at han af tre Grunde har opsat at komme med sit Forslag:

1. Hans fattige og foragtede Tilstand kunde lettelig foraarsage den Mening, at han for nogen Slags Fordel og egen Interesses Skyld vilde agere Projektmager, hvilket dog ingenlunde er hans Øjemed, hvor kummerlig han end maa ernære 9 daglige Munde².
2. Fordi Greven formodentlig var ked af de indsendte mange (og kan ske, vel de fleste) ugrundede oeconomiske Forslag. Og
3. fordi han aldrig, uagtet mange oversendte Skrivelser, havde fra den forleden afdøde Amtsforvalter, Kancelliraad Roed i Kolding kunnet faa tilbage et lille Landkort, som han over de ham bekendte og af ham øjensynlig og møjsommelig undersøgte Heder i Ribe Stift havde, da han var Præst i Vorbasse, til sin egen Tidsfordriv forfattet, og som han i en patriotisk Mening og for gammelt Bekendtskabs Skyld havde overleveret til Roed som en kongelig Betjent, der saadant nærmere burde undersøge.

Derefter bemærker Kaalund, at han som en paa

¹ En suite 3: 1 Rad.

² K., som var ugift, da han blev afsat, ægtede senere Alexandrine Tissing, som døde i København 1765.

Landet født og opfødt Præstesøn altid har haft besynderlig Lyst til Landvæsenet, hvorom han vel og kunde give mange meget nyttige Observationer til Kende, hvilke han paa sin 6 à 8 Aars Udenlandsrejse har hos adskillige Nationer remarqueret. Endvidere anfører han, at hans forrige præstelige Bopæl i Vorbasse Sogn er som et Centrum af den der omliggende og paa-grænsende vidtløftige Hede, og at han for at forslaa Tankerne i denne sin sibiriske Enlighed og i sin dermed formedelst Kaldets utrolige knappe Indkomster beknyttede Fattigdom dagligen, naar Embedet og Husoeconomien det tillod, vidt og bredt igennemstrefede disse omliggende, vidt udstrakte og ubeboede Heder.

Selve Afhandlingen bestaar af 5 Afsnit.

I. *Om Agerdyrkningen.*

Der er paa Hederne Plads til flere Boliger; der har været flere før, man kan kende, hvor Agrene for mere end 100 Aar siden har været.

Den brugelige Agerdyrkningsmaade er ikke heldig. Naar en eller anden Ager bliver efter 3 à 4 Aars Brug ufrugtbar, afbrændes ikkun en ny, deraf flyder en lastværdig Magelighed hos Bønderne, og afbrændte Hedeagre er ikke skikkede til Byg eller Havre; derfor benytter Beboerne sig almindelig af Stude og Køer til Befordring og Pløjning. Ejer en Bonde et Par Heste, bruger han dem mest om Sommeren til at bortbringe Jydepotter; men derved forkører han Hestene og forsømmer sin Sommergerning. Hans Kreaturer maa om Vinteren ernære sig af den immervarende grønne Lyng og uddrives næsten daglig, endskønt de maa gaa i Sne indtil Knæerne. De fleste Bønders daglige Drik

der i Egnen bestaar enten i Brændevin hos den fornuende eller i koldt Vand hos de fattige, hvorover det og der er en besynderlig Raritet at bekomme en Drik Øl hos en Bonde; men det er ikke usædvanligt at se, hvorledes Børn, næppe 2 Aar gamle, kan i en Drik nedslukke en ganske Pægl Brændevin.

II. *Om Biværk og om Roers, Rødløgs og Hvidkaals Plantelse.*

Bier finde en overmaade Føde og Fornøjelse i at opholde sig i store Heder. Lyngen er en Urt, der allerlængst beholder sit Blomster. Der bør oprettes Biværk. Bien er et Kreatur, som føder sig selv og beriger sin Ejermand. Medens Kaalund var Præst i Vorbasse, fandt han det første Aar en Bisværm i Heden, bragte den paa behørig Maade til sin Præstegaard, og inden 3 Aars Forløb havde han 10 fuldkomne og meget dygtige Bistokke eller Bistader. I Heden vokser der i største Mængde Tyttebær, som efter den jyske Talemaade kaldes Krøsbær, hvis sødagtige Blomster er for Bierne højst behagelige, og der gror tillige i Overflødighed de saakaldte Tjærbloomster, hvilke Bierne overmaade elsker.

Der bør dyrkes Roer, Rødløg og Hvidkaal. Skoleholderen i hans daværende Annekssogn, Grene, gjorde efter hans Tilskyndelse en Prøve derpaa, som bragte denne betydelig Fordel. „Hvor fordelagtigt vilde det vel ikke blive for hele Landet“. spørger Kaalund, „om man af disse Hedenske Udørker stræbte at gøre et frugtbart Ægypten paa Rødløg etc?“

III. *Skoves Anlæggelse der i Heden.*

Paa mange Steder i Heden findes Skovkrat, op-

løbne unge Ege samt Bøgespirer af 2 à 3 Alens Længde og derover. Men de mangfoldige Bukke- og Gedehjorder, som der overalt i Hedeegnen lægges Vind paa, afgnaver Barken af disse spæde Skud og Spirer. Der kan ellers godt gro Trær. Hr. Peder Winding, da Præst i Brørup og Lindknud, havde midt i Heden opelsket sig blandt saadant et Krat over 100 Stykker unge Ege, hvilke han, ved at bebinde Stammen med Tjørnegrene, havde beskærmet imod Gederne Gnaven. Samme unge Ege opnaaede i den Tid, Kaalund var Præst i Vorbasse, en Vækst af 6 til 7 Alens Højde.

IV. *Om adskillige fiskerige Søer og Vande.*

Der findes i Hederne store Parker, Søer og Aaer, hvor der er en talrig Hoben Fisk; men Beboerne har intet Fiskeredskab og er uerfarne med Hensyn til Fiskeri; de er desuden magelige, og altsaa faar intet Menneske Nytte af denne skjulte Herlighed. „Jeg betjente mig engang efter Hr. Etatsraad Lichtenbergs¹ givne Permission (saa som han da var og endnu er min Velyndere) af hans Fiskeredskab til at lade undersøge adskillige store Søer, som befandtes paa et og andet Sted i Nabolaget af mine Sogne, og den Mængde, som vi ved hver Dræt opfiskede, var ganske utrolig; dog var saavel Brasenerne som Aborrerne ikke af nogen besynderlig Størrelse, hvilket efter den medværende Fiskers Mening kom uden Tvivl deraf, at Mængden af disse utallige Fisk hindrede hinanden i Væksten, item fordi Søerne var saa særdeles med Dynd og Rør opfyldte, saa at Garnet umulig kunde

¹ L. ejede Engelsholm.

gaa til Bund, hvor de største Fisk plejer at opholde sig“.

De fleste af disse fiskerige Søer ligger splittet ad i den vidtløftige Hede og tilhører Kongen; men endskønt Kaalund ofte dengang forestillede sligt den da levende Amtsforvalter i Kolding, afg. Kancelliraad Roed, saa kunde han dog aldrig persuadere¹ denne til at rejse om med ham i Heden for at tage disse Søer i personlig Øjesyn, ej heller til at bese Krattene i denne vidtløftige Hedeegn. „Den derfor, som skal udrette noget retskaffent derved, maa ej alene være der vel bekendt, men endog have en particulare Ordre dertil; thi ellers løber det ufejlbarligt igennem det grove Sold, og mit underdanigste og sandfærdige samt velmente Forslag vorder derved ganske bortkastet; thi som slige nye Tings Oprettelse og Istandsættelse koster besværlige Rejser og mangt et møjsommeligt Fodtrin, saa gerne vil de fleste skaane sig, naar de kan, for deslige Besværligheder“.

Endeligen

V. *Om en særdeles mærkværdig og ulignelig stor Sten.*

I Beskrivelsen af denne Sten, som siges at ligge en halv Fjerdingsvej fra Præstkær Præstegaard, hedder det bl. a. saaledes:

„Jeg lod af Nysgerrighed kaste eller grave 6 Alen dybt ned i Jorden rundt omkring Stenen, og da havde den endnu samme Circumference², og uagtet jeg lod endnu en Naver, bunden paa en lang Stang af 6 til 8 Alen, bore ganske dybt ned i Jorden, saa fandt jeg

¹ 3: overtale.

² 3: Omfang.

dog ved den nedgravede eller nedborede Naver, at Stenen endnu var dybere, hvorfor jeg uden al Tvivl og med god Grund kan anse den Sten for at være en Konge iblandt alle de Stene, som ligge kendelige og ovenfor Jorden i det hele Danmark. Stenen blev og af Præsten Hr. H. Winding kaldet Konge-Stenen, hvilket Navn den der i Egnen er karakteriseret ved overalt. Den ligger paa en liden ophøjet Bakke, og naar man staar oven paa Stenen, saa kan man oven over nogle Skove se Kirken i Varde, som ligger 4 stive Mile derfra. NB. Vejret maa ej være taaget, men klart. For det højstrespektive Lærde Selskab var det anstændigt at lade denne forskrækkelige store Sten opgrave og nøje eftermaale, da der maaske vel endda kunde findes det under den, som kunde rigelig belønne den ringe Bekostning.“ — Forfatteren, som vel har ment, at den store Sten fyldte godt og burde medtages, selv om den strengt taget ikke ret meget vedkom Hedsagen, skriver saa til Slutning:

„Dette foregaaende haver jeg underdanigst i en redegørelse og ganske uinteresseret Mening vildet foredrage, forhaabendes, at det naadig maa optages, ligesom og hver Tøddel derudi skal sandfærdig befindes. I det øvrige vil jeg udbede mig den Naade, at jeg fremdeles tør kalde mig

Deres Høy-Grævelige Excellences

underdanigste Client og Tienere

Hans Wilhelm Kaalund,

Kjøbenh., d. 17. Maj 1756.

Mag. Phil.*

Om Fastsættelse af en Præsteenkepension i Skanderup 1794.

Af Provst J. Nissen i Brørup.

SPØRGSMAALET om en Omordning af Præsteembedernes økonomiske Forhold i Forbindelse med Spørgsmaalet om Præstevalg vil i de nærmest kommende Tider give Anledning til offentlig Drøftelse. Mange, der ikke har tænkt nærmere derover, vil blive forbavsede ved at høre, at Grundlaget for Præsteembedernes økonomiske Forhold i sin Helhed og i mangfoldige Enkeltheder i Virkeligheden er det samme her i Landet, som det har været siden Reformationens Indførelse, altsaa i henved 400 Aar. Under disse Omstændigheder tænker jeg, at det iøvrigt noget specielle Emne, som jeg vil drage frem, mulig kunde afvindes en videregaaende Interesse.

Naar jeg siger, at Grundlaget for Præsteembedernes økonomiske Forhold baade i sin Helhed og i mange Enkeltheder er det samme, som det har været siden Reformationens Indførelse, saa gælder dette dog ikke Enkepensionsvæsenet. I de første 150 Aar efter Reformationens Indførelse kendte man nemlig ikke noget til *Enkepension* for Præsternes Vedkommende, om

end Spørgsmaalet om Enkernes Forsørgelse var brændende nok.

Det var et Spørgsmaal, som man var kommen nemt over i Katolicismens Dage; thi da maatte Præsterne som bekendt ikke gifte sig, men skulde leve i Cølibat, i ugift Stand. Der kunde altsaa heller ikke blive Enker at forsørge. Med Reformationen skete der en hel Omvæltning i saa Henseende. De lutherske Præster fulgte Luthers Eksempel og stiftede Familieliv i god Overensstemmelse med Skriftens Ord og menneskelig sund Sans. Dette førte imidlertid, naar Præsten døde først, til Spørgsmaalet om, hvordan hans Enke skulde blive forsørgt. Der blev da ogsaa givet nogle Bestemmelser herom i Kristian den Tredies Kirkeordnans af 1539, idet det med Hensyn til Købstadpræsters Enker blev bestemt, at hun skulde „forsés“, det vil sige forsørges, „efter sin Vilkaar“. Dette skete dog ikke paa anden Maade, end at Borgmester og Raad skulde sørge for fri Bolig til hende og, hvis det gjordes behov, forsyne hende med noget Ophold af „de fattige Folks Kiste“, altsaa af Fattigvæsenet.

Med Hensyn til Præsterne paa Landet bestemtes det i Ordinansen: „Naar Lands Præsterne dø, da skulle deres efterlevendes Enker i Sognene med deres smaa Børn opholdes et helt Aar efter deres (d. v. s. Præstens) Død, indtil de kunne bekvemmelig blive forsete“. Det er det saakaldte Naadensaar, som dermed blev indført, og der blev bestemt de samme tre Terminer i dette Naadensaar, Mortensdag (11. November), Voldermisse (1. Maj) og Bartholomei Dag (24. August), som endnu gælder den Dag i Dag, og hvis Beregning nu i henved 400 Aar har voldt mange Præster meget store Kvaler og givet Anledning til megen

Strid. Men foruden denne Bestemmelse om Naadens-aaret blev der ikke stillet Enken noget i Udsigt. Det hed vel, at de maatte blive i Præstegaarden et helt Aar, „indtil de kunde bekvemmelig blive forséte“! men hvor denne bekvemmelige Forsørgelse skulde komme fra, nævnedes der intet om, og lidt længere fremme hedder det saa: „Men naar Aaret er ude, da skal hun vige udaf Præstegaarden, om Sognepræsten vil strengé“, det er: fare frem med Strenghed.

Der var vel nok med dette „indtil de kunde bekvemmelig blive forséte“ nærmest tænkt paa: indtil de kunde blive gifte igen, idet det efter de Tidrs Skik og Brug ikke plejede at vare saa længe, naar en Ægtefælle døde, før den anden saavidt muligt giftede sig igen. Men en Præsteenke, der maaske tilmed havde en Flok Børn, var næppe noget efterstræbt Parti, og mange forblev da ogsaa ugifte. Saa maatte Regeringen og Landemoderne paaminde Præsterne om „ikke at handle umildelig mod nogen Enke“. Eller disse drog til Købstæderne og ernærede sig ved en ringe Handel, med Bibeholdelse af det Privilegium, der var tilstaaet dem: at være fri for borgerlig Skat og Tyngé. Man har ogsaa Eksempel paa, at de ernærede sig som Jordemødre eller paa anden Maade. Men Præstenkernes Stilling var dog i det sekstende Aarhundrede i det hele kummerlig og sørgelig.

Naar man erindrer dette, forstaar man bedre, hvad der blev det almindelige gennem hele det syttende Aarhundrede, at Sognemændene, naar Præsten døde og der var en Enke, ikke vilde have en Mand til Præst, uden at han vilde gifte sig med Enken eller mulig en voksen Datter, saa Moderen kunde blive i Præstegaarden og blive forsørgét, det saakaldte Kon-

serveringssystem. Jeg skal ikke dvæle nærmere derved, da der ofte er talt derom. Det er et Forhold, der ser underligt ud i vore Øjne, og vi har lettere ved at forstaa den Mand, der efter at være kaldet til Borbjerg i Jylland mod Løfte om at ægte Formandens Enke, vægrede sig derved og ogsaa blev fritaget derfor, da det oplystes, at hun var meget gammel og havde haft 15 Børn, skønt han jo derved brød sit Løfte. Men i det hele gik det dog bedre, end man kunde have ventet, og det er rørende at se, hvor kønt og faderligt mangan en Præst, der blev Stiffader til en Del Børn, tog sig af disse. Vi kender Forholdet fra to af vore store Salmedigteres Liv, Kingos og Brorsons, idet den første ved at ægte en Præsteenke blev Stiffader til mange Børn, som han tog sig faderligt af, medens den anden i sin Faders Eftermand, der ægtede Modernen, fik en god og kærlig Stiffader.

Det siger imidlertid sig selv, at dette Konserverings-system medførte mange Ulemper og kunde ikke blive ved at gaa i Længden. Henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede begyndte man da at oprette gejstlige Enkekasser. Den ældste i Sjælland er fra 1659, Ribe Stifts gejstlige Enkekasse fra 1715. Og i Kristian den Femtes Danske Lov 1685 blev der givet bestemte Regler for Præstenkers Pensionering. Det hedder herom i Danske Lov: „Dersom Enken paa Landet ikke bliver i Kaldet efter Præstens Død forsynet, da skal Efterkommeren aarligen af Kaldet give hende noget til Underholdning, som Provsten og tvende Præster i Herredet efter Kaldets Lejlighed og hendes Vilkaar kunde billigt eragte. Dog at det ikke overgaar den ottende Part af Kaldets visse Indkomme, hvilket hun skal nyde, saalænge hun sidder i et ær-

ligt og uberygtet Enkesæde, og hende af Præsten leveres, dersom hun opholder sig inden Herredet. Hvis ikke, da det leveres i næste Købstad paa det Sted, som Enken det er begærendes. Men hvis i Kaldet findes flere end én Enke, da bør samme Pension at lignedes imellem dennem efter deres Vilkaar og Tilstand af Provsten og tvende Præster med Superintendentens Raad." I et Reskript af 1744 bestemtes det nærmere, at den paagældende Ottendepart skulde være af Kaldets Indkomster, saaledes som de i Øjeblikket var.

Disse Bestemmelser gælder endnu i vore Dage med Hensyn til Fastsættelse af Præsteenernes Pension. Naar en Præst er død og har efterladt sig Enke, og naar Eftermanden har tiltraadt Embedet, møder Provsten en Dag med Tilkaldelse af to Nabopræster i Præstegaarden for i Overværelse af Eftermanden og eventuelt yderligere en Præst, som Enken har tilkaldt for at varetage hendes Interesser, for at komme til Klarhed over, hvor stor Embedets Indtægter har været, og fastsætte Enkepensionen derefter til ikke over en Ottendepart. Dette volder nu om Dage ikke nogen særlig Vanskelighed; det eneste skulde da være, at det vel somme Tider kan falde noget svært at bestemme Udbyttet af Avlingen, hvor denne ikke er bortforpagtet. I ældre Tid derimod gik det ikke altid saa let. Da var Tienden jo heller ikke fastsat til et bestemt Antal Tønder Korn, men var en virkelig Tiende, eller rettere for Præstens Vedkommende $\frac{1}{30}$ af det tiendeydende Hartkorns Afgrøde, foruden Smaaredsels-tiende, og det maatte nærmest komme an paa et praktisk Skøn, hvad alt dette kunde anslaaes til. Provsten og de to Herredspræster betragtedes som en nedsat Provsteret, og det kunde da hænde, naar Provsteretten

var sat, at der udspandt sig en fuldstændig Procedure imellem Eftermanden og den Præst, som Enken havde valgt til at varetage sine Interesser, indtil Retten saa, naar der var talt tilstrækkeligt for og imod, afsagde sin Kendelse.

Det er et saadant Tilfælde fra Skanderup Sogn, jeg vil fortælle noget nærmere om. Kilden til min Viden er den til mit Embede hørende gamle Justitsprotokol for Anst Herreds gejstlige Jurisdiktion, der er avtoriseret af Stiftsøvrigheden 1779, og jeg vil i det væsentlige fremstille Sagen med Protokollens egne Ord.

Den 6. Februar 1792 døde Præsten i Skanderup Peder Pedersen Winther, der havde været Sognepræst i Skanderup fra 1756 og tillige Provst i Anst Herred det meste af Tiden. Han var gift 4 Gange. I Wibergs Almindelige danske Præstehistorie er kun anført Navnene paa de 3 første Hustruer, og der staar et ? ved Tallet 4 uden noget Navn, saa Wiberg synes ikke at have kunnet skaffe sig paalidelig Oplysning om den fjerde Kone. Hendes Tilværelse er dog sikker nok. Hendes Navn var Caroline Benedicta, f. Neumann, og det er hende, der skal ansættes Pension for efter Mandens Død. I sine mange Ægteskaber havde han dog kun 2 Sønner og 1 Datter. Den ene Søn, Peter Winther — han var Barn af andet Ægteskab — døde som Præst i Hundslund 1816, og han er Fader til den bekendte Politiker Dr. Gert Winther, der døde for nogle Aar siden som det næstsidste Medlem af den grundlovgivende Rigsdag.

Efter Provst Winthers Død blev Frederik Lyngbye, der tidligere havde været Kapellan i Æbeltoft og Præst paa Hirtsholmene og i Møborg og Nees, udnævnt til

Sognepræst i Skanderup; men han døde allerede i Januar 1793, endnu før Naadensaaret efter Provst Winther var udløbet, og før der var fastsat nogen Pension for dennes Enke, saa at der derved blev 2 Enker paa Kaldet. Imidlertid kunde der nu ikke sættes nogen Pension, før der atter var udnævnt en Eftermand. Denne blev Søren Høyrup, der var Præst i Skanderup fra 1793 til 1822, da han tog sin Afsked. Han døde 1824.

Anno 1794 den 25. Februar mødte da i Anst Skole efter foregaaende Indvarsling til Vedkommende Provsten over Anst Herred Hr. Lauritz Kasbjerg med Assessoribus Hr. Hans Høyer af Verst og Hr. Caspar Frederik Junghans af Gamst for efter Begæring af Enkeprovstinde Winther, hendes Lavværges Hr. Provst Haar af Vejen at ansætte Pensionen af Skanderup Kald for Provstinde Winther¹.

Efterat Provst Haars Brev med Begæring om Pensionens Fastsættelse var bleven fremlagt i Retten og ligeledes et Brev fra den anden Enke, Fru Charlotte Lyngbye, hvori hun meddeler, at hendes Lavværges, Pastor Fris i Hjarup, var svagelig og ikke kunde give

¹ Lauritz Kasbjerg var Præst i Lejrskov fra 1786 til sin Død 1812 og Provst fra 1790, da Winther trak sig tilbage som Provst. Han havde tidligere været Præst i Brørup, hvor han ligeledes var Provst i Malt Herred, idet man dengang havde en Provst i hvert Herred. — Hans Høyer var Præst i Verst fra 1773 til sin Død 1800, og Caspar Frederik Junghans var Præst i Anst fra 1793 til sin Død 1833. Om den sidste se „Fra Ribe Amt“ V. Side 93 fg. Endelig var Joachim Haar, der ved denne Lejlighed var Provstinde Winthers Lavværges og Talsmand, Præst i Vejen fra 1771 til sin Død 1812 og Provst i Malt Herred fra 1787 — en særdeles dygtig Mand.

Møde, hvorfor hun bad Provst Kasbjerg om at varetage hendes Interesser, fremtraadte Provstinde Winthers Lavværge, Provst Joachim Haar af Vejen, og nedlagde sin Paastand i Henseende til Pensionens Fastsættelse. Han erindrede (om), at ligesom han forhen ved Skrivelse havde forlangt, at Provstinde Winthers Enkepension maatte paa lovlig Maade blive bestemt, saa var han af den Formening, at hende kunde tilkomme en Ottendepart af Kaldets visse Indtægter i Følge Lovens 2—13—10 samt Reskriptet af 10. April 1744, og som han mente, at Skanderup Sognekald kunde aarligt importere 430 Rdlr., saa formodede han, at Provstinden blev i aarlig Enkepension tillagt af bemeldte Skanderup Kald at nyde 54 Rdlr.

Derefter blev den nuværende Sognepræst Søren Høyrup af Retten provoceret til at fremkomme med, hvad han i Anledning af forestaaende Hr. Provst Haars nedlagde Paastand kunde have at erindre, og Svaret lød:

I Anledning af Hr. Provst Haars Paastand paa Enkeprovstinde Winthers Vegne er æsket og fordret en overdreven og uhørt Enkepension af dette Kald, og det endnu saa meget mere som Kaldet ingenlunde kan afgive denne ordinære Pension. Da jeg desuden er paalagt af Regeringen at betale 40 Rdlr. Ekstrapension til Enkemadam Lyngbye, saa, da jeg ikke har Evner at betale saa høj en ordinær Pension, haaber og formoder jeg at blive befriet med den sædvanlige og forhen afgivne Pension 30 Rdlr.

Provstinde Winthers Lavværge, Provst Haar, indsaa ikke, hvorfor Hr. Høyrup betitlede hans paa Enkens Vegne gjorte Paastand med et Navn uhørt og overdreven, da han formodede ikke at have paastaaet andet,

end hvad Hans Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger tillægger Enken at nyde af Kaldets visse Indkomster, nemlig den ottende Part. Hvad det angaar, at Hr. Høyrup er af Regeringen paalagt at betale til Mad. Lyngbye en ekstraordinær Pension af 40 Rdlr. aarlig, da saa Enkens Lavvæрге ikke, at dette kunde være Provstinde Winther i nogen Maade vedkommende, eller at hun derfor kunde tabe noget i det, der af Kaldet kunde hende tilkomme, siden det er paalagt Hr. Høyrup og ikke Provstinde Winther at betale forbemeldte aarlige Pension 40 Rdlr. til Mad. Lyngbye. Hvad fremdeles det er betræffende, at Hr. Søren Høyrup tilbyder at give i Enkepension aarlig 30 Rdlr., da vidste Enkens Lavvæрге ikke, at det nogen Sinde forhen paa lovlige Maade var bestemt, at Enken af Skanderup Sognekald skal aarlig nyde 30 Rdlr.; men han vidste, at Enkepensionen bør i Følge det kongelige Reskript af 10. April 1744 sættes, hver Gang Vakance sker, efter Kaldets daværende Beskaffenhed. Hvad endelig det angaar, at Hr. Høyrup formente, at den forlangte Enkepension af Skanderup Kald, nemlig 54 Rdlr., ikke kunde være passende efter Kaldets Beskaffelse, da for at vise den respektive Provsteret, at han ikke paa Enkens Vegne havde forlangt urimelig, vilde han give en ongefærlig Beregning over Kaldets Indkomster, som han bad, maatte Protokollen tilføres.

Han anfører derpaa, at Skanderup Sogn bestaar af 232 Tdr. Hartkorn. Naar hver Tønde Hartkorns Tiende beregnes til 1 Rdlr. 2 Mark, bliver den aarlige Indtægt af Tienden 309 Rdlr. 2 Mark. Kvægtienden kan aarlig beløbe sig i det mindste til 13 Rdlr. Offer

til de 3 store Højtider kan anslaaes til at indbringe hver Højtid 23 Rdlr., hvilket var den mindste Sum, der var indkommen i Naadensaaret, „omendskønt Sognets Beboere ikke i Naadsensaaret plejer at være ræsonnable i deres Offer“. Alle tre Højtider beløber sig da ialt til 69 Rdlr. Offer ved Bryllupper, Barnedaab og Barselkoners Kirkegang formenes at kunne importere det ene Aar med det andet i det allermindste 32 Rdlr. aarlig. Af Sognet, som bestaar af 232 Tdr. Hartkorn, bør efter Hans Majestæts allernaadigste Anordning indkomme aarlig 232 Pd. Ost à 5 Skilling, er 12 Rdlr. og 8 Skilling. Landgilde af Mensalhuset beløber sig aarlig til 10 Rdlr. Af Præstegaardens Jord paa Lunderskov Mark svaredes aarlig 6 Rdlr. Efter denne Beregning beløber Kaldets visse Indkomster sig da til den Summa 451 Rdlr. 2 Mark 8 Skilling. Naar herfra drages Kaldets visse Udgifter, nemlig Landemodes Ekspenser 2 Rdlr. 1 Mark, Familie- og Folkeskat 8 Rdlr. 12 Skilling, Tugthus Skat aarlig 10 Skilling og Embeds Skat aarlig 13 Rdlr., saa blive Kaldets Indkomster aarlig 428 Rdlr. 2 Skilling. Den ottende Del deraf er 53 Rdlr. 4 Mark. Altsaa ses, at Enkens Lavværgе ikke har forlangt paa Enkens Vegne en uhørt og overdreven Pension, men alene det, Hs. Majestæts Lov og Forordninger tillægger hende paa 2 Mark nær, hvilke 2 Mark han er villig til at lade falde bort af hans gjorte Paastand. Naar Hr. Høyrup havde anført, at der tidligere kun var svaret 30 Rdlr., maatte det erindres, at Provst Winther yderligere havde overladt sin Formands Enke Mensalhuset, der senere havde givet 10 Rdlr. i aarlig Leje, saa han havde i Virkeligheden svaret 40 Rdlr., og da Kaldets Beskaffenhed nu var langt bedre end dengang, nedlagde han altsaa

fremdeles, forsaavidt Provsteretten ikke havde noget mod den anførte Beregning at erindre, Paastand paa en Pension af 53 Rdlr. og 4 Mark.

Efterat Provst Kasbjerg, som Mad. Lyngbye havde bedt om at varetage sine Interesser, havde erklæret, at han paa hendes Vegne ikke havde noget at bemærke, fik Hr. Høyrup paany Ordet:

— —

Det er bekendt, at salig Hr. Provst Winther, en retskaffen og redelig Mand, har mere end én Gang anmeldt sit Kalds Indkomme og sidste Gang højt nok ansat det til 260 Rdlr., og efter denne Anmeldelse bliver nok en ottende Del af Kaldets Indkomster ongefæhr 30 Rdlr. Hvad Mensalhuset angik, saa var det efter fundne Skrifter et frivilligt Tillæg fra Provst Winthers Side, som han heller ikke skulde have været imod, om ej nogen Ekstrapension var ham paalagt og Kaldets Indkomster og hans Omstændigheder kunde bære det, hvilket dog var ham umuligt.

Enkens Lavværge, Provst Haar, tilstod, at salig Hr. Provst Winther var ham bekendt i sit Liv som en retskaffen og redelig Mand. Han troede derfor ogsaa, at han rigtig havde angivet sit Kalds Indkomster efter daværende Tids Beskaffenhed; men det er bekendt, at Agerdyrkningen i Danmark har meget forbedret sig i de sidste 10 Aar og endnu mere i de sidste 26 Aar, som er den Tid, da han sidst angav sit Kalds Indkomster, hvoraf følger, at Tiendens Værd ogsaa nu med Billighed kan ansættes højere end for 26 Aar siden — og siden det ikke med Billighed kunde siges, at han havde gjort en urigtig Beregning over Skanderup Sognekalds Indkomster, saa kunde han ej heller afvige fra sin paa Enkens Vegne forhen gjorte Paastand.

Hr Høyrup lod tilføje, at en af vore bedste Økonomi Hr. Birch i Middelfart har bedre vidst at beregne et Kalds Indkomster og Udgifter end Hr. Provst Haar, det han har skriftlig bevist.

Provst Haar tilstod, at saavel Hr. Birchs Økonomi som hans økonomiske Videnskaber var ham ganske ukendt; for det øvrige var han af den Formening, at Hr. Birchs økonomiske Videnskaber var Enkeprovstinde Winthers Enkepensions Bestemmelse aldeles uvedkommende. Havde Hr. Høyrup noget imod hans foran tilførte Beregning at erindre, bad han ærbødig, at han vilde give samme til Kende og refererede han sig saaledes til sit forhen Protokollen tilførte.

Hr. Høyrup lod tilføje kun at have liden Kundskab endnu om Kaldets Indkomme, som dog haver betjent Embedet et halvt Aar; mindre Kundskab formoder jeg, Hr. Provst Haar besidder om Kaldets Indkomst; men det tror jeg tilforladelig, at Provst Winther har vidst det bedre end vi begge, og han har anmeldet Kaldets Indkomster til 260 Rdlr.

Enkens Lavværge lod tilføje, at det var Hr. Høyrup umuligt at vide Provst Haars Kundskaber; han var alene endnu som forhen begærende, at Hr. Høyrup vilde behagelig vise ham, hvad Fejl eller Urigtighed han i sin forhen tilførte Beregning over Skanderup Sognekalds Indtægter havde begaaet.

Hr. Høyrup lod tilføje: Saasom jeg endnu ikke véd Kaldets visse eller uvisse Indkomme, kan jeg ikke give Hr. Provst Haar den forlangte Oplysning; men det kan jeg slutte med Vished, at som han ej har oppebaaret Kaldets Indkomster eller bestyret dets Udgifter, han da ingen infallibel Sikkerhed kan have over Kaldets Indkomme.

Hr. Provst Haar refererede sig til sit forrige med Tillæg, at siden Hr. Høyrup ikke kunde vise nogen begaaet Fejl i hans forhen over Skanderup Sognekalds Indkomster tilførte Beregning, saa vilde han ærbødigst bede, at den respektive Provsteret vilde tage Sagen i alvorlig Betragtning og afgive deres gunstige Kendelse over, hvad Enkeprovstinde Winther som Enkepension af Skanderup Sognekald aarlig bør nyde.

Hr. Høyrup lod tilføje, i Sammenligning af salige Hr. Provst Winthers opgivne Indkomster med Provst Haars er der Fejl nok, og refererer jeg mig uden videre Gensvar til Hans Højærværdigheds Hr. Biskoppens Paakendelse.

Provst Haar maatte formene, at Hr. Høyrup havde ladet tilføje, at der var Fejl nok, men havde ikke behaget at angive, hvorudi disse Fejl var. Førend han derfor kunde besvare Hr. Høyrups sidst tilførte, maatte han udbede sig derom underrettet.

Hr. Høyrup mente, at Fejlen fandtes i Hr. Provst Haars opgivne Summa imod Hr. Provst Winthers, som er 260 Rdlr.

Provst Haar formente derimod, at han med Hr. Høyrups sidst tilførte endnu ikke var vist nogen Fejl i hans gjorte Beregning, siden sammes Uoverensstemmelse med salige Provst Winthers for 26 Aar siden gjorte Angivelse over Skanderup Sognekalds Indkomster ingenlunde kunde anses at være en Fejl. For det øvrige indlod Provst Haar fra sin Side denne Sag til den respektive Provsterets retfærdige Kendelse og reserverede endnu som før Enkeprovstinde Winthers lovlige Ret i alle Maader.

Hr. Høyrup begærede ikke uden Ret og Retfærdighed.

Dermed var Proceduren forbi, og Provsteretten afsagde følgende Kendelse:

Saasom Retten ikke kunde indse noget imod Hr. Provst Haars gjorte Beregning over Skanderup Kalds Indkomster og altsaa ej heller kunde have noget imod den af ham gjorte Paastand om Pensionen af samme Kald for Enkeprovstinde Winther, som var 53 Rdlr. 4 Mark. Dog maatte Retten ikke uden Aarsag tage i Betragtning, at — — — Hr. Høyrup er paalagt ved sit allernaadigst meddelte Kaldsbrev af 10. Maj 1793 at svare aarlig til salige Hr. Lyngbyes yngste Barn, indtil samme opnaar sin Alders 16. Aar, 40 Rdlr. og altsaa formenter samme 40 Rdlr. at bør fraregnes den af Hr. Haar gjorte Beregning over Kaldets visse Indkomster, og følgelig at Skanderup Kalds Indkomster, hvis Beregning af Provst Haar ved alt det foran anførte i ingen Maade er bleven bevislig imodsaagt, bør at beregnes — benævnte 40 Rdlr. fradraget — til den Summa 388 Rdlr., af hvilken Summa Enkepensionen for Provstinde Winther bliver at beregne efter Loven til ottende Parten, som er 48 Rdlr. 3 Mark. Men da Retten endnu fandt, at denne Pension kunde taale en liden Lindring, saa blev Pensionen af Skanderup Sognekald paa Grund af Loven og andre kongelige Anordninger, som og paa Grund af Billighed i Betragtning af foran anførte Kaldet paalagde Byrde af den ekstraordinære Pension, ansat og bestemt til fyrretyve og fem Rigsdaler, hvilken Retten ansaa at være en Middelvej imellem den af Hr. Provst Haar gjorte Paastand og den Billighed, som der i Betragtning af Omstændighederne bør iagttages. — — Denne Pension bliver ansat og bestemt til lige Deling imellem benævnte Provstinde Winther og Madam Lyngbye som begge Enker af Skanderup

Kald, hvilken da betales dem quartaliter fire Gange om Aaret, Kvartalerne beregnede fra 8. Maj førstkomende. Hvilken Kendelse af Retten i Henseende til Delingen for Enkerne er bestemt i Betragtning af begges iværende Forfatning, idet den ene, nemlig Provstinde Winther, skønt hun er ene, ikke har andet end denne hendes halve Part af ansatte Pension, som er 22 Rdlr. 3 Mark aarlig, at leve af, og den anden, Madam Lyngbye, har en stor Familie af uopdragne Børn. Skulde vedkommende Enker, naar den ekstraordinære Pension af Skanderup Kald ophører, finde sig misfornøjede med denne her ansatte Pension, som saaledes er bleven modereret, have de til den Tid at indkomme for den gejstlige Skifteret i Anst Herred med Begæring om en ny og forandret Ansættelse og Bestemmelse af Enkepensionen af Skanderup Kald, hvor da den Tids forefindende Omstændigheder vil vise, hvad Forandring Ansættelsen da kan tage.

Sluttelig indstilles Kendelsen til Biskop Middelboes Approbation, hvilken ogsaa blev givet under 29. April samme Aar.

Det kan ikke nægtes, at det blev kun en kummerlig Pension for de to Enker, idet de altsaa kun fik hver 22 Rdlr. 3 Mark om Aaret at leve af. Man havde ikke dengang, saaledes som nu, noget, der hed en Hjælpeenkekasse. Saadanne er først oprettede i det nittende Aarhundrede. Naar der nu er flere Enker paa Kaldet, faar dog den sidste sin Ottendepart ubeskaaret, medens den anden eller de andre ogsaa faar deres fulde Pension. Udgifterne hertil bliver fordelte paa alle Præsterne i Stiftet og indbetales aarlig til Hjælpeenkassen. Tidligere maatte det imidlertid deles i Hen-

hold til Bestemmelsen i Danske Lov: „Men hvis i Kaldet findes flere end én Enke, da bør samme Pension at lignedes imellem dennem efter deres Vilkaar og Tilstand“.

Det maa ikke have været let for Provstinde Winther, der tidligere sammen med sin Mand har haft 430 Rdlr. at leve af, nu at skulle slaa sig igennem med 22 Rdlr. 3 Mark. Og endnu sværere maa det have været for Madam Lyngbye, der vel foruden de 22 Rdlr. 3 Mark fik en Ekstraunderstøttelse til det yngste Barn af 40 Rdlr. aarlig; men hun havde ogsaa ikke mindre end 20 levende Børn, og da hun kun havde været gift i 24 Aar, maa en stor Del af dem ved Mandens Død have været „uopdragne“, som det hed. Leve gjorde hun imidlertid, endogsaa ualmindelig længe; thi hun døde først 1834 i Frørup ved Kristiansfeldt i en meget høj Alder. Provstinde Winther var død 1825.

Forøvrigt kan Sagen tjene til at minde om, hvad man ganske vist ikke behøver at gaa hundrede Aar tilbage for at finde Vidnesbyrd om, al den Stund det er noget, man stadig har Lejlighed til at erfare, at der trænges til en Omordning af Enkepensionsvæsenet. Hvad enten Talen er om Præster eller om Lærere, og det gælder vel i det hele om de fleste Embedsmænd, saa er en Ottendedel af Embedets Indtægter en kummerlig Enkepension. Der kunde maaske være Tale om at gaa helt bort fra den nuværende Ordning og hellere give Embedsmændene saa meget mere i Løn, at der kunde paalægges dem en betryggende Selvpensionering, hvilket med vore Dages udviklede Forsikringsvæsen vel nok kunde ordnes. Men bibeholdes den nuværende Ordning, bør den gamle Bestemmelse om en Ottendedel som Enkepension sikkert forandres.

Reskriptsamleren, Justitsraad Laurids Fogtmann.

Meddelt af Frøken Cathrine Fogtmann i Varde.

DA det jo er Ribe Amts historiske Samfunds Opgave at fremdrage Begivenheder fra en ældre Tid, eller Personers Historie, som paa en eller anden Maade har haft Betydning for deres Samtid — saa har jeg tænkt, om det kunde have Interesse for en og anden af Aarsskriftets Læsere at høre noget om Reskriptsamleren, Justitsraad Laurids Fogtmann, mangeaarig Byfoged i Varde.

Vel véd jeg, at hans Navn er vel kendt, navnlig i den juridiske Verden, men de færreste har vist noget Kendskab til, hvorledes hans Liv ellers har formet sig, — et Bevis paa, at en saare ringe og beskeden Begyndelse dog ved Flid og Energi kan føre til et godt Resultat. Da jeg, som en Slægting (Sønnedatter) af ham, er i Besiddelse af hans egne Optegnelser, ser jeg mig i Stand til at meddele samme; men da de er skrevne paa en saa kort og afstumpet Maade, — tørre Kendsgerninger, uden Bemærkninger eller Kommentarer, kun som en Erindringsliste for ham selv i Tidens Løb — saa vil jeg tillade mig at fremføre dem i en noget anden Form, ihvorvel jeg dog maaske hist og

her vil benytte hans egne Ord. Hans Liv indeholder ikke store Begivenheder, men kaster dog et Lys over Personer og Forhold fra det 18. og 19. Aarhundrede.

En Mand, som engang har gjort sig bekendt med hans Dagbog, har udtalt følgende: „Laurids Fogt-
„mann var en *selfmade man!* Hans Livshændelser
„viser, hvorledes et ungt Menneske paa en Tid, hvor
„Fødsel spillede en vis Rolle, dog evnede ved Flid,
„Snille og Energi at bane sig Vej til Statsembeder i en
„forholdsvis ung Alder. Han var et Barn af den Tid,
„han tilhørte, flittig, nøjsom og religiøs, og dertil en
„aaben, ærlig Karakter“. Af efterfølgende vil Læseren
nu selv kunne dømme.

Dagbogen fortæller altsaa:

Laurids Fogtmann (eller rettere Voëthmann, en Familie af dette Navn lever paa Øen Als) er født den 3. Januar 1748 i Fol paa Gram Gods, under Haderslevhus Amt, af Fader Bondeskrædder Edvard Lauridsen (Sønnesøn af afdøde Skrædder Laurids Sørensen og en Dattersøn af Gartner Voëthmann), og Moder Anne Marie, Datter af en engang meget rig Bonde, men som ved Uheld i Hestepringeri senere blev en fattig Mand. Han har haft 5 Brødre, men kun én Søster. Forældrene, som i nogle Aar boede i Fol, flyttede senere til Gramby, hvor han gik i Skole hos Skoleholderen, Hr. Peder Markussen, og blev øvet i Læsning, Skrivning og Regning. I 1758, altsaa som 10aars Dreng, kom han til Vedersø i Bøvling Amt hos en Moster Anne Kirstine, hvis Mand var Fæster til Møllen paa Aaberg Gods, og da de ingen Børn havde, skulde han være dem i Søns Sted. Men da Møllen blæste omkuld i en stærk Storm, og deres Erhverv derved standsede,

kom han efter $\frac{1}{4}$ Aars Forløb atter hjem til Forældrene. Det lyder jo ganske forunderligt nu at høre, at han kort efter blev ansat som Skoleholder i Skjoldager By, Gram Sogn, i Vinterhalvaarene 1760—61 og 62, men han maa da naturligvis have været i Besiddelse af flere Kundskaber end andre unge i hans Alder paa den Tid. Efter at være bleven antaget til Konfirmation i Gram 1762 kom han i Tjeneste hos Biskop Hans Adolf Brorson i Ribe som Tjener og Skriverdreng; men denne Tjeneste blev ikke af lang Varighed, da Biskoppen døde den 20. Juni 1764. Men Skæbnens Veje er jo forunderlige, og maaske er der allerede dengang i hans Sjæl nedlagt en lille Spire til, hvad der senere fik saa stor Betydning for hans Liv. Det er jo tænkeligt og rimeligt, at den unge Tjener imellem har maattet følge den lille Bispedatter til Skole eller andet Steds hen eller kunnet vise hende smaa Tjenester, og maaske blev da allerede den Gnist tændt, som senere førte til, at hun blev hans trofaste Livsledsagerinde. Efter Biskoppens Død kom han da til Mikkelsdag i Tjeneste hos Hospitalsforstander Johannes Hjort i Ribe, „havde det bedre end Dreng, men var dog ikke Skriverkarl“¹, fik 20 Rigsdaler i Løn, men spiste med Folkene. Imidlertid havde han der megen Frihed og mange ledige Timer til eget Brug og begyndte allerede dengang i den unge Alder af 18 Aar at ordne og udgive alle Forordninger og Reskripter til hver af Lovens Artikler og fortsatte med samme til 1778. Noget af sin Fritid benyttede han ogsaa til hos Husartrompeter Vierschmidt og Borger Søren Barfod „at „traktere Violinen et lidet, dog i det højeste for 3 Rdl.

¹ Hans egne Ord.

i Betaling". Imidlertid var Raadmand samt By- og Herredsfoged Niels Lund bleven entlediget fra sin Plads som Fuldmægtig hos Stiftamtmand, Greve Schack, og da hans Løn derved formindskedes, mente han trods gode Indkomster alligevel ikke at kunne evne at lønne sin Brodersøn, Hans Johansen Lund, og saa overtalte han Forstander Hjort til at give Lønnen til bemeldte Lund, medens han selv vilde give Resten, og L. skulde da være begges Fuldmægtig. Han opsagde af denne Grund Fogtmann, som da tog Tjeneste som Karl hos Forvalteren ved Gram og Nybøl Godser, Ditlev Krimer. Han har jo været i Besiddelse af forskellige Anlæg og er ikke veget tilbage for at tage, hvad der tilbød sig. Men da Forstander Hjort havde betænkt sig en Stund og formodentlig ikke været tilfreds med den anden Ordning, ønskede han igen Fogtmann i sin Tjeneste, som han da tog imod Mikkelsdag 1768. Der indtraadte da en Begivenhed, hvorom jeg vil lade hans egne Ord tale. Han skriver derom følgende: „Jeg var i 1772 „bleven Over-Kollektør for Tallotteriet, men havde der „ved den slemme Omstændighed at vove til halvt med „4 Borgere og med 2 Personer af lidet højere Stand, „anselige Summer paa det bestemte Udtræk, hvilket løb „saa højt op, at da 200 Rigsdaler var betalt, var der endnu „tilbage over 800 Rigsdaler, som ikke kunde betaales, ej „heller udvirkes eftergivet, og maatte da i 74 under „kaste mig Proces, Dom, Indførsel og Avktion, — men „fordulgte under alt dette de medinteresseredes Navne, „som kun tog Skade paa 100 Rdlr., da deres Aaben „barelse dog ikke kunde give nogen Frelse, og ud „stod alene selv Pusten“.

Ved Avktionen indkom ikke mere end til Sagens Omkostninger, og derfor blev af Overskatte-Direktionen

resolveret: at al Procedure ophævedes uden videre. Om hans noble Handlemaade i dette Tilfælde kan der vel næppe være mere end én Mening, og jeg tænker, at hans medinteresserede maatte vide ham Tak for hans Discretion, da der vistnok dengang saas med ganske andre Øjne paa Lotteriet end i Nutiden, hvor det er saa almindeligt og ogsaa ofte volder Tab og Skuffelse. Fogtmann lod sig under denne Tjeneste hos Hjort flere Gange bruge som Prokurator, efter Amtmandens adskillige Konstitutioner, saavel for Hospitalsgodsets Bønder som ogsaa for andre. Først i Aaret 1771 forfærdigede han det andet Anhang til Bulls Register over Loven og Forordningerne til 1770, som Boghandler Gyldendal ved Wadum lod fortsætte til Udgangen af 1772 og udgav i 73.

Den 22. Søndag eft. Trinitatis stod F. Fadder til Urmager Jochum Schuls's Søn, Jochum, i Domkirken; men jeg tror, det vil blive for altfor vidtløftigt og uden Interesse for Læserne at notere de mangfoldige Gange, han har staaet Fadder baade i Ribe og senere i Varde, hvoraf man kan slutte, at han har været en afholdt og populær Mand, — og de indbefatter mange, lige fra Kammerherre Rosenørns Søn paa Nørholm og til de mindste Smaakaarsfolk. At han har været sig sit Ansvar som Daabsvidne bevidst, derpaa tyder den store Nøjagtighed, hvormed han har optegnet baade Navne og Datum.

I August og September 1774 bragte han Ribe Stifts gejstlige Arkiv i bedre Orden og, under Registrator, til Aflevering, da Biskop Dr. Eiler Hagerup blev forflyttet til Bergen. Til Mikkelsdag s. A. havde han lovet sig i Kondition som Fuldmægtig hos Herredsfogden i Skads og Gørding samt Malt Herreder, Hans Warthoe; men efter at have raadført sig med sine Venner i Ribe tog

han i Stedet for Logis hos Domkirkens Kapellan Hr. Christian Carl Brorson, men spiste hos Amanuensis og Klokker, Christen Fog, imod at assistere ved Famulatelatet og om muligt derved komme i Betragtning til at opnaa at blive Amanuensis hos efterfølgende Biskop i Fogs Sted, som var kaldet til Præst i Tørring og Hældum. Dette opnaaedes imidlertid ikke, da stud. theol. Jochum Fr. Ramus blev antaget dertil i samme Maaaned, som Hr. Tønne Bloch i Middelfart modtog sin Udnævnelse til Biskop, saa at der ikke engang blev Tid til at indgive Ansøgning. 1. April 75 blev F. derimod, efter Anbefaling af Stiftsprovst Tetens og Christen Fog, ansat som Assistent hos Amanuensis og Fuldmægtig paa Biskoppens Kontor mod 50 Rdlr. i Løn og alting frit undtagen „To og Tvæt“¹. I December 1776 blev der tilbudt ham Plads som Fuldmægtig hos Amtmanden i Lundenæs og Bøvling Amter, men samtidig blev han udnævnt til Forstander for Hospitalet i Varde og Værge for Kirken samme Steds; han blev dertil beskikket af Stiftamtmand Theodor Levetzau og Biskop Tønne Bloch, hvoraf den sidste i Særdeleshed var den egentlige Befordrer. Denne Plads havde forhen været besat med forannævnte H. J. Lund, der tillige havde været Skriver i Varde By og Vester Herred. Fogtmann blev alligevel i Biskoppens Tjeneste i Ribe, dels ved Kontoret, dels for at bringe det flyttede Arkiv i Stand til 1. September 1778, i hvilken Tid Embederne i Varde blev bestyrede ved Fuldmægtig; samtidig udarbejdede han Ribe Stifts Supplement til Hofmans Fundatser m. m.

Som foran meldt flyttede han i 1778 til Varde og

¹ Vask.

overtog selv Embederne, men fortsatte stadig sit Arbejde med alle de udkomne Love og Forordninger, som vist vil blive for vidtløftigt og trættende for Lærerne at høre enkeltvis. Skulde nogen interessere sig for at blive nærmere bekendt dermed, staar hans egne Optegnelser til Tjeneste, hvor de er nøjagtig noterede. Den 27. Juni 1781 blev han af Hs. kgl. Majestæt beskikket til at være By- og Raadstueskriver samt Herredsskriver i Vester- og Øster-Herreder. 1. August samme Aar var han oppe til Examen juridicum under Professorerne Konferensraad Obelitz og Justitsraad Colbjørnsen og erholdt Karakteren „Bekvem“ og Attest for at have forfattet et Specimen practicum. Det ser jo ganske besynderligt ud i en Tid som vor, hvor alle, der vil opnaa en Stilling, i det mindste maa underkaste sig Præliminæreksamen, at en Mand i den Tid, som tilmed aldrig havde frekventeret nogen bedre Skole, kan opnaa saa mange offentlige Hverv uden først at tage nogen Eksamen. Og dog vil enhver, som læser dette, se, hvor mange Hænder der stadig er udrakte for at tilbyde den unge Mand Plads, et Brev paa, at han har været alsidig og ved Flid erhvervet sig mange Kundskaber og sine Medborgeres Agtelse. Det var et mindeværdigt Aar for F., da han den 23. November holdt Bryllup med Frøken Cathrine Stenbæk Brorson, Datter af afdøde Biskop H. A. Brorson i Ribe, og det blev altsaa en Fortsættelse af deres første Bekendtskab fra Barnealderen. Deres Bryllup stod i Gram Præstegaard hos hendes Halvbroder, Provst Johan Herman Brorson, som med Glæde og efter eget Tilbud bekostede deres Bryllup. Vielsen forrettedes af hendes anden Halvbroder, C. C. Brorson fra Ribe, og Teksten til Brudevielsen var Ps. 73, 24:

„Du skal lede mig efter dit Raad, og siden annamme mig til Ære“. 1787 blev han udnævnt til Byfoged i Varde samt Herredsfoged i Øster og Vester Herreder, hvilket han meddeler paa den Maade: „mod at betale „Justitsraad Blochs Efterleverske 80 Rdlr. aarlig, samt „at betale hans publique Gæld, og at han dertil i 2 Aar „kan beholde nævnte Skriverembeder. 1788: Paa det at „Kancelliraad H. V. Øllgaard i sine betrængte Omstændigheder kan faa Brød, renoncerede jeg paa Skriver-tjenesterne og fratraadte dem i September, da Øllgaard fik dem, imod at hans Broder paa Bramminge „svarede en vis Sum i Stedet for Indkomsterne af Resten „i de 2 Aar“. 1789 var han Kommissær i en Sag mellem nævnte Kancelliraad Øllgaard til Bramminge og Arvingerne efter Fru Gersdorff til Kærgaard, angaaende en Skyld til Kirken i Darum. Samme Aar, 8. Marts, blev han af Etatsraad de Teilmann til Nørholm, Lunderup og Agerkrog udnævnt til Executor testamenti sammen med Prokurator Bach. Etatsraaden døde den 27. Juli samme Aar, og Forretningen sluttedes i 1792. 1791 i Efteraaret var han Kommissær i en Sag om Damskifterne ved Ribe Stampemølle mellem Md. Rahr og Apotheker Eilschou m. fl.

I Aaret 1794 lod han et Amtssygehus bygge, senere Kirken tilbygge og forskønne og Begravelsesplads indrette m. m.; men det vil blive for vidtløftigt at nævne, dels hvad han som Embedsmand virkede for Byen, dels de mange Tillidshverv, som blev ham betroet, baade i Varde og fremdeles ogsaa i Ribe. Den 30. August 1805 blev han uden mindste Forevidende eller Ytring enten mundtlig eller skriftlig udnævnt til *virkelig Kancelliraad* med *gratis* Bestalling.

Med dette Aars Udgang blev han entlediget fra

Herredernes Forligelseskommission, efter at have forestaaet denne i 10 $\frac{1}{4}$ Aar og i dette Tidsrum behandlet 2088 Sager samt forligt 1243.

Imidlertid var Præsten Christian Carl Brorson bleven kaldet til Præst i Varde i 1782, og da han var ugift, flyttede hans Moder, Bispinde Brorson, til ham samme Aar tilligemed den stakkels sindssyge Stifsøn, den ældste af Biskoppens Sønner. Desværre fandtes dengang vel ikke Anstalter for Aandssvage, som var nogenlunde betryggende for en fornuftig og human Behandling, hvorfor han stadig blev i Hjemmet, indtil han i 1791 blev udløst af sine Lidelser, næsten 68 Aar gl. Da Fogtmann var knyttet med inderligt Venskab til sin Svoger saavel som til Svigermoderen, var det til gensidig Glæde, at de alle samledes i Varde og levede der i et behageligt Samliv med hinanden. Men i April 1795 blev saa C. C. Brorson kaldet hjem til Faderhuset histoppe efter et langt og smertefuldt Sygeleje. I F.s Optegnelser findes det fortalt saaledes: „1. April mistede jeg min uforglemmelige Svoger, „Sognepræst C. C. Brorson, der blev begravet af over- „maade mange. Han blev begravet den 9. (Torsdag „efter Paaske), og Kisten udbares af 16 af Byens Em- „bedsmænd og gifte Handelsstand, fulgt af 50 ind- og „omtrent 100 uindbudne i Sørgedragt med nogle „Hundreder flere forsamlede og bedrøvede. Provst „Clausen holdt Ligtalen i Kordøren, og af Brorsons „Salmebog blev sunget: „Saa kom forønskte Dødens „Stund“, og „Nu har jeg vunden“ o. s. v. Paa Grav- „stenen over ham staar: Ej Avind selv saas smile ved „din Død, men Armod, Dyds og Venskabs Taare flød.“

Som en Sorg sjælden kommer alene, døde allerede i Juli Maaned den højtagtede Svigermoder, Bispinde

Brorson, og hen i Efteraaret hans gamle Fader i Gram, som alt medførte megen Sorg og Vemod for ham og Familie.

Efter som Tiden er skredet frem, ser man paa Haandskriften i hans Optegnelser, at Alderen har begyndt at gøre sig gældende. De indeholder mest smaa og utydelige Notitser om Familiebegivenheder, indtil han i 1812 blev ramt af et apoplektisk Tilfælde, som efterlod Lammelse i den venstre Side. Men han kan dog, skønt utydeligt, skrive smaa Brudstykker Tid efter anden, som f. Eks.: „— — den 9. begyndte min Jammer og Elendighed! — — Gode Gud! lad mit Livs Ende være en salig Overgang til himmelsk Glæde, med alle Gode! — — Efter min Bortgang vil mine elskede Efterladte nok enes om den Smule Fattigdom, her er. — — Gud unde os alle Lykke og en evig Salighed tilsidst!

Varde, den 27. Maj 1814.

*L. Fogtmann.**

Saa vidt af hans Optegnelser fra Embedstiden, som paa Grund af hans Svaghed blev forkortet, saa at han stadig maatte søge om Entledigelse fra det ene efter det andet af de mange Hverv, han beklædte. I April 1814 fik han saa efter Ansøgning sin Afsked i Naade og med Pension fra Byfogedembedet, samt blev udnævnt til *virkelig* Justitsraad med gratis Bestalling.

Paa Varde Kirkegaard i Hovedgangen findes en stor Sandstensstøtte, som dækker over Støvet af Bispinde Brorson med de 2 Sønner. Paa den 4. Side af Monumentet læses: „Laurids Fogtmann, f. i Fohl ved Ribe den 3. Januar 1748. Var Hospitalsforstander i Varde fra 1777 til 1815; Herredsskriver for Vester-, Øster- og Nørre-Herreder fra 1781 til 89 og By- og Herredsfoged

i samme By fra 1788 til 1814. Han blev ved sit Embeds Fratrædelse udnævnt til virkelig Justitsraad for sin tro og nidkære Embedsførelse“. *Gravskrift*: „At fremme Brødres Gavn, det var din Id; dit Liv indviet var uskrømtet Flid“. — Nedsat i Graven Nr. 37, 7. Række, hvor han altsaa hviler ved sin kære Hustrus Side, og et simpelt Trækors viser Stedet. Paa Korsets ene Side findes hans Navn og de 2 Linier: „Han var sin Gud, sin Konge tro; hans Liv var Fred, hans Død var Ro.“ Paa den anden Side: Cathrine Steenbæk Brorson, f. 15. Maj 1753 i Ribe Bispegaard, død den 6. September 1836 i Jerne Degnebolig, og disse Linier; „Hun var et Mønster paa en Kvinde, velsignet være hendes Minde!“

Blandt hans efterladte Papirer fandtes en kgl. Haandskrivelse, som sikkert har været Adressaten kær, saalydende: „Jeg takker Dem for de mig sendte 3 Deele „af Deres Samling af Reskripterne og beder Dem være „forsikret om, at jeg paaskjønner den særdeles Flid, „de har anvendt paa denne nyttige Samling, saavel „som den Opmærksomhed at tilegne mig samme. Naar „De henvender Dem til vedkommende civile Collegier „med Anmodning om at meddele de siden 1800 udfærdigede Reskripter og Collegialbreve, som henhøre til „Deres Samlings Fortsættelse, og som De ikke selv „af Collegialtidende kan uddrage, saa er jeg overbevist „om, at De hos ethvert især af disse Collegier vil „finde al mulig Beredvillighed til at understøtte Deres „gavnligge Arbejde.

Hovedkvarteret i Kiel, 6. Februar 1807.

Frederik C. P.

Til Hr. Cancelliraad og Byfoged Fogtmann!“

Om hans private Liv kan jo meddeles, at han var en almindelig agtet og afholdt Mand, jævn og bramfri i al sin Færd. Han havde altid et villigt Øre for Smaafolks Nød, og en aaben Haand til at afhjælpe samme. Han deltog i sine raske Aar i det selskabelige Liv og har endog medvirket ved offentlige Koncerter, saa at hans Undervisning i Musik i de unge Dage dog har skaffet ham selv og andre Fornøjelse og Underholdning i den ældre Alder. Det forekommer mig, at man maa undres over hans store Virkeevne, især da han selv har maattet arbejde sig frem paa saa mange Omraader. Hans kære Hustru var ham en trofast Støtte i deres lange Samliv og en opofrende Plejerske i hans sidste svage Leveaar, indtil han den 2. Oktober 1821 blev kaldt hjem til Faderhuset histoppe, i en Alder af 73 Aar. Det var et virksomt Liv, som her blev afsluttet, men hans Eftermæle lever og vil maaske endnu bevares en lille Stund hos dem, som forstaar at skatte hans Arbejde.

I „Ribe Stiftstidende“ læstes efter hans Død følgende:

MINDE.

Lovbudenes grundige Kender var han, og derfor Alle Fortrængtes Beskytter. — I ham havde de Vskyldige et kraftigt Forsvar, og djærvt lød Retfærdighedens Stemme gennem hans Mund. Iustitsraad blev han ved Kongens Naade, thi Dommersædet beklædte han i mange Aar med Værdighed. Samlingen af Reskripter vil opbevare hans Minde.

Faderpligtens Opfyldelse i Ordets egentlige Forstand
Omhu og Kjærlighed for den elskede Mage,
Gudhengivenhed var Hovedtræk i hans Charakter;
Taalmodighed i Lidelser var han et Mønster paa.
Mødige saa han med glad Forventning sit Livs
Aften i Møde, fast overbevist om at finde
Naade hos sin Gud i de evige Boliger.

Hvo var da denne? — Det var Laurids Fogtmann,
død i Varde den 2. Oktober 1821.

.....

Hans Enke overlevede ham i omtrent 15 Aar og henlevede sin Tid i Varde, hvor hun var almindelig elsket og afholdt af gamle og unge, og hendes store Glæde var at se glade unge Mennesker om sig. Det var en kendt Sag i Varde, at gamle Fru Fogtmann altid Fastelavns-Mandag blev liggende i sin Seng til henad Middag, for at alle hendes smaa Venner kunde faa Lejlighed til at piske hende op, og da vankede der Boller efter en større Maalestok. To Gange i Aaret, ved Nytaarstid og midt om Sommeren, aflagde hun et længere Besøg i Jerne Degnebolig hos sin Søn, og paa et saadant Besøg i Sommeren 1836 døde hun der den 5. September efter 8—10 Dages Sygeleje, lidt over 83 Aar. Det var første Gang, at jeg, som 9 à 10 Aars Barn, kom i Berørelse med Døden, og jeg husker, hvor betaget jeg var ved at se den gamle, kære Bedstemoder ligge saa bleg og kold. Faa Dage efter blev hendes Lig bragt til Varde, hvor hun ligesom hendes

forudgangne Ægtefælle blev begravet under stor Højtidelighed og megen Deltagelse af høje og lave.

Justitraad Fogtmann og Hustru havde i deres Ægteskab 2 Børn, en Søn, Hans Adolf Brorson, opkaldt efter Biskoppen, og en Datter, Ane Kirstine, som blev gift med Sø-Premierløjtnant Nicolaj Henrik Tuxen, som med flere Søofficerer laa paa Opmaaling ved Vesterhavs-Øerne i de Aar. Han avancerede senere til Kaptajn, var i mange Aar ansat ved Holmens Reberbane i København og døde som Kommandør 17. September 1844. Sønnen, Hans Adolf, kom i Ribe Skole og var den første Student derfra i 1801, som findes i Adjunkt Blochs Bog om Ribe Skole i det 19. Aarhundrede. Han kom senere til København for at studere Jura, boede i det Gyldendalske Hjem og fik 1802 ved anden Eksamen bedste Karakter; men da han blev ked af det tørre Studium, kom han hjem og hjalp Faderen en Tid paa Kontoret og fik da Lyst til Lærergerningen i Stedet.

Fra sin tidligste Ungdom var han knyttet ved Ven-skab til en Datter af Provst Jens Bech i Varde, Johanne Marie, som senere blev hans Trolovede. De unge har vel nok længtes efter at stifte Hjem og Provsten ønsket at fremskynde deres Lykke, hvorfor han købte et Degnekald i Jerne, hvor en gammel svag Degn, Peder Brandt, haardt trængte til at afløses. Det vil jo synes mærkeligt i Nutiden, at sligt kunde ske; men naturligvis maatte Øvrighedens Tilladelse indhentes dertil, og den 10. Oktober 1808 blev han da kaldet til Embedet, som han dog først tiltraadte i Maj 1809, og blev samme Aar gift med sin Trolovede. Desværre blev det kun en kort Lykke, da hans unge Hustru døde efter et Aars Forløb efter at have skæn-

ket en lille Søn Livet; han blev kaldet Johannes Marius efter Moderen¹.

Maaske kan det interessere at høre lidt om Skoleforholdene dengang, og jeg vil i al Korthed berette, hvad jeg mindes deraf. I det store Sogn var der kun én Skole; den laa ved Degneboligen, og Børneantallet var altid over 100—120 Børn i to Klasser. Det var et brydsomt Liv for en Lærer at undervise saa mange Børn, men der var dengang den saakaldte „indbyrdes Undervisning“, saa at nogle af de flinkeste Børn afvekslende tjente som Bihjælpere, der stavede og læste med de mindre Børn efter store Tabeller, der hang omkring paa Væggen; medens Læreren saa beskæftigede sig med de større Børn i andre Fag. Desuden var Fogtmann Kirkesanger, baade i Jerne og Skads Kirker, hvortil han kørte med Præsten hver Søndag, medens der kun var én Lærer i Skads. I mange Aar var Fogtmann svag og maatte holde Hjælpe-lærer, som han selv maatte lønne, og i de sidste 7 Aar, han levede, var en af hans Sønner, der var Seminarist, konstitueret hos ham. At det ikke dengang kunde være en saa grundig Undervisning som den, der *nu* gives i Skolerne, er en Selvfølge; men dog har baade Biskop Tage Müller og Biskop Daugaard udtalt deres Tilfredshed med Skolen. Fogtmann blev snart knyttet til sin Menighed ved gensidig Velvilje og Agtelse, saa han ikke senere tænkte paa at gøre Forandring, men levede der omtrent 38 Aar, indtil han døde i 1847 efter flere Aars Brystsvaghed, som tilsidst endte med en stille og rolig Død. Han blev savnet af sin Familie, og jeg tror at turde sige, ogsaa af Menigheden.

¹ Et Par Aar senere giftede Fogtmann sig med en Datter af Købmand Sørensen i Varde, der blev ham en trofast Hustru, og med hvem han havde en Flok Børn.

Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829.¹

Ved Pastor G. Schousboe-Jensen i Buerup.

VINTEREN var hidtil taalelig, meget afvekslende, der ikke var fordelagtig for svagelige, jeg blev angreben af Gigt i min Hofte, der vel uldmede i Efteraaret, men tog saaledes til, at jeg med dette Aars Begyndelse maatte henvende mig til Lægen og imidlertid holde mig inde over 4 Uger; nu kan jeg igen, Gud være lovet, forrette mit Embede, dog ikke uden megen Ømhed i Hoften, men saavel Lægen som jeg haaber det bliver bedre, naar Mildhed kommer i Luften og Foraaret indfinder sig. Kornpriserne de samme som ovenmeldt. D. 1. Febr. Vinteren, der vedblev at være taalelig og afvekslende, blev afløst af Foraaret, hvilket var mildt og gav Landmanden got Haab, dog infant sig i May saadant vaadt Vejr og Nattekuld, der standsede i sær Græsset, saa at man tvivlede om at faa synderlig Høe, dog Tvivlen hævedes formedelst Juny Maanedes Mildhed og Høebierningen blev imod Forventning rigelig — ogsaa var Veirliget i Græssletten medholdende intil denne Dag. Ald Slags

¹ Slutning. Se „Fra Ribe Amt“ 1907 og 1908.

Korn, Havre untagen, som led meget formedelst Foraarsskulden, tegner sig særdeles got. Aaret har ellers hidtil været eet blant de besværlige for disse Egne, thi ey allene feylede Boghveden for os, men de øvrige Kornsorter havde man ikke saa klækkeligt af, som man ved Høsten meente. Hvortil kom, at de vare lavere i Prisen end man kunde formodet, der forvoltes ved at Udførsel ikke skeet til Norge som sædvanlig. Rug kostede 3 Rdlr., Byg 1 Rdlr. 4 Mk., Havre 1 Rdlr. 8 Sk., Boghveden til en Tiid 4 Rdlr., ned ved Sæde Tiiden kiøbdes den for 2 Rdlr. 4 Mk. Cour. Den Svenske Regering havde paalagt saa høye Afgivter af Korn fra Danmark, at ingen Handlende kunde forsende Kornvahre derhen. Ogsaa Qvæghandelen var heel ufordeelagtig for Landet; ikkun Holsten kiøbde, og mangel paa Penge ved disse forvolte at disse maatte indskrænke deres Lyst til det Nødvendigst. Landets Penge har endnu ikke hævet sig. Coursen er den samme som forhen 375, men høyere end til 10 Sk. Cour. har Rbdlerne. endnu ikke kunnet hævet sig — for nærværende gælder den ikkun 9 Sk. Lidet er Sølvet, dog betales heromkring alt i Sølv, Papiirpenge ere og iblant Folket ikkuns faae, og dog stige de ikke! D. 30. Julij. . . . Vor Høst her var heldig i Hensigt til Vejret, ogsaa var Grøden temmelig god, Boghveden tegnede sig ypperlig, men indfaldende Nattefrost i August forvolte at den blev maadelig, dog takke vi Gud, at den blev og var rigere end det afvigte Aar. I andre Egne af Landet var Høsten besværlig. I øvrigt er dette Aar Misvæxt over en stor Del af Europa, i sær i England og Frankrig, hvilke Lande maae søge Korn fra Africa og America. Pri-serne ere desaaarsag temmelig store her, thi her op-

kiøbes alt hvad sælges kan. I Sæde Tiiden kostede Rugen fra 3 Rdlr. til 4 Rdlr. Cour. Mange Steder blev Rugsæden ikke lagt formedelst indfaldende Frost og Snee sidst i Octobr.; i Novbr. og Dcbr. infalt nu og da temmelig stærk Frost og Snee, der ved Aarets Ende forandredes. Stormveyr og stærk Frost infalt imellem Juul og Nye Aar. Kornpriserne ere nu: Rugen til 4 Rdlr. 3 Mk., Byg til 3 Rdlr., Havre 10 Mk. à 2 Rdlr.; Boghvede som stærk søges til Brændevin koster 3 Rdlr. 2 Mk. til 4 Rdlr. Alle forvente et meget dyrt Korn Aar. Men Gud lave det til det bedste. Ham være Tak og Priis fordi (vi) i Fred kan med glade Hierter ende Aaret.

Den 31. Xbr. 1816.

C. F. Junghans.

Hidtil var Vinteren usædvanlig mild: ikke noget Frost at regne paa og Regn istedet for Snee, men tillige jevnlige Stormvinde, næsten bestandig vestlige Vinde. Kornet har været i bestandig jevn Stigende; da Udlandene have Mangel er saare meget opkløbt af alt Slags her. Nu er Rugen over 5 Rdlr., Byg til 4 Rdlr., Havre 2 Rdlr., Boghveden er endnu ingen Priis paa, det steeg indtil 4 Rdlr., saa længe man turde sejle; med Foraaret ventes høye Priser, hvorfor her i Landet foranstaltes Oplag til saadanne Priser som den Trængende kan taale, hvilke dog næppe bliver under 5 Rdlr. for Rug, og 20 Mk. for Byg. Den 1. Marts. En Collect er sket til Ringsted Kirkes Istandsættelse, den beløb af Anst Sogn Cour. 3 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk. og af Giesten Sogn 1 Rdlr. 4 Mk. 4 Sk. I dette Foraar bliver Anst Skole hensigtsmæssig indrettet i følge Forord. af 29. July 1814. Efter megen Corre-

spondence og Hindring kom det saa vit, der dog ikke var skeet, dersom jeg ey havde paataget mig det og paa egen Bekostning lader sætte et Fag til, samt tilskyder alt hvad Istandsættelsen koster over 106 Rdlr. 2 Mk. 2 Sk. af Districtet og 76 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk. Cour. af Kirkeeyerne. Kornpriserne ere i Stigende til 6 Rdlr. Td. Rug, 3 Rdlr. 2 Mk. Td. Byg, 2 Rdlr. Td. Havre, 4 Rdlr. Td. Boghvede. April Maaned medførte stærk Nattefrost, der vel vil have Indflydelse paa Vinter Sæden, ogsaa paa den tidlige Foraarssæd. 1. May. Foraaret var meget vaadt med næsten vedvarende vestlige Vinde. Kornpriserne stege ikke, men jævnt hen gjalt Rugen her omkring 5 Rdlr. Cour. Med Høsten steg denne Artikel ubetydelig. Ligesom Foraaret blev Sommeren hidtil ogsaa vaad med Vestvinde, der forvolte at Græsletten var meget besværlig; endnu denne Dag har jeg ved Søen et Stykke Eng uslaaet. Vort Høe i Aldmindelighed kom ey heller saa betiids og saa got i Huus som sædvanlig og som ønskedes. Med Hundedagenes Ende forandredes Vejret. I Dag begyndte vi at høste. Under 22. July er fra Rentekammeret bekientgiort den Kongelige Resolution at med dette Aars Begyndelse er Arealskatten paa Præstegaardes Jorder i Danmark ophævet, hvorimod der skal svares oprindelig af hver Tønde Hartkorn 1 Rdlr., saa Præstekald ere blevne aldeles befriede, ogsaa for Tiende Afgivt. Forskiællene paa Afgivten af min Præstegaard er betydelig i Aar. Min Arealskat af 136 Tønder Land var oprindelig 12 Rbsk. af Tønden; dette 17 Gange høyere var blevet 289 Rdlr., derimod 1 Rdlr. af Tønde Hartkorn 17 Gange bliver af 6 Td. 1 Skp. 3 F. 2 Alb. ikkun 106 Rdlr. 7 Sk. Dette den 25. August. Høst Vejret blev ikke længe efter Ønske, men Regn og fug-

tig Veyrlig gjorde den ligesaa langvarig som vanskelig, hvorved en stor Del af ald Slags Korn blev meget maadelig bierget — meget ganske udueligt til at lade tærskke. Boghveden tog paa Roden Skade næsten over alt ved et infaldende Stormveyr. Rugen er langt fra ikke saa giftig som haabedes saa det synes som dette Aar skal blive et dyrt og meget besværligt Aar for den fattige i sær. Allerede nu dette skrives koster Rug 5 Rdlr. Cour., ja vel derover; for Boghvede bydes 5 Rdlr., men intet at faae. Vore Papiirpenge stige fast hver Postdag, nu gielder 1 Rdlr. N. V. med 15 Sk. Dette Aar holdtes Jubel Fæst i Anledning af Reformationen udi 3 Dage, den begynte med 31. Oct. Den Augsburgske Confession blev da af Kongen givet til et hvert Pastorat, ogsaa udkom der et Hyrdebrev til Præsterne fra Rigets og Hertugdømmets Bisper, begge opbevares ved de kongelige Andordninger. Vinter Sæden er i Aldmindelighed nyelig bleven lagt, svagt var Kornet, og noget langsomt fremspirer den. Dette den 13. Novbr. Vinteren infant sig med stærk Frost og Snee, der dog afveksledes med Tøveyr, og derhos stormende Vinde eller usædvanlig Mildhed. Aaret endte vi i Fred og Roe. Gud være Ære og Priis for Alt.

Den 31. December 1817.

C. F. Junghans.

Aarets første Dag blev her i Kirkerne collecteret til den brandlidte Bye Neustadt og der blev da indsamlet af Andst Menighed 2 Rdlr. 2 Mk. 12 Sk. Cour. og 4 Rbmk. 14 Sk., af Giesten Menighed 1 Rdlr. 2 Mk. 4 Sk. Cour. og 3 Rbmk. 8 Sk. Vinteren var dette Aar blandt de taalelige og milde, kuns liden

Frost og Snee, men megen Regn og for det meste Vestlige Vinde, der førte Vaadhed og Fugtighed med sig og vare undertiden stærkt stormende. Den svage Rug Sæd vant ikke ved dette Veyrlig. Foraarstiden infant sig, under hvilken det afveksler med Regn og Nattefrost, der ey heller fremmer Rugsæden, man frygter ikke uden Grund at her bliver Misvæxt i Henseende til denne. Landets Papiirpenge har stadig og mærkelig forbedret sig, saa at en Rigsbdlr. N. V. nu gielder næsten 20 Sk., hvilket forvolder at mange, som ikke ved at købe Ejendomme have været forsigtige nok til at gjøre Regning paa Coursens Forbedring, bringes i stor Forlegenhed og maae igien forlade det kiøbde med stort Tab. Pengelaan er høyst vanskeligt at faae, saa Udsigterne for Debitorer ere for nærværende mørke. Kornpriserne ere ikke stegne, men snarere faldne, og den Handel næsten standset — ogsaa en Følge af Coursens Forbedring samt Mangel paa Penge; dog Landet har neppe meere Korn nu end det selv kan behøve. En mærkelig Tildragelse intraf i Giesten Sogn 2. Paaskedag den 23. Marts. Den Dag var en meget svær Storm, der ved Middag blev paa det stærkeste. Da Gudstjenesten var endet i Giesten Kl. 1³/₄ forlod med os øvrige ogsaa en Kone der havde holdet sin Kirkegang — og den Kone som havde ført Barnet til Daabspublicationen — Kirken; de skulde til Hjemmet over en lille Aae, hvorover var Bro. Da Vognen kom paa Broen løftede Stormen Vogn Kurven fra Undervognen og kastede den med de i samme siddende 5 Voxne Mennesker og 2 Børn need i Aaen, og Kurven med Tilbehør falt oven paa de fleste af dem, kuns Kudsken kom ved et Spring til at staae uden for — han maatte slippe Hestene for at

redde Menneskene og det lykkedes ham; ogsaa det spæde Barn var uden for, det svømmede i Christen Tøjet. Alle kom derfra med Livet, Barnet og, men det døde andendags Morgen. De andre ere nu igien i Helbreds Tilstand. Den 31. Marts. Ved et kongeligt Brev af 6. April er Rigsbanken bleven Nationalbank. Med 1. August skal den halvaarlige Cours ophøre og en Qvartal Cours tage Begyndelse. Betalingsmiddel skal herefter være reed Sølv, eller i Papiir efter denne Cours. Sølv Værdien 375 hidtil betales fra den Tiid med Rbdlr. r. S. Bestemmelser ventes nøyagtigere med første i denne for Landet vigtige Sag. — Dette Foraar har hidtil været vaadagtig, saa Havren endnu paa sine Steder ikke hidtil den 13. May er blevet saaet. Denne 13. May hensov min gode gamle Fader Justitsraad Hans Junghans i Colding i sit 93de Aar. Fred med hans Støv! — Siden den 13. May hidtil have vi her havt, at regne paa, bestandigt tørt Veyr, ledsaget med megen Varme, der giver for os ikke de gladeste Udsigter i Hensigt til Kornhøsten. Græssletten har man nu i Almindelig(hed) Ende paa, den falt let og behagelig for Arbeyderne, da Engene og Kiærene vare saa tørre som de ikke mindes at have været; men det samme vedholdende Tørveyr forvolder at Vaarsæden, deraf i sær Boghveden, næsten er bortsveden paa de fleste Steder, Havren sat meget tilbage, Bygget for tidlig taget. Rugen synes god i Axet, men overalt tynd. Stor Mangel var bleven paa Brødkorn om ikke Østersøisk Rug var inført, der tillige voldte at Prisen blev taalelig. Rug gielder 5 Rdlr. 2 Mk., Byg dyrere, kostede 4 Rdlr. 2 Mk. à 4 Mk. En stor Del, Gaardmænd endog, maatte kiøbe af begge Slags. Nu staaer Høsten for. Den 26. July døde vores

gode Biskop Victor Christian Hiort i sit 53de Aar, kom Dagen før syg hjem fra fuldendte Visitats. Siden den 19. Juny, der han med Stiftamtmanden vare her at recreere dem paa Tilbagerejse fra Colding, efterat have opvartet Kongen (Biskopen paa Christiansfelde) skal han ikke have befundet sig vel. Han var almindelig yndet for sin blide og gode Character og Omgang. Et sørgeligt Dødsfald for hans efterladte Enke og talrige uforsørgede Børneflok! Blant hans Venner var Hr. Amtsprovst Høxbroe med mange flere Præster af Omegnen ved hans Jordefærd den 31. Julij; og han foreslog da et Sømmeskud for Enkefruen at levere inden Juny Termin 1819 — tegnede sig selv for 100 Rdlr. H. Cour.; der blev paa denne Maade gjort paa Stedet et Sømmeskud af 665 Rdlr. H. Cour. Herren lade det som insamles vorde velsignet for Modtagerinden! Fra 1. August er Nationalbank Coursen for den og 2. Maaneder 250, det er 1 Rdlr. 24 Sk. imod 1 Rdlr. S. V. altsaa imod hver Specie $2\frac{1}{2}$ Rdlr. N. V. — Høsten begynt den 10. August. Veyret var som det hidtil havde været tørt og Luften varm, saa Høsten var i Almindelighed hastig endet. Paa vores Egn, og saavit høres, er Rugen fortræffelig til Brød, men giver ikke af sig som haabedes og overalt er i Travetal almindelig $\frac{1}{3}$ Deel, deraf mindre end forrige Aare, Straaet meget kort og Negene smaae. Bygget havde paa mange Steder skeet stor Skade formedelst det vedvarende tørre Veyr, Havren ligesaa og Boghveden var hos os i sær næsten forsvunden; jeg havde saaet $8\frac{1}{8}$ Td. og fik deraf ikkuns $1\frac{1}{2}$ Læs, hvoraf kan ventes maaske 4 Skpr., allene brugeligt til smaa Creature. Cartoflerne hensvant og i Jorden, saaledes tegner sig Fremtiden saare besværlig, ja bedrøvelig for disse

Egne i sær; men Herren kiender Hielpemidler, og vi vil kaste vor Sorg paa ham! Foruden den erholt opdagede gode Mose i Præstegaardens Fæled er ogsaa nu fundet Mergel af særdeles god Qvalitæt, hvilket jeg agter at benytte mig af. Den 3. Septbr. Efter 3. Forsøg at opgrave Mergel befantes, dette ikke kunde skee med Held, da Vandet i Bunden slog op naar der var gravet et Par Sped af Mergel — dette staar nu hen til en anden Tiid og Leilighed. Som foran meldet tegne det meget besværligt; thi det erfares at Misvæxt har været Aldmindelig i Landet, hvortil kommer at der opkiøbdes Byg og Havre i Efteraaret til Udlandet; Bygget steg derover til 5 Rdlr. og Havre (god) til 2 Rdlr. 3 Mk. Cour. Af min heele Rug faaer jeg ikkuns faae Tønder at sælge, og de fleste Gaardmænd gaaer det ligesaa. Jeg maae berede mig paa at kiøbe Byg, Malt, Gryn og Havre for 200 Rdlr. Rug er næppe at faae til Kiøbs uden i Møllerne og koster der 4 Mk. 8 Sk. Cour. Skieppen, Byg 4 Rdlr., Havre 2 Rdlr., Boghvede er ikke at faae her — i Holsteen har denne Sæd lykkedes, ved Hadersleb har den været solgt for 5 Rdlr. Tønden. — Af vore Tropper fra Frankrig ere nogle hiemkomne, de ventes alle at være hiemme inden 10 Januar. Det kommer nu an paa om Frankrig vil blive rolig, da der ere Partier imod værende Regering, og den unge Napoleon med Moder have der et ikke lidet Antal af Tilhængere. Det har været et mageløst Efteraar i Henseende til Mildhed. Qvæget gik ude til December Maaned og vilde hellere været ude end hiemme, nogle faae Nætter og Dage har det frossen noget. Sneer er der ikke falden hidtil og meget lidet Regn, saa mange Steder lider stor Mangel paa Vand. Veyrliget er som det

hidtil for det meeste har været, saa mildt som om det var ind i Foraaret, man er med Behag i Luften endnu de sidste Dage i Aaret. Det fryder i sær den Fattige, og Fodertrang haabes at blive mindre end ved Michaelis Tiid kunde været at forvente. Vi ende Aaret saaledes, erkjendende Guds velsignende Forsorg, og i Fred og Rolighed prise vor Gud!

Den 31. December 1818.

C. F. Junghans.

Aarets Begyndelse skeete, som det endtes med Mildhed, der fremdeles blandedes med Væde. Snee er der til denne Dag ikkun falden lidet af og siælden, som strax bortsmeltede. Frost have vi ikke heller havt, at regne paa. Meget Qvæg er hist og her slaaet ud for at bierge sig om Dagen. Saa Veyrliget til denne Dag meer har lignet Foraars Anbrydelse end Vinter. Vestlige og sydlige Vinde have hersket hidtil. Netop i Dag er Vinden gaaet paa Øster. De Fattiges Antal formeeres daglig og Kornmangel saavel til Sæd som til Brød synes at true disse Egne, men da man haaber Inførelse heraf fra fremmede Steder, naar Skibene sikkert kan seyle, saa vil vi underholde Haabet at den gode Gud afhielper Mangelen. Den 1. Marts. . . . (2 Gaarde brænder, den ene assureret). . . . Foraaret kom — alt tegnede til et ret velsignet frugtbart Aar. Landmanden stræbde, Vaarsæden lagdes tidlig; strax efter Paaske infalt østlige og nordlige Vinde og Tørveyr, der vedvarede; Jordan savnede Vædske og sukkede efter denne. Anden Pindsedag faldt en mild Regn, vi glædedes, men Natten derpaa frøs det stærkt og Dagen derefter var klart Veyr hvorved Sæden tog Skade, det blev ved at blæse og fryse

et Par Nætter derpaa, og klart Solskins Veyr om Dagen, beskadigede Rug Sæden meget; allerede er nogle som i Skrave Sogn have omhøstet deres Rug! Det seer sørgeligt ud paa Mark og Eng; en mild og god Regn kan hielpe meget — den Gud snart give. — Stiftet har nu faaet en Biskop Herr Stephan Tetens; han var Stiftsprovst i Odense. En god Mand. Den 5. Juny. — Den 6. Juny foretog jeg mig en Reyse til Husum for at besøge min ældste Søster efter hendes Begiær; paa Reysen did, directe fra Apenrade, var den overalt beskadigede Rug en sørgelig Gienstand for Øyet, og ligesaa tilbage over Flensborg. Jeg haabede ved min Hiemkomst at her var faldet Regn hvorved Korn og Græs var bedredes, men ney, tvertimod havde man her været underkastet brændende Heede om Dagen og Kuld om Natten, hvorved Alt saa bedrøveligt ud. Af Rug ventes ikke her i Sognene (enkelte Mænd untagen) at faae Udsæden. Havren er paa de skarpe høye Marke hensvunden, paa de lavere synes den endnu at staae til Redning, Bygget ligesaa, Boghveden begynder først at fremkomme, hvoraf det tidlig saede er borte. Igaar den 21. Juny var det en stærk og kold Norden Vind. Idag synes Veyret stærkere, hvorved falder nogen Kule Regn. Saaledes som det er her, skal det være paa samme Strøg igiennem Slesvig, Holsten, Mechlenborg og Preussen. Gud see i Naade til os. — Efter megen lidet Regn i den forløbne Tiid, men desto oftere og stærkere Torden, infant Høsten sig med August Maaned. Af min Rug Avl venter jeg mig ikke 4 Tønder efter ved 15 Tønders Udsæd. Bygget er nogenledes i Sognene, men Havren overalt saare lidet. Straaet paa Alt meget kort. Boghveden staar overalt got, om Gud vil at den maae bevares

for os. — Denne blev temmelig god. Efter Høsten gav Rentekammeret, paa de mange Klager som vare inløbne over Misvæxt paa Rugen, Haab om Laan til Sæderug under Vilkaar som ikkun faae kunde erholdet det paa; men indtil denne Dag den 28. Oct. er intet videre bekientgiort derom. De forgiældede have ansøgt om Lettelse i Skatterne. Imidlertid have de Fleste i Sognene faaet Rug Sæden lagt. Sæderug, som der strax efter Inhøstningen blev begieret til 12 Rdlr. Hamborg Cour. for Tønden, kiøbdes da Sædetiiden kom for 5 Rdlr. og tilsidst for 4 Rdlr.; jeg som kiøbde blant de første, gav 4 Rdlr. 4 Mk. Pengemangel hos Kiøberne og Pengetrang hos Sælgerne forvolte denne lave Priis, og biedrog hertil Inførsel fra fremmede Stæder. Byg kiøbes for 1 Rdlr. 4 Mk., Boghvede ligesaa, Havre er kiøbt for 1 Rdlr. 2 Mk. — I August Maaned opvakdes Pøbelen i Kiøbenhavn imod Jøderne, den gik ind i deres Bolig og ødelagde hvad dem tilhørte, slog Vinduer ind m. m. Opløbet blev efter nogle Dage dæmpet, dog vedblev Patroiler, som endnu skal efter Sigende vedvare. Først i denne Maaned skal Bønderne have opført sig oprørske ved Sæ Sessionen som blev holdt paa Frideriksberg. — Uvillie mod Jøderne reistes og i Odense, Helsingør og flere Stæder i Riiget, og lidet førend det yttrede sig i Kiøbenhavn, var Had og Misundelse udviist imod dem i Hamborg og i flere store Stæder i det Tydske Riige. Gud unde os for alle Ting invortes Roe! Imidlertid var det saare ønskeligt om Skatterne kunde lindres; thi de ere saare trykkende. Den 28. Octobr. — Kornpriserne stege ikke heromkring, men den blev lavere paa Rugen, som ved Aarets Ende kiøbdes hertil fra andre Egne for 3 Rdlr. til 20 Mk. HC. Urolighederne

imod Jøderne standsede, kuns at de ikke uldme! Til hiine videre ommelte Bondeuroligheder hørte man ikke videre. — Til Biskop i Herr Tetens Sted, som blev flyttet til Biskop over Als og Ærøe, der har faaet sin egen Biskop, haver Stiftet faaet Dom Provsten fra Roeskilde Herr Hertz, Dctr. Theologiæ; han flytter hertil med Foraaret. — Vinteren begynte tidlig og er ved Aarets Ende stræng med Frost og Snee. Gud være lovet som gav os en god Ende paa Aaret.

Den 31. December 1819.

C. F. Junghans.

Med Aarets Begyndelse styrkedes Vinteren, stærk Frost og megen Snee med Blæst, hvorved Samfærselen næsten standsede for en ikke kort Tiid; dog mod Slutningen af Marts Maaned var Sneen næsten forsvunden. Fodermangel var næsten overalt, som aarsagede at en stor Deel maatte i Marts Maaned slaae deres Qvæg ud og i April Hæste, mange maatte sælge af Hæst og Qvæg og tage derfor hvad de kunde faae, dels af Trang paa Foder og Mangel paa Græs, dels for at købe det fornødne Korn. Gode Kjør kiøbdes da for 3 Rdlr., og temmelig gode Hæste for 20 Rdlr. Meget besværlig var Tiiden for Landboerne. Næsten hver Mand her i Sognene maatte købe Korn til Brød. Gaardmændene havde noget at giøre Omsætning med, hvorved de kunde faae de fornødne Penge hertil, men Husmænd og saadanne som allene ved Arbeydet kunde haabet at fortjene Brød, de leed saa meget meere som de ikke kunde faa Arbeyde, ey heller paa den strænge Vinter kunde komme ud at bede om Hielp. Under denne de Fattiges Tilstand gav Gud mig Hierte til at komme dem til Hielp med at give de meest Trængende

Rug til Brød efter deres Familiers Størrelse. Her vrimlede af Betlere omkring os, hvorhos jeg ikke veed at nogen blev uhjulpen. Af min Korn Tiende til Beløb i Skieppen ved 84 Tdr. Rug, solgte jeg allene 28 Tønder, af hvilke de 18 vare omsatte til Byg og Boghvede; thi jeg lindrede Yderne ved at tage imod hvad Korn de kunde yde i Stedet for Rug. De Ydere som skulde betale reede Penge lindrede jeg og, enhver efter sine Vilkaar. Gud være lovet, som lavede det derhen at Kornpriserne vedblev at være lave. Rug kjøbdes i Foraaret til 15 Mk., Boghvede og Byg 10 Mk., Sædehavre ligesaa for den hvide, men 8 à 9 Mk. for den graae blandede. Pengemangelen er stor, Skatterne trykkende, Jordegods falden dybt, ingen Intægt for Bonden, hvilket forvolder fast daglige Udpantninger, Indførseler og Salg af Gaarde og Jordeyendomme! Imidlertid er Haabet ikke tabt til Guds Forsyn om bedre Tiider for Landet. Vor gode Biskop Hertz med Familie intraf til Ribe den 8. May, efterat de her hos os havde hvilet Dem et Par Dage. Gud bevare ham, og lade ham længe være Stiftets Biskop, og hans Hustru leve med ham! Den 16. May. Under 23de May tilskrev han dette Amtsprovsties Hr. Provst og Præster . . . Kornpriserne faldt immer og det indtil Høsten, som begyntes her sidst i August. Veyret for samme var i det heele ikke vanskeligt. Stor Velsigelse af Rug, Byg og Havre have vi inhøstet, ogsaa Boghveden var upaaklagelig. I Mands Minde har man her ikke havt saa riig en Rughøst. Den 16. September. — Kornpriserne bleve ved at falde, man kjøber Rugen nu for 9 Mk. d. HC., Byg for 1 Rdlr., Havre for 3 à 4 Mk. og Boghvede for 8 Mk., men alle er af den Formodning at disse Priser ikke kan staae

længer end til Skibsfartens Aabning. Kongen har til Lettelse paabudet 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg (her i Sognene leveres Rug for Byg) at betale i Skatterne efter sidste Capitels Taxt. Denne er 5 Rbm. $2\frac{1}{2}$ Sk. Sølv pr. Skieppe altsaa over 4 Rdlr. HC. pr. Td., hvilket er en stor Lettelse for Landmanden. Vinteren begynte med November Maaned temmelig jevn intil sidst i denne Maaned da Frosten blev stærk og vedvarer endnu; ingen Snee at regne er falden. Revolutionerne i Spanien, Portugal og Neapel, skioldannende Partier næsten i alle Europæ Stater, ville vi ønske og bede Gud at sette Grændser og tilintetgiøre, og derimod udbrede Enighed og Fred. Overladende os til hans Fader-Forsorg takke vi ham for hans Velgierninger og glæde os ved at ende dette Aar i Fred.

Den 31. December 1820.

C. F. Junghans.

Aaret begynte vinterligt, men hverken stærk vedholdende Frost eller synderlig Snee falt; tidlig meldede Foraaret sig og April Maaned har været meget liig en Sommermaaned, saa Landmanden fra den Side har havt Anledning til at glæde sig; derimod har han savnet hvad han skulle reede med for sig. Uagtet den Velsignelse af Korn som Herren gav os sidste Høst, har dog Overskuddet ikke været klækkeligt for ham til hans Udgivter da Kornpriserne have været ualdmindelig lave, skjønt det ikke har manglet ham paa Afsætning til Kiøbmændene; i Efteraaret gaves for Rug 1 Rdlr. 3 Mk., for Byg 1 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk., for Havre 5 à 6 Mk., men jo længere det gik ud paa Vinteren jo lavere; nu gives for Rug ikkuns 1 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk. i Colding, Byg 1 Rdlr. og Havre 4 Mk. D.

Med 80 Tønder Rug som jeg af min Tiende nødtes til at sælge, da jeg ikke selv kunde rumme det, kan jeg netop betale min Folkeløn for Aaret! Nu slutte man fra mig til Bonden — han er virkelig i høyst forknyttet Tilstand. Ingen Penge og ingen Credit. Daglig høres at Bonden gaaer fra sin Gaard, der sælges til samme lave Priser. Gud give at Regieringen maae finde og nytte de rette Midler til at opretholde Bonden, da han ellers maae gandske synke til Grund! Den 30. April. — Endnu sank Kornpriserne dybere, Rug til endog 40 Sk., Byg til 32 Sk., Havre 24 Sk., Boghvede gialt 7, 8 à 9 Mk. D. HC. En Commission er nedsat til at finde Aarsagen til de Geistliges Kaars Forringelse. Disse behøver man ikke at lede efter: Skatters, Folklønningers Forhøjelse, Indkomsters Forringelse, Pengevæsenets Ustadighed, Produkternes lave Priser og mange flere kunde dertil angives. Den 5. May døde Napoleon Bonaparte paa Øen St. Helena. En frygtelig Opstand er skeet af Grækerne imod Tyrkerne. Disses grusomme Fremfærd imod hiine har drevet Rusland til at lade en Armee marsere imod Tyrken, hvori det formodes at Østerrig deeltager ogsaa. For nærværende Tiider den hele sydlige Strækning af Europa fra Strædet til Dardanellerne og hiin side disse i Uro og Opstand! Da derved Korn Udførsel fra Ægypten er standset til Middelhavet, ogsaa fordi Sæden har taget stor Skade i Schotland og England, er Rugen begynt at stige, den betales nu med 5 Mk. Særdeles kolt og tørt har Foraar og Sommer hidtil været her, saa Haabet til nogenledes Høst har været svagt, dog da nogen Regn er faldet paa 8te Dags Tiid, synes Sæden at komme sig, Havre untagen. Af Høe avles ikkuns $\frac{2}{3}$ fremfor ellers. Den

29. July. — For nogle Aar midt under Krigen opstod et Selskab i Engeland, som havde til Formaal at udbrede det Nye Testamentes Bekientgiørelse blant Hedningene og alle Religions Partier, samt dets almindelige Læsning blant Christne, det voxede hastigen og udbredtes over næsten heele Europa, saa at der opstod fast i enhver Stat Bibelselskaber, der havde fornemmelig Hensigt til egen Tarv for første; ogsaa i Danmark opstod et saadant, hvortil Bieselskaber i Kiøbstæder og paa Landet, samledes til Moder Selskabet i Kiøbenhavn. I Aaret 1819 fremkom et for Colding og Omegn, til Deeltagelse bleve de omliggende Sognepræster i sær først inbødne, dernæst Sognene. Andst og Giesten Sogne opfordredes af mig i Foraaret til at giøre et Bidrag til Nye Testamenters Erholdelse, hvorved i sær de Fattige, som ikke eye det, kunde faae det til Gave, og Andre efter deres Kaar faae det for nedsat Pris. Der insamledes af begge Sogne et Bidrag af 61 Rdlr. 5 Mk. 4 Sk. r. S., hvorfor jeg har modtaget 100 Nye Testamenter af de nyelig reviderede. — Høsten indtraf og Veyret var godt, saa at Neege Kornet kom tørt og got ind. Rugen er bedre end tænckdes, Bygget maadeligt, Havren endnu maadeligere. Boghveden, som nu for det meeste er høstet, synes nogenledes. Kornpriserne ere gandske stille. Den 12. Septbr. — Af de bekomne Nye Testamenterne ere til Skolerne og til fattige Huusmænd givet 58^{ve} — Resten hos mig til videre Anvendelse. Bonden er hidtil siunken dybere. Kornpriserne ere endnu lavere. 1 Rdlr. Td. Rug, ligesaa Byg, Havre 3 Mk. 8 Sk. HC., Boghvede 7 à 8 Mk. Mine Indkomster ere saare forringede; meget besværligt har det været mig at opfylde mine Forpligtelser, nemlig til

rette Tiid at betale enhver. Det ses af den offentlige Tidende at Kongen har foruden 2 forhen skeete betydelige Laan i Udlandet, nu atter giort et Laan i England paa 3 Millioner Pund Sterling; heraf leveres det halve strax — ventelig for at ophielpe Landmanden. Gid det saaledes skeel Grækerne kiæmpe modigen for deres Frihed. Russiske Keyseren siges at have erklæret Ottmaniske Sultan Krig, da denne ikke har villet antage Forslag til Grækernes Betyggelse. Det Ottomanniske Rige synes i øvrigt at være sin Opløselse nær. I Spanien og Portugal er megen Giæring, i Neapel og Sicilien og flere Italienske Stater ligge Østerrigske Tropper for at tilbagebringe Orden og Roelighed. Vor danske Prinds Christian er i Frankrig, har nu nogle Aar været uden for Riget. Herren som styrer alt og giver at alt skal tiene os til Gode, naar vi elske ham. Ham være Ære og Pris, vi naede Aarets Ende i Fred.

Den 31. December 1821.

C. F. Junghaus.

Vinteren var meget mild, og Foraaret var ikke skarpt. Alt tegnede til et særdeles Frugtbart Aar; Vinteren var vandig, Foraaret ikke tørt, men med Juny Maaned begynte Tørhed. Rugen blomstrede imidlertiid heldig nok, men Tørheden blev ved med Varme. Regn fik vi ikke i lang Tiid. Rugen i sær og ald Sæd paa høy Jord tog Skade, Havren svant her gandske bort paa den. Dette forøgede Besværlighederne for Landmanden til at bære sine tunge Byrder, da Kornpriserne tillige med Prisen paa Qvæg vedbleve at være de samme lave. Boghveden solgtes endog for 32 Sk. førend Høsten. Under 11. Septbr.

udkom en Forordning om Lettelse i Geistlighedens Skatter, men Lettelsen strakke ikke til mig! — Imod Slutningen af dette Aar begyndte Kornet at stige. Der gives nu 1 Rdlr. 24 Sk. for Rug, 1 Rdlr. 12 Sk. for Byg, 40 Sk. for Havre, hvortil Aarsagen er at det formodes Krig udbryder imellem Rusland og Porten, og Østersøen har ikke Korn til de russiske Tropper. Frankrig meenes og bekrige Spanien. Gud være Ære og Pris, som lader os, skønt under trykkende Byrder, ende Aaret i Fred!

Den 31. December 1822.

C. F. Junghans.

Vinteren var allerede begynt i det afvigte Aar med Frost, der tiltog alt meere og blev skarpere heele Januar Maaned, i Slutningen af denne falt megen Snee med stormende Vind, saa det blev vanskeligt, dog kuns for faae Dage, at befare Veyene, de 2 sidste Dage intraf en meget stærk Tøe, der atter giver vanskeligt Føre. Siden Aaret 1809 vare mine Indkomster, især den accidentelle, immer blevne formindskede. De i Sognene der havde accorderet min Tiende efter Middelpris af 10 Aars Capitels Taxter var det meget besværligt at svare, hvad de skulde, hvorfor jeg selv gav dem Anledning til at søge Lettelse og Cancelliet bifaldt mit Tilbud at disse istedet for nu 5 Mk. 11 Sk. S. for Skieppe Rug betalte mig i min Embedstiid aarlig 3 Mk. r. S. pr. Skieppe, hvilket tillige har nedsat min Embeds Indkomst, men for alt var Høytidsofferet aftaget, hvorfor jeg den 28. Januar ansøgte Cancelliet at dette Offer maae blive bestemt hvad enhver Confirmeret til hver Høytid skal ofre. Kornhandelen har ikke Freingang formedelst Vinteren. Fe-

bruar Maaned begynte med Strænghed, Frost og Snee med stormenne Nord Østenvind. En stor Mængde Snee falt og vanskelig blev Samfærsele, endskiønt man med Anstrængelse stræbde at vedligeholde den. Men med Maanedens Ende infandt sig mildere Veyr, der har tiltaget til denne Dag; imidlertid ere endog de store Landeveye paa sine Stæder besværlige at passere. Kornet søges af Kiøbmændene overalt i Landet, og nu gives 2 Rdlr. 1 Mk. D. HC. for Rugen, for Byg 1 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk., for Havre 1 Rdlr. — Den befrygtede Krig i Vest Europa, Østens Korn Mangel, vel og forestaaende Fredsbrud imellem Rusland og Tyrken ere Aarsagerne til at det meenes Kornpriserne gaae frem. Qvæget formodes og at faae Træk. — Da ingen Lettelse er ved Forordningen af 11. Sept. f. A. rakt til dette Embedes Skatteafgifter har jeg under 5. Marts indsent Ansøgning om en passende Nedsættelse i Skatterne og ladet medfølge 6 autentiske Dokumenter, som klart lægge Præstegaardens Jorders Ringhed for Dagen og viise at dens Ansættelse til Bankhæftelsen er meere end tredobbelt høyere end Retfærd og Billighed tilstaae ansat til denne Afgift. Jeg har saaledes gjort hvad jeg burde og kunde i denne Sag. Ligesom intet Bidrag til Bibelselskabet skeete i det afvigte Aar fra disse Sogne, saaledes haver jeg ey heller opfordret dertil i dette Aar, da jeg forud vidste at det ikke nyttede fordi Folkets Vilkaar ere ligesaa slette som forhen og Haabet til deres Bedring endnu er svagt, dog begynder at viise en Straale. Endnu staaer hos mig det samme Tal af Nye Testamenter som blev tilovers fra den første Uddeling, da ingen har meldet sig at kiøbe for 20 Sk. med Fradrag endnu af hvad de har bidraget. I den

sidste Fierdedeel af Aaret 1822 modtog jeg til Gavn for Pastoratet 6 Bibler og 10 Nye Testamenter. Af Biblerne fik Andst og Giesten Hovedskoler hver een, Resten staae hos mig. Den 13. Marts. — Ansøgningen om Høytids Offerets Bestemmelse „ikke bevilget“. April Maanedes første Dage vare milde, men dernæst heel igennem skarp, med Nattefrost der endog rakde ind i May. Jorden trænger til Væde, hvoraf intet næsten havdes i f. M. Kornpriserne ere noget stegne. Paa min Ansøgning om Lettelse i Bankhæftelsen har Rentekammeret under 26. April resolveret: „Forbliver ved Forordningen“; muelig en Eftermand heri kan være heldigere. 5. May. — Foraaret skred frem og Haabet om ønskelig Jordens Grøde tog til for Landmanden. Kornpriserne standse og dale. . . 30. Juny. — Veyrliget lader os endnu haabe Velsignelse paa vore Agre, Høet er næsten indbierget under got Veyr intil denne Dag, men nu synes dette at forandres til Vaadhed. Kornhandelen til Udlandet er gandske standset. Den 31. July. — Maaneden var for det meeste vaad, og det Høe som endnu stod paa Marken blev meget maadelig indbierget. Kornhøsten begyndtes, men det gik langsomt med den formedelst det ubestandige Veyrlig. Rugen fik man got i Huus, for det meeste ogsaa Byg og Havre, af Boghveden staar endnu ude den 23. Septbr. . . . Efteraaret var fugtigt og stormende. Den Velsignelse af Korn som vi have indbierget, kan vel afsættes, men endnu til meget lave Priser: 1 Rdlr. 8 Sk. Rug, 5 Mk. Byg og Boghvede, Havre 3 Mk. 8 Sk. Dog de have været lavere; man formoder naar Skibsfarten igien aabnes Priserne da vil stige, eftersom Udførsel haabes; thi det synes at Krig vil opstaae og udbryde med første imellem Eng-

land og Fastlands Magterne, da hiint har erklæret det Spanske America for frit og uafhængigt, hvori Spanien med de øvrige Magter ikke stemme, hvilket Tiden da nærmere vil opklare. Hidtil har Aaret været saare fugtigt og vandigt, derhos stormende. Lovet være Gud, som lod os ende det i Fred.

31. Decbr. 1823.

C. F. Junghans.

Aaret vedblev at være en Afvæxling af Regn, Stormvinde, siælden Frost der da stod ikkuns et par Dage. Kornpriserne forandredes ikke. Ved Skibsfartens Aabning ventedes en Forandring, da Norge er særdeles trængende, men Priserne ere endnu de samme. Den 29. Februar. Den følgende Marts Maaned var meest vinterlig da det frøs jevnlig, hvilket tiltog, saa at her var stærkere Frost den sidste Dag, end man havde havt den heele Vinter. Paa samme Dag kom Storcken hid, som allerede forhen havde været her omkring og seet. — April Maaned vedblev stærk Nattefrost, faae Nætter untagne, der ikke er gavnlige for Vintersæden. De sidste Døgn af Maaneden vare milde og Jorden blev vederqvæget med lidt Regn. May Maaneden vedblev ligesom April at være kold, skarp Luft med Nattefrost; den sidste Dag var Luften varm og Natten mild. — Juny Maaned var blandet med Kiølighed, Varme og Regn, saaledes at Sæden tegner sig temmelig got. . . . I denne Maaned foretog vor gode Konge 'sig en Reyse, efterat have fulgt sin Dronning og Prindsesser til Lovisenlund, herfra igiennem det Slesvigske Øster paa Landet, op igiennem Jylland intil Skagen og tilbage Vester om, og lod sig i hver Kiøbstad forevise Embedsmændenes, ogsaa paa Lan-

det, deres Protocoller, samt eftersaa Skolerne og an-
hørte Underviisningen i de fleste Stæder. Denne Reyse
medtog 7 Uger og hører til Mærkværdighederne under
Kongerne i den Oldenborgske Stamme. Med July
Maaned infant sig got Veyr, Græssletten begyndte og
skred frem. Høsten rakte denne Haanden. Ikke min-
des jeg at denne er gaaet raskere, formedelst det ved-
holdende gode Veyr. Den bør for os regnes iblant
de Gode i Hensigt til Frugten. Kornpriserne ere for
Rug 1 Rdlr. 1 Mk. højest, Byg 5 Mk., Havre 3 Mk.
til 4 Mk. HC. Dette sidste er Udførsel paa til Eng-
land. Man haaber at Prisen paa vore øvrige Korn-
vare skal hæve sig, da der har været maadelig Høst i
Holland og flere Stæder. 30. Sept. — Den følgende
Maaned var Veyrliget meere vaadt end tørt — imid-
lertiid blev Vintersæden her for det meeste lagt. Korn-
priserne dalede endnu, og Haabet er svagt for Land-
manden. 31. Octbr. — November Maaned var ogsaa
raae og vaad dertil meget stormende, stor Skade skeete,
i sær ved Oversvømmelser paa den vestre Kant af
Landene, ogsaa mange flere Stæder, i Sverrig og Rus-
land. Det samme vaade og stormende Veyrlig ved-
blev i December. Den 21. paa Aftenen havde vi en
Orcanagtig Storm, der vedvarede 3 Timer og medførte
megen Skade paa Bygningerne, Tækkelsen bortreves
og ikke faae Huse her i Sognene omkastedes. Stor-
men var fra Sydvest. Den 23. atter stærk Storm fra
Nordvest. Regn og Storm afløste hinanden intil Aa-
rets Ende. Gud være lovet, som lod os naae denne
efter mange og store Beviser for hans naadige Vare-
tægt og Beskiermelse, ja, utallige paa hans vedvarende
Faderlighed imod os. I Tillid til ham træde vi med
glad Frimodighed et nyt Aar i Møde.

Den 31. December 1824.

C. F. Junghans.

Aaret begyndte ligesom det afvigte endte: med Regn og vaadt Veyrlig, der for det meeste vedvarede Maaneden igiennem og strakte ind i Februar. Den 4. d. M. var atter en stærk Storm af Syd og Nordvest, der formedelst Flod gjorde stor Skade i Ribe, men endnu langt større Skade paa Vestkysten af Holsten og Jylland og strakte langt videre ind i det Hannoverske og Hollandske. — Digerne baade her og der giennembrudtes. Stor Nød var over Glyckstadt og langs op. Hallingboerne ved Husum tabde gandske alt og neppe kunde redde Livet til Føhr. Det er beregnet at over 1000 Qvadratmile Land er ødelagt i det heele, mange Mennesker og saare meget Qvæg druknede. Skaden er saare stor for de danske Stater, foruden hvad Undersaatterne have lidt paa Bygninger ved Stormen. En Collect er befalet til de vandlidte, hvilken af Andst Sogn blev 41 Rbd. 2 Mk. $6\frac{4}{5}$ Sk., af Giesten Sogn 26 Rbd. $9\frac{3}{5}$ Sk., alt Sølvmynt. Marts Maaned førte vel ikke saadan ødelæggende Storme og Oversvømmelser med sig, men i Hensigt til Snee og Frost maatte anses for den egentlige Vinter. April var mildere, May kold. Hidtil ere Kornpriserne ikke stegne, nærmere dalede. Qvæget ogsaa i maadelig Priis; vore Bank-Sedler ere forbedrede, og ventes til July Qv. Cours at blive Pari. Et nyt Statslaan er accorderet. Den 2. Juny bortkaldede Herren vor gode Biskop Hertz efter 7 Ugers Sygdom Høsten kom, Veyrliget var got, men Afgrøde i sær af Vaarkornet var formedelst indfaldende Tørvejr paa en Tiid da Regn syntes meere gavnlig, ikke efter Ønske, dog takke vi Gud for det vi fik. Kornsorterne ere efter Høsten noget i Stigende, da Høsten i andre (Lande) skal have været maadelig; endnu sidst i No-

vember gives 9 til 10 Mk. for Rug, til 7 Mk. for Byg og Boghvede og 5 Mk. for Havre, alts. HCour. — Nu er Stiftsprovst Koefoed i Ribe, Dctr. Theologiae, bleven Stiftets Biskop. Herren give at Valget maae være velsignet, saavel for ham som for Stiftet! Vinteren har hidtil været meget mild. Kornet er i Stigen, dog ikkuns lidet, da Seiladsen er ophørt. Imod Enden af denne Maaned behagede det Forsynet at bortkalde den blide fredelskende Keyser Alexander. Broderen Constantin blev strax udraabt til at være det russiske Monarchies Enehærsker. Denne Forandring vil have en besynderlig Indflydelse paa heele Europa, ja end videre. Aldherren forbyde den at have sørgelige Følger for Folkeslægterne! Aaret endte vi til hans Priis i Fred.

Den 31. December 1825.

C. F. Junghans.

Aaret begyndte mildt og ikkuns gandske lidet Snee og heel ubetydelig Frost indfant sig Vinteren igien-nem intil i den sidste halve Deel af Marts da det frøs her meget stærkt, uden at Snee var eller falt. Veir-
liget har i Hensigt til Storm vel atter giort nogen Skade paa Digerne, men ubetydelig imod i den af-
vigte Vinter. Det syntes med Aarets Begyndelse at Kornpriserne skulde gaaet frem i Stigen, men Korn-
handelen standsede pludselig og Priserne (faldt) dog ere de endnu ikke under afvigte Aars. . . . Ved-
varende Tørhed og Nattekuld lader befrygte Skade paa Sæden. Græsset svinder daglig. Jubelfæst blev holdet 1. Pindsedag her i Riget til Erindring om Christendommens Indførelse her for 1000 Aar siden 826 ved Harald Klaks Daab. Samme Dag inførte Andst

Meenighed den nye evangelisk-christelige Psalmebog i Kirken. D. 31. May. — Tørt Veir har at regne paa vedvaret uafbrudt for os, med nordlige Vinde og klart Soelskin. Græsset paa vore Agre haver længe været borte. Havren forsvunden. Rugen særdeles meget beskadiget. I Giesten Sogn seer det dog noget bedre ud i Hensigt til Sæden end i Andst Sogn. . . . Min Rug er for det meeste saaledes, at der bør begyndes i Dag paa (at) høste den — den 1. July, dog ikkuns paa de høye Stæder i Tægterne, hvilket alligevel i Haabet af Regn udsættes. Denne Dag intræder jeg i mit 71. Aar. — Høsten er til ende hos os, under fast bestandig tørt og varmt Veir. Rugen særdeles god, men giver ikkuns lidet af sig. Bygget ogsaa got, men meget heraf var borttørret ligesom af Rugen. Havren for det allermeeste borttørret og maatte behandles som Græs. Boghveden blev bedre end kunde haabes. Aldmindelig i heele Landet forudser man Mangel paa Foeder Vinteren igiennem. . . . Saa mismodig Bonden var fra fuldent Høst, ey allene formedelst den saare ringe Kornavl men og formedelst den visse forudseete Foedermangel, saa hævedes dog Mismodet meget ved det usædvanlig milde vedvarende Efteraar; undtagen enkelte Dages mellekommende Nattefrost og et par Dages skarpe Vind, har Veiret været saaledes at Hæste havde fult Græs til Decmbr. Maaned, og Qvæg kan endnu den sidste Aarets Dag have Underhold paa Marken. Kornpriserne ere høye. Rug 21 Mk., Byg 3 Rdlr., Havre kan ikke faaes, Boghvede intil 14 Mk. — alt Hamb. Cour. Naar man betænker at Landmanden er udmarvet, de Trængendes Tal eller Armod voxer daglig, saa ere Udsigterne meget mørke. Men Aldherren ved Midler til at hielpe.

Vor Bøn bliver derfor i Særdeleshed: At Fred for os maae iblant os selv som og udenfor os bevares. Krigens Lue har længe flammeth i Grækerland og i de tyrkisk Europæiske Lande. Rusland og flere Souverainer synes nu med Alvor at vil bestemme Porten. I Portugal og Spanien raser Borger Krig. England har nu taget virksom Partie for Portugal; thi dette Rige trykkes fornærmeligt af Spanien. Frankrig er en Stat hvorudi Ilden ulmer under Asken; men — Aldherren styrer; og glade i Tillid til hans naadige Styrelse for os ende vi Aaret i Fred og rolig Hengivenhed under hans Villie.

31. December 1826.

C. F. Junghans.

Med Aarets Begyndelse infant Vinteren sig og blev alt meere aldvorlig med Frost og Snee, som forvolte vanskelig Samfærsel, og trykkede i sær de Fattige. Vinteren vedvarede med stærk Frost og megen Snee i Februar Maaned, der forøgede de Fattiges Trang og og Tal, hvortil kom almindelig Bekymring over Fodertrang der syntes at blive vis. Formedelst Hæstes og Qvægs alt forlænge Udgaende, og alt for sparsom Føde efter Indbinding, ere ikke faae creperede i Slutningen af Maaneden. Følgende Maaned medførte megen Snee og stærk Frost, der end meere forøgede Trang og Bekymring — dog, Gud være lovet! ogsaa denne tilbagelagdes, med April brød Foraaret kraftigt frem under mild Luft og got Veir, men ingen Regn. Korntrangen tiltog. Besværligheden for de Fattige blev endnu ikke for May Maaned afhiulpen i Hensigt til at faae Brødkorn i særdeleshed, allene Haabet underholdes at faae Tilførsel, denne erholdes i Juny Maaned; Tiden hengled; Luft og Veirilig føyede, Vel-

signelse viste sig paa Ager og Eng. — — De naturlige Børnekopper indfant sig i et Huus under Geising, flere Læger erklærede, at det var de naturlige Børnekopper. Huuset blev spærret, og da Vaccination paa alle i begge Sogne strax blev foranstaltet, grebe de naturlige Kopper ikke om sig. — Henimod 300 bleve vaccinerede, ogsaa i de omliggende Sogne vaccineredes, saa de naturlige Koppers videre Udbrud standsedes. Høsten kom og var god. Alle glædedes og Trangen blev afhiulpen. Med Septemb. Maaned begyndtes Skolen i begge Sognene efter den approberede Plan — ogsaa Multerne for Forsømmelser efter Forordningen, hvilket som fremmed for Sognene gjorde Indtryk paa dem. Multerne bleve indkrævede ved Sognefogderne og betalde; næste Maaned vare Forsømmelserne flere i sær af 1. Classe, og bleve af Amtmanden bestemt til 8 Rbsk. daglig for hver Forsømmelse, men da Commissionerne fandt det billigt at intercedere for Vedkommende for denne eeneste Gang, indgik man med Forbøn om Multernes Eftergivelse dette Aar for denne Maaned, saa meget meere, som det ikke havde været Gienstridighed der havde aarsaget Forsømmelserne. Mørkt ser det ud for Fredens Vedligeholdelse i Europa. I Frankrige er indvortes Tvedragt og offentlige Partier. I Spanien er Revolution. I Portugal offentlig Giæring. Rusland, England og Frankrig have antaget sig Grækerne imod Porten. Hine have ført Flaader ind i Middelhavet, der totalt slaget den Otmanske og Ægyptens forenede Flaader. Man er spændt ved at tænke paa hvad Udfaldet skal blive. Vi leve i Fred og Rolighed. Kornpriserne ere taalelige, men ventes med Fasten at stige. Qvæg er i høy Pris til Udførsel. Efteraaret har været

mildt, nogle Dages temmelig haard Frost i Novbr. med Sne aarsagede at vi beredte os paa haard Vinter, men Veirliget forandredes snart igien til mildt. Decbr. var vaad, men derhos mild, saa at Blomster sprang ud her i Haugen og Træerne fremskød Knoppe. . . . Vi ere nu ved Aarets Ende — Herren være lovet som under sin Aldmægtige Styrelse førde os til den glade af Hiertet.

31. Xb. 1827.

C. F. Junghans.

Aaret 1828 begynte mildt, og naar undtages nogle Dages stærk Frost med Sne i følge med sig har det til denne Dag været næsten Foraars Veirlig. Den 2. Febr. — Under 9. December f. A. indgav jeg allerunderdanigst Ansøgning om min Entledigelse med Pension, men Svar derpaa fra Cancelliet falt: at jeg kan indkomme med Ansøgning om Capellan; mit aftagende Helbred byder mig, snart at følge Cancelliets Forslag; imidlertid udsætter jeg det, efter min Tanke, til Sommeren, da mulig Herren er saa naadig at bortkalde mig forinden. Den 2. Marts. — Naar undtages nogen Nattefrost som intraf i April Maaned, har Veirliget været got igiennem Marts, ligesaa April og May, saa at Landmanden her har ønskeligt Haab; det skønne Veirlig for Korn og Græs vedvarer endnu igiennem Juny Maaned. I denne den 21. kom Kongen efter Troppemønstring ved Aarhus til Ribe og overnattede der; jeg var der tilstæde, fik audience ved hvilken jeg bad at maatte indsende Ansøgning til Hans Maiestæt om min Afskeed i Naade med Pension. Han gav mig det naadige Svar: „naar min Ansøgning indkom, skulde den komme i Betragtning“. Jeg indsendte den directe, dateret den 28. Juny. . . . D. 1. July. Med

denne Maanedes Begyndelse faldt det i vandigt Veyr over heele Landet. Høehøsten blev heel vanskelig, og man laae midt i den, da Kornhøsten sidst i Maaneden var for Haanden. Kongelig Resolution faldt paa min Ansøgning: „min Ansøgning kunne komme i Betragtning, naar jeg erklærede mig tilfreds med 300 Rbdlr. aarl. Pension, da jeg ikke deraf kunde have tarvelig Udkomme for mig og mine, ansøgte jeg Capellan. Heel vanskelig var ogsaa August Maaned for Kornhøsten — først i Slutningen af den blev Veiret got og Negekornet bragt i Huus. Min Ansøgning skiænkedes naadig Opmærksomhed, efterat det allerede var publiceret vacant, erindredes mig om en Candidat V. J. A. Ramsing, jeg meldede til Cancelliet og bad ham skiænkt fortrinlig Opmærksomhed. Det lempede sig efter mig. — Han har paa nogen Tiid været hos os, er elsket og yndet af os, og har vundet Menighedernes Bifald. Hans Vocation og derpaa følgende Ordination ventes i næste Maaned. — Velsignelse af Korn aldslags har disse Sogne og i Aldmindelighed det gandske Land, og da der skeer stærk Udførsel er det bestandig i Stigende — nu koster Rugen 13 Mk. D. HC. pr. Td., Byg 8 Mk., Boghvede 7 Mk. og Havre 1 Rdlr. Deels Krige deels Misvæxt i andre Lande aarsage Prisernes Fremgang. Ingen af disse Plager føle vi. Gid de aldrig komme os nær! Med taknemmelige Hierter ende vi Aaret.

31. December 1828.

C. F. Junghans.

Januar Maaned medførte stræng Frost, ogsaa Sne, dog uden Hinder for Samfærsel. Under 16. denne Maaned (samme Dag, som jeg for 36 Aar i Kraft af

Exspectance blev Sognepræst her) blev Hr. Ramsing af Kongen beskikket at være Capellan her og forestaa Embedet paa eget An- og Tilsvar med 200 Rbd. Sølv aarlig Løn qvartaliter udbetalt ham, tilligemed alt frit i mit Huus efter Loven, alt efter min Ansøgning herom, og den 23. blev han ordineret i Ribe Domkirke hvorefter han forderligst bliver indsat af Districtsprovsten Næblerød, som udi sal. Amtsprovst Høxbroes Sted (han døde den 19. Dec. f. A.) er beskikket ogsaa over Andst Herred i Forbindelse med Gjørding og Malt Herreder, han er Sognepræst til Vilslef og Hunnerup Meenigheder. I Dag den 1. Februar fungerer Hr. Ramsing som Præst; Herren beskiærme og ledsage ham fremdeles, og hans Arbeyde vorde velsignet for Meenighederne! Den 15. dernæst blev han efter Herr Provstens Begiær forestillet Meenighederne og indsadt af mig, efter at han havde prædiket. Hidindtil har, paa faae milde Dage nær, Vinteren vedholdt med haard Frost og vedvarer indtil denne Dag den 1. April¹, da jeg ophører at anføre videre, og overleverer denne Bog til Herr Ramsing.

C. F. Junghans.

Junghans døde 12. Decbr. 1833. Kapellanen blev 14. Maj 1834 kaldet til Sognepræst for Ansager og blev den 16. Januar 1835 i Anst Kirke viet til Junghans's Plejedatter Anna Margrethe Borgen. 1852 udnævntes han til Provst. — Junghans's Enke døde i Juli 1845, 62 Aar gl.

¹ 1829.

Hvorledes Varde Enge kom under Lunderup.

Af Overlærer J. Olsen i Varde.

JEG har saa ofte hørt tale om, at Grunden til, at de store Enge Østen for Byen ikke hører under Varde, hvilket jo var saa naturligt, men under den $\frac{1}{3}$ Mil Øst for Byen beliggende Herregaard Lunderup, skulde hidrøre fra en mindre hæderlig Færd fra Herren til Lunderups Side. Man fortæller nemlig, at samme Herre engang havde forstrakt Varde By med en Sum Penge, imod at denne Sum blev tilbagebetalt inden Kl. 12 en bestemt Dag. Vardenserne mødte ogsaa meget punktlig med Pengene, inden Klokken i Byen var 12; men paa Lunderup havde man for Tilfældets Skyld stillet Uret et Kvartér frem, saa da Varde Bys Udsendinge mødte med Pengene, var den Lunderup Klokke 10 Minutter over 12. Nu havde Herren til Lunderup, da han laante Varde den førnævnte Sum, stillet den Fordring, at han vilde have Engene i Pant, og hvis Pengene ikke var paa hans Bord den nævnte Dag, inden Klokken slog 12, saa var Engene hans. Og saadan gik det altsaa til, at Varde paa en lumpen og træsk Maade fra Lunderups Side gik tabt af sine store Enge i den brede Dal fra Varde op mod Nørholm paa

begge Sider af Varde Aa. Ja, saadan fortæller man Historien i Varde; men Sandheden er den, at Engene er kommen fra Varde til Lunderup paa en helt anden og fuldstændig ærlig Maade, hvilket jeg i det følgende skal søge at vise.

De, som mulig har læst nogle Afhandlinger, jeg for næsten 20 Aar siden skrev¹ om Varde By under de to svenske Krige i Midten af det 17de Aarhundrede, vil mindes en Mand ved Navn Stefan Nielsen, der spillede en vigtig Rolle i disse for Varde By saa strenge Tider. Denne Mand er rimeligvis født i Varde, hvor han allerede 1637 var Borger. Hans Broder, Hans Nielsen, var Skriver paa Fanø og en anden Broder, Peder, Foged i Norge. Samme Aar (1637) ægtede Stefan Nielsen Maren Nielsdatter, Datter af Niels Andersen paa Hebo og Hustru Anna Nielsdatter, der desuden havde flere Børn, nemlig Jens Nielsen Hebo, Raadmand i Varde, Anders, Præst i Tisted, og Niels, Ejer af Store Hebo², gift med Digterinden Elizabeth, Datter af Hr. Peder Klavsen Fanø i Aal. Stefan Nielsen blev Provstiskriver omtrent 1640 — en indbringende Post —, hvorved han fik Tilsyn med Kirkerne og deres Regnskaber. Dette Embede nedlagde han 1650 og er rimeligvis da bleven Raadmand. Nogle Aar efter blev han Borgmester. Som saadan var han meget virksom, thi Tiderne var onde. I 1657 skete det svenske Indfald, der udsugede Landet i høj Grad og Varde ikke mindst. Borgerne kunde tilsidst ingen Skatter betale, saa at Stefan maatte udrede mange af de Gaver, som de fjendtlige Officerer fordrede, hvorved mangt et Sølvbæger og andre Kostbarheder gik i Lø-

¹ I „Jydsk historisk-topografiske Samlinger“, 2. Række IV.

² Gaard i Janderup Sogn ved Varde.

bet. Han maatte bekoste Vognægter, udlevere sine Heste, bespise Hospitalets Lemmer og andre fattige med mere. Naturligvis opførte han disse Udgifter i sin Regnskabsbog for at faa dem godtgjorte i bedre Tider, andet havde han jo ikke at gøre.

Efter Krigen saa det sørgeligt ud. Byen var forarmet, Handelen knækket, og mange Borgere døde af Smitsot 1659. Studehandelen vilde ikke lykkes mere. 1660 sendte Byen et Parti Stude til Holland, men de kom nok tilbage igen; endnu 1663 blev 250 Stude ikke solgte. Skatterne kunde ikke blive betalte. 1665 kom saa en Korporal og 3 Ryttere til Byen for at inddrive dem, hvorfor Borgerskabet i sin fortvivlede Stilling besluttede at sende Stefan Nielsen og Klavs Glysing til København med et Andragende til Kongen om Skatternes „Forlindring“, hvilket dog ikke synes at have faaet noget heldigt Udfald. Paa Hjemvejen døde Stefan Nielsen i Roskilde.

Som Godtgørelse for denne Rejse er af Klavs Glysing skrevet følgende Regning:

Vognleje 13. Juni 1665 fra Varde til Snoghøj.....	2 Rdl. „ Mk.
Bekostet over Medelfartsund.....	„ — 3 —
Fra Medelfart til Nyborg — Vognleje	3 — 2 —
Over Belt betalt	1 — „ —
Fra Korsør til København — Vognleje	5 — 3 —
Min Fortæring fra Varde til København med Drikkepenge og andre Udgifter	5 — „ —
Udi København anvendt og bekostet en Bog Papir	„ — 1 —
Sammesteds opvartet efter Beskeden udi 16 Uger selvtredje i vort Logemente	

fortæret i Ugen 5 Rdl., hvoraf min Anpart	40	Rdl.	„	Mk.
Drikkepenge	1	—	„	—
Extra til Gangen.....	15	—	„	—
For min daglige Umage og Besvær at forsømme sit Hus i 16 Uger á 3 ¹ / ₂ Rdl.	56	—	„	—
Paa min Hjemfart fra København til Varde og Vognleje, som jeg alene har betalt (Stefan døde i Roskilde)..	10	—	3	—
Min Fortæring med Færgepenge	7	—	4	—
Og ellers udi København paa Kancelli og Skatkammer, som enhver kan eragte ¹	8	—	2	—
Med Betjentene udi Vinkælder paa adskillige Tider	4	—	„	—
	<hr/>			
	160	Rdl.	2	Mk.

Stefan Nielsens Lig førtes til Varde og begravedes i Nicolai Kirke, hvor hans Gravmæle opsattes. Han var 61 Aar, da han døde. Af hans Børn blev Anders Præst i Vejen, Peder Forpagter af Lunderup, Niels Borger i Varde; og som det synes, var der en anden Søn af samme Navn, der til Forskel fra denne tog Tilnavnet Krag. Af Døtrene ægtede én Jens Madsen Thorsen, Borger i Vejle, siden i Varde og derpaa Bonde i Hyllerslev; Maren ægtede Peder Nielsen, siden Ejer af Lunderup, og Anna ægtede Niels Nielsen, førnævntes Brodersøn, siden Ejer af Endrupholm.

¹ For at faa Adgang til Kongen maatte dengang hans Omgivelser altid have et Gratiale, især Oversekretæren, og dennes Betjente maatte vel trakteres for at gøre deres Herre velvillig stemt.

For at undersøge Byens Regnskaber og sørge for Gældens Afbetaling havde Kongen beskikket Jesper Vognsen til Østergaard og Henrik Juel til Lindbjerggaard, der d. 18. Decbr. 1666 endte deres Undersøgelse og forkastede en Mængde af Stefan Nielsens Fordringer. Efter Arvingernes Protest, idet disse be- raabte sig paa hans bekendte Ærlighed, traadte de sammen igen, og d. 28. Aug. 1672 bestemte de hans Fordring paa Byen til 893 Rdl. 2 Mk. Svigersønnerne Peder og Niels Nielsen afkøbte nu de andre Arvinger deres Del, og ved Udlæg 1677 fik de i Betaling 5 Enge ved Varde. Peder Nielsen, der havde en For- dring paa 330 Rdl., fik:

1) Tyreng, vurderet til 240 Rdl.	
2) Suderhave	50 —
3) Lille Svinemade	40 —
	<hr/>
	Tilsammen 330 Rdl.

Niels Nielsen, der havde en Fordring paa 560 Rdl., fik:

1) Store Svinemade .	340 Rdl. 2 Mk.
2) Bleghave	100 — „ —
3) Holmeng	120 — „ —
	<hr/>
	Tilsammen 560 Rdl. 2 Mk.

Peder Nielsen, der 1679 blev Ejer af Lunderup, forenede saaledes sine Enge med denne Gaard. Han købte ogsaa 1675 nogle Enge, der tilhørte Sognealte- ret i Ribe Domkirke, nemlig 5 Stykker i Kongenskær, store og lille Fogdens Eng for en halv Gaard i Ov- trup Sogn. Mester Klavses Enge købte han i 1677 af Niels Lassen i Kolding for 375 Sletdalere. Niels

Nielsen beholdt sine Enge, saalænge han levede, hvorpaa Sønnen Stefan Nielsen Ehrenfeld arvede dem; men da denne i Aaret 1718 tillige blev Ejer af Lunderup, lagdes ogsaa hans Enge ind under denne Gaard, og saaledes er det gaaet til, at Lunderup har faaet hele den store Engstrækning Østen for Varde.

Mikkelsgrande i Øster-Vamdrup.

Af Lærer J. H. Byriel i Øster-Vamdrup.

I Øster-Vamdrup har man for Skik at holde Mikkelsgrande; derved forstaas en Sammenkomst af Beboerne hvert Aar den sidste Lørdag før Mikkelsaften, og Grunden dertil er, at en Sum Penge, Lejen af nogle Stykker Fællesjord, uddeles i Forhold til Grundejerns Hartkorn; dog er det Sædvane, at af Ejendomme med under 1 Skp. Htk. faas ingen Andel.

Af Fællesjord er der tre Stykker. Det ene Stykke ligger lidt sydlig for Byen og kaldes *Lergravene*. I Jorddelingspapirerne af 1776 angives, at Lergravene skulde blive liggende som Fællesjord, og at Byens Grundejere skulde have Lov til at hente det Ler, de havde Brug for, paa Jordstykket. Efter at Leret saa omtrentlig var opbrugt, enedes Beboerne om at udleje Jorden og dele Indtægterne ved Mikkelsgrandet. Lergravene laa indtil for 12 Aar siden uindhegnede, men er nu indgærdede med Hegnstraad. Størrelsen er omtrent $1\frac{1}{2}$ Td. Land.

En Vej fra Øster-Vamdrup — Østerbygaard-Vejen fører forbi Lergravene mod Vest til Bollevad Enge ved Kongeaaen og skal være 8 Alen bred.

Det andet Stykke Fællesjord ligger nordøstligst i Vamdrup Sogn, der hvor dette støder sammen med Ødis og Hjarup Sogne. Dette Stykke har følgende Historie:

I Øster-Vamdrup By, lidt Sydvest for Jørgen Juhls Gaard, laa 1777 et Landbol, tilhørende Nis Hansen, hvis Kone hed Anne. Efter mundtlige Overleveringer skal dette Ægtepar have været meget ilde lidt af de andre Beboere og gik almindelig under Navnet „Lange Nis“ og „Onde Anne“ („Uend Ann“). Om Konen troedes det fuldt og fast, at hun kunde hekse, og de fleste Folk var bange for hende. Da Jorden skulde uddeles, blev Beboerne enige om at købe Nis Hansen til at flytte ud af Byen, hvad han ogsaa indvilligede i, imod at der blev ham tildelt Jord andet Steds; han fik saa det nordøstligste Stykke, kaldet *Gaardsholt*. Da dette imidlertid var lidt mindre end det, der kunde tilkomme, ham, overlodes ham et mindre Grundstykke ved Siden af (Matr. Nr. 32). Der blev i denne Anledning affattet et Dokument, som endnu ejes af Gaardejer Mogens Vaaben og lyder saaledes:

„Vi underskrevne Lodsejere i Øster-Vamdrup gør hermed vitterligt for os og vore Arvinger, at hvad Grund og Jord, som ligger og findes til Nis Hansens Hus paa Gaardsholt, er ham og Arvinger tilhørende efter hans derpaa hæftende Hartkorn og Udgift og ej skal paatales eller komme Øster-Vamdrup By og dens Beboere eller Efterkommere nogen Sinde til Del i nogen Maade, dette vi enhver for os bekræfter med vore Hænders Underskrift.

I lige Maade tilstaar vi ogsaa, at det Stykke Jord og Grund, som er ham tillagt til en Kos Græsning af Byens Jord, skal han og Efterkommere ogsaa

bestandig beholde til hans Hus, imod at han og de betaler aarlig til Byens Lodsejere 1 Rigsdaler og 2 Mark, dette alt vi tilstaa med vore Hænders Underskrift.

Datum Øster-Vamdrup, d. 17. Maj 1794.

Anders Andersen (Ravn). Rasmus Andersen.
 Peder Nielsen (Due). Peder Andersen (Ravn).
 Hans Nielsen (Kruse). Bent Madsen.
 Peder Mathiesen.“

Skødet paa ovennævnte Jorder udstedtes 13. Juni 1786. 1795 overlod Nis Hansen Ejendommen til sin Søn Jens Nissen, kaldet Jens Bødker; efter ham har den haft følgende Ejere: Hans Jepsen af Ødis 1836—38, Nis Rasmussen From af Aller 1838—39, Hans Andersen Valter af Blans (i Sundved) 1839—45, Niels Laursen 1845—46. Nu solgtes Ejendommen til Gaardejer Hans Christensen, som var nærmeste Nabo, han døde 1870; hans Enke var nu Ejer til 1885, siden den Tid Børnene Mogens Vaaben og Sara Vaaben.

Jordstykket omfatter 14316 □ Alen.

I alle Ejeres Skøder staar, at de aarlig skal udrede 1 Rdl. 2 Mark til de øvrige Beboere ved Mikkelsgrandet.

Det tredie Stykke Fællesjord ligger i Byen og hører ind under Jørgen Juhls Gaard; det udgør en Del af hans Søndertoft og den største Del af hans Have. Af dette Stykke Jord svares aarlig 2 Kr. til Mikkelsgrandet, hvad der ligeledes er bemærket i Skødet paa Gaarden.

Om Mikkelsgrandet berettes, at det i ældre Tid gik meget lystigt til ved de aarlige Sammenkomster, og

navnlig spillede Drikkevarer en betydelig Rolle, saa de fleste Deltagere gerne blev fulde, hvad afdøde Gaardejer Poul Kjærsgaard kunde huske fra sin Barndom og har meddelt mig.

Grandet gaar paa Omgang, og der gaar almindeligvis henimod en Snes Aar, før det kommer til samme Sted igen. Der spørges gerne om, hvem der vil have det, og er der nogen, som helst vil være fri, har de andre intet imod det. For det meste er der Tilbud nok.

Antallet af dem, som plejer at møde ved Mikkelsgranderne, varierer fra 20—25. Der serveres med Kaffe, derefter Smørrebrød og atter Kaffe. Enhver Deltager svarer 50 Øre til Værten, og de, der for første Gang giver Møde, maa give 50 Øre til.

Hele Pengesummen, der uddeles, er omtrent 50 Kr., saa der bliver ikke stort til hver; men som sagt, man giver flittig Møde og omfatter i det hele Grandet med stor Interesse. Det er jo ogsaa den eneste Gang om Aaret, at samtlige Grundejere er samlede paa een Gang.

Mikkelsgrandet er en gammel Overlevering fra Forfædrene, en god, hævdvunden Skik, som ikke bør aflægges eller fortrænges af vor nyere Samfundsordning.

Faldne og døde fra Sydvestjylland under Kampene for Sønderjylland i 1848—50 og 1864.

Af Rektor N. E. Øllgaard i Ribe.

FRA Ribe Amt“ drager Mindet frem om Begivenheder, der har tildraget sig her i Amtet i svundne Tider, og om Mænd og Kvinder, hvis Liv og Virksomhed paa forskellig Vis har sat sig saadanne Spor, at deres Navne fortjener at bevares og kendes ogsaa af de Slægtled, som kommer efter dem og nyder godt af det Arbejde, de har udført. Blandt Navne, der burde mindes og drages frem gennem Aarsskriftet til Kendskab for den nulevende Slægt og til Bevarelse ned i Tiderne, forekommer mig ogsaa at være Navnene paa de unge Mænd, der i de to slesvigske Krige ofrede Livet for deres Fædreland, og som nu hviler langt fra Slægt og Hjemstavn i en af de mange Krigergrave, hvormed Sønderjyllands Jord er tuet, eller paa Kirkegaarde i andre Landsdele. Navnene paa dem, „der stred og faldt for Danmarks Ære“, men „hvis brystne Blik ingen kærlig Haand har lukket“, bør ikke glemmes, men baade for deres og vor egen Skyld holdes i Agt og Ære og overleveres fra Slægt til Slægt. Vel var det af de menige, som faldt i de to Krige, kun

ganske faa, der som Johan Thomas Lundbye eller Jens Paludan-Müller allerede havde gjort sig bemærkede i videre Kredse, og hvis Virksomhed havde sat sig blivende Spor. Det aldeles overvejende Flertal er unge ubekendte Mænd, hvis Liv endnu var som et ubeskrevet Blad, hvis Gerning endnu laa for dem, og hvis Saga, da Døden saa brat kom over dem, først skulde skrives. Og det gælder vel alle dem her fra Amtet. Men derfor fortjener disse unge Mænds Navne dog at drages frem fra det Mørke, hvori de nu ligger skjulte i de forskellige militære Afdelingers eller Udskrivningskredses Arkiver eller i vanskelig tilgængelige trykte Skrifter. Mindet om dem er, viser Erfaringen, allerede ved at blegne, og dog lever først nu 3die eller 2det Slægtled efter dem, der oplevede den lykkelige Treaarskrig og Ulykkesaaret 1864. Ogsaa i de nulevende og de kommende Slægtleds Lod kan det falde at maatte tage Kampen op for at værgе, hvad der er blevet tilbage af det Land, hvor vore Fædre i Aartusinder har boet og bygget. Derfor bør vi og de, der kommer efter os, ære og frede om Mindet om dem, som med deres Blod og deres Liv har beseglet deres Troskab mod og deres Kærlighed til vort Fædreland.

For Ribe Købstads og de nærmestliggende Landsogne i Sydvest- og Sydjyllands Vedkommende har jeg derfor søgt at faa disse Navne draget frem. Og jeg har ikke blot medtaget Navnene paa „de tapre, i hvis lykkelige Lod det“, som Oberst Vaupell siger, „faldt at ofre Livet i den hellige Kamp for Fædrelandets Selvstændighed og Frihed“, men ogsaa paa dem, der ikke fandt den raske Død paa Slagmarken, men som paa Lasareterne maatte bukke under for Feltlivets Strabadser og Savn.

Foruden Navnet paa den afdøde, hans Fødselsdag, Dødsdag, Begravelsesdag og -sted har jeg ogsaa søgt at faa oplyst Navnet paa den Fader og Moder, der har maattet bringe deres Søn som Offer for den fælles Sag. Ogsaa deres Navne, syntes jeg, burde bevares i denne Sammenhæng.

For en stor Del af de meddelte Oplysninger skylder jeg Præster og Lærere — forhenværende og nuværende — i de vedkommende Sogne en Tak, som jeg herved tillader mig at bringe dem. Med stor Beredvillighed har de fra Kirkebøger og gennem endnu levende Slægtninge af de afdøde skaffet mig en Række Oplysninger, som vanskelig kunde være erhvervede ad anden Vej. Ligeledes skylder jeg Krigsministeriets Arkiv en erkendtlig Tak for de omhyggelige og udførlige Oplysninger, som Arkivet har skaffet mig angaaende nogle faldne, hvis Hjemsted jeg ad anden Vej ikke kunde faa noget oplyst om. Iøvrigt har mine Kilder været: De herværende Lægdsarkiver; A. D. Cohen: „Krigen i Aarene 1848, 1849 og 1850 og de Faldnes Minde“; Otto Vaupell: „Kampen for Sønderjylland 1848—50“; Vilhelm Cohen: „Krigen 1864 og de Faldnes Minde“; Ribe Stiftstidende for de paagældende Aar.

Ribe Købstad.

1. *Niels Lassen Dynesen*, født i Ribe d. 26de Januar 1826, Søn af Rebslagermester, Borgerkaptajn Jens Dynesen og Hustru Karen f. Nielsen. Stud. theol. Underjæger i 3die Jægerkorps, 2. Komp., Nr. 109. Falden i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850¹.

¹ Af de i Istedslaget faldne begravedes Størstedelen paa St. Marie Kirkegaard i Flensborg d. 28de Juli, nogle paa Slesvig eller Fahrensted Kirkegaarde og en Del paa eller ved selve Valpladsen.

2. *Johannes Godsck Jensen*, født i Ribe d. 15de Februar 1841, Søn af Værtshusholder Niels Jensen og Hustru Anne Marie f. Hemmet. Underkorporal i 6te Infanteriregiment, 3die Komp., Nr. 321. Saaret ved Dybbøl d. 28de Marts 1864, død samme Dags Eftermiddag paa Lasarettet i Sønderborg og begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 31te Marts.

3. *Jørgen Hansen*, født i Ribe d. 31te December 1833, Søn af Smedemester Niels Hansen og Hustru Maren f. Hemmet. Konstabel i 4de Fæstningskompagni, 12te Batteri, Nr. 79. Falden ved Dybbøl d. 28de Marts 1864, begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 1ste April.

4. *Hans Adrianus Jørgensen*, født i Skærbæk Mølle d. 4de Marts 1841, Søn af Møllejeer Carl Andreas Jørgensen og Hustru Cathrine f. Schaffard. Underkorporal i 2det Artilleriregiment 10de Batteri, Nr. 41. Saaret ved Dybbøl d. 7de April 1864, død paa Lasarettet i Svendborg d. 13de April. begravet paa Svendborg Kirkegaard d. 17. April.

5. *Johan Frits Wikke*, født i Ribe d. 20de April 1833, Søn af Daglejer Laurids Wikke og Hustru Karen f. Larsdatter. Murmester. Underkorporal i 5te Infanteriregiment, 1ste Komp., Nr. F. 41. Falden ved Dybbøl d. 13de April 1864, begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 16de April.

6. *Markus Sørensen*¹, født paa Skanderup Mark d. 25de Februar 1830, Søn af Inderste Søren Eriksen og Hustru Helene f. Pedersdatter. Menig i 5te Infanteriregiment, 1. Komp., Nr. F. 13. Falden under Artilleri-

¹Nr. 6, 9, 11 og 12 er medtagne, uagtet de ikke er fødte i Ribe, da de opføres med Ribe som Hjemsted i Vilhelm Cohen: „Krigen 1864 og de Faldnes Minde.“

kampen i Dybbølstillingen d. 13de April 1864, begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 16de April.

7. *Christian Poulsen*, født i Ribe d. 11te April 1841, Søn af Skræddermester Mads Poulsen og Hustru Kristine Marie f. Sørensen. Menig i 20de Infanteriregiment, 6te Komp., Nr. 337. Saaret ved Dybbøl d. 18de April 1864, død paa Lasarettet i Flensborg d. 13de Maj, begravet paa Flensborg Kirkegaard d. 21de Maj.

8. *Rasmus Niels Ludvigsen Gottliebsen*, født i Ribe d. 29de Februar 1840, Søn af Hørsvinger Hans Ludvigsen Gottliebsen og Hustru Ane Elisabeth f. Termansen. Menig i 20de Infanteribataillon, 7de Komp., Nr. 401. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864¹.

9. *Knud Hastrup Madsen*², Menig i 22de Infanteriregiment, 3die Komp., Nr. 24. Falden ved Dybbøl den 18de April 1864, begravet se Nr. 8.

10. *Niels Hansen Clemmensen*, født i Ribe d. 18de Juli 1837, Søn af Vognmand Laust Clemmensen og Hustru Ane Kirstine f. Nielsdatter. Menig i 13de Infanteriregiment, 4de Komp., Nr. 495. Død paa Marschen d. 28de April 1864, begravet paa Ørslev Kirkegaard ved Middelfart d. 1ste Maj.

11. *Eskild Nissen*³, Menig i 5te Infanteriregiment, 5te Komp. Nr. F. 14. Død paa Augustenborg Lasaret d. 5te Maj 1864, begravet paa Augustenborg Kirkegaard d. 8de Maj.

¹ Af det store Antal faldne d. 18de April begravedes nogle d. 19de om Eftermiddagen paa Sønderborg Kirkegaard; de fleste hviler i de mange Soldatergrave paa Dybbøl Bakke eller paa Dybbøl, Ullerup og Sottrup Kirkegaarde.

² Opgives at være født paa Gamst Mark 1830. Forældrenes Navne har ikke kunnet oplyses.

³ Opgives at være født i Nørbølling 1832. Forældrenes Navne har ikke kunnet oplyses.

12. *Jens Lauritzen*¹, Menig i 13de Infanteriregiment 8de Komp. Nr. 694. Død af Tyfus paa Gyldenstens Lasaret d. 19de August 1864, begravet paa Sandager Kirkegaard d. 23de August.

Lustrup.

13. *Jørgen Brun Tygesen* (Lustrup), født d. 3die August 1826, Søn af Gaardmand Tyge Jørgensen og Hustru Karen af Lustrupdal. Menig i 6te Linieinfanteribataillon, 1ste Komp., Nr. 164. Saaret i Slaget ved Fredericia d. 6te Juli 1849, indbragt i en dødlignende Tilstand til Fredericia. Død den 7de Juli og begravet d. 8de Juli i den store Fællesgrav paa Trinitatis Kirkegaard i Fredericia.

Vester-Vedsted.

14. *Hans Peter Jensen*, født i Sønder-Farup d. 29. Februar 1832, Søn af Gaardmand Jens Peter Andersen og Hustru Johanne Marie f. Pedersdatter af S.-Farup. Menig i 5te Infanteriregiment, 2det Komp., Nr. F. 14. Saaret ved Dybbøl d. 17de Marts 1864, fangen og død paa et fjendtligt Lasaret.

15. *Christian Laustsen*, født i Vester-Vedsted d. 1. Maj 1830, Søn af Husmand Laust Laustsen Janniksen og Hustru Kirsten Marie f. Jepsdatter. Menig i 5te Infanteriregiment, 4de Komp., Nr. F. 36. Falden ved Dybbøl d. 11te April 1864, begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 13de April.

16. *Jeppe Pedersen*, født i Sønder-Farup d. 28de April 1831, Søn af Ejer af $\frac{1}{4}$ Otting under Schackenberg Peder Jespersen og Hustru Kirsten Marie f. Jepsdatter. Menig i 5te Infanteriregiment, 2det Komp.,

¹ Opgives at være født i Grisbæk 1834.

Nr. F. 53. Død den 6te Maj 1864 paa Københavns Lasaret af Koldbrand, begravet paa Garnisons Kirkegaard d. 10de Maj.

Mandø.

17. *Johannes Hansen*, født paa Mandø d. 17de November 1831, Søn af Søfarende Hans Hansen Gregersen og Hustru Karen f. Johannesdatter af Mandø. Halvbefaren paa Fregatten Gefion. Falden paa Gefion d. 5te April 1849, begravet paa Eckernførde Kirkegaard d. 9de April.

Seem.

18. *Jørgen Hansen Schmidt*, født d. 30te Oktober 1832, Søn af Husmand Hans Christian Bennedsen Schmidt, Snepsgaarde, og Hustru Anne f. Jørgensdatter. Menig i 6te Dragonregiment. Død paa Lasarettet i Odense d. 5te Februar 1864.

19. *Hans Nissen Hansen*, født d. 16de August 1836, Søn af Gaardmand Hans Hansen og Hustru Ane Marie f. Raskdatter af Seem. Menig i 5te Infanteriregiment, 8de Komp., Nr. F. 14. Falden i Kampen foran Dybbøl d. 17de Marts 1864, begravet af Fjenden sammen med faldne Kammerater enten inde i Landsbyen Dybbøl eller paa Dybbøl Kirkegaard.

20. *Hans Christian Holm*, født i Faurlund d. 29de December 1832, Søn af Husmand Christian Simonsen Holm og Hustru Karen f. Nielsdatter. Menig i 22de Infanteriregiment, 7de Komp., Nr. 138. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864, begravet se Nr. 8.

Nørre-Farup.

21. *Jeppe Terkildsen*, født d. 14de Juni 1823, Søn af Husmand Terkild Hansen og Hustru Bodil Cathrine

f. Jensdatter af Kærbøl. Menig i 6te Linieinfanteri-bataillon, 1ste Komp., Nr. 74. Falden i Slaget ved Fredericia d. 6te Juli 1849, begravet se Nr. 13.

22. *Joseph Christensen Pedersen* (Fuglsang), Søn af Husmand Peder Jørgensen Lintrup og Hustru Ane Margrethe f. Josephsdatter af Fuglsang. Menig i 13de Linieinfanteribataillon, 2det Komp., Nr. 105. Falden i Sundved d. 29de Maj 1848, begravet samme Dag af Fjenden paa Marken nær Lundsgaard i Ullerup Sogn, opgravet i 1849 og nedlagt i den store Grav paa Sattrup Kirkegaard.

Vilslev-Hunderup.

23. *Hans Kasten Andersen*, født i Jested, Vilslev Sogn, d. 5te Februar 1821, Søn af Husmand Anders Jensen og Hustru Zezilia f. Kastensdatter af Jested. Dragon i 3die Dragonregiment 4de Eskadron Nr. 120. Saaret d. 7de September 1850, amputeret, død i Flensborg d. 28de September, begravet paa St. Marie Kirkegaard i Flensborg d. 4de Oktober.

24. *Søren Christensen*, født i Sejstrup, Hunderup Sogn, den 29de Juli 1827, Søn af Gaardmand Christen Sørensen og Hustru Anne Marie f. Christensdatter af Sejstrup. Konstabel i Forstærkningsartilleriet Nr. 171. Død af Tyfus paa Lasarettet i Flensborg d. 16de Oktober 1850, begravet paa St. Marie Kirkegaard d. 18de Oktober.

25. *Niels Madsen*, født paa Kærgaards Mark, Hunderup Sogn, d. 1ste Februar 1822, Søn af Parcellist Mads Nielsen Hostrup og Hustru Karen f. Mortensdatter af Kærgaards Mark. Menig i 3die Reservebataillon, 1ste Komp., Nr. 227. Død af Underlivsbetændelse paa Graasten Lasaret den 23de December

1850, begravet paa Adsbøl Kirkegaard den 26de December.

26. *Ib Andersen*, født d. 30te Juli 1840 i Jested, Vilslev Sogn, Søn af Gaardmand Anders Ibsen og Hustru Susanne f. Hansdatter af Jested. Menig i 11te Infanteriregiment. Saaret ved Sankelmark d. 6te Februar 1864, amputeret, død paa Lasarettet i Flensborg d. 23de Oktober 1864, begravet d. 31te Oktober paa Vilslev Kirkegaard.

Jernved.

27. *Hans Lauritsen Pedersen*, født d. 20de Maj 1825, Søn af Indsidder i Jernved Peder Christian Pedersen og Hustru Maren f. Andersdatter. Underjæger i 3die Reservejægerkorps, 4de Komp., Nr. 332. Saaret i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850, død paa Lasarettet i Flensborg d. 31te Juli, begravet paa St. Marie Kirkegaard d. 1ste August.

28. *Frederik Hansen*, født d. 6te Juli 1837, Søn af Husmand Hans Frederiksen og Hustru Mette Kirstine f. Jensdatter af Plougstrup. Menig i 6te Infanteriregiment, 6te Komp., Nr. 230. Saaret ved Dybbøl d. 20de Marts 1864, død paa Augustenborg Lasaret d. 21. Marts, begravet paa Augustenborg Kirkegaard d. 23de Marts.

Darum.

29. *Terkild Boesen*, født d. 17de Februar 1828, Søn af Gaardmand Boe Terkildsen og Hustru Dorthe Hansdatter af Lille Darum. Menig i 6te Linieinfanteribataillon, 1ste Komp., Nr. 264. Død af Tyfus paa Lasarettet i Slesvig den 1ste Oktober 1850, begravet paa Friederichsberg Kirkegaard i Slesvig d. 5te Oktober.

30. *Jens Christensen*, født d. 14de Februar 1835,

Søn af Gaardmand Christen Jensen Ugelvig og Hustru Maren f. Christensdatter af Store Darum. Menig i 6te Infanteriregiment, 5te Komp., Nr. 198. Død paa Augustenborg Lasaret d. 26de Marts 1864, begravet paa Augustenborg Kirkegaard d. 28de Marts.

31. *Jens Nielsen Lang*, født d. 25de Oktober 1833, Søn af Gaardmand Niels Lang Mikkelsen og Hustru Kirsten f. Hansdatter af Store Darum. Underkorporal i 22de Infanteriregiment, 4de Komp., Nr. 19. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864, begravet af Fjenden i en af de mange Soldatergrave paa Dybbøl Bakke eller paa en af Kirkegaardene i Sundved.

32. *Niels Pedersen* (Kikkenborg), født i Kikkenborg Kro 1832, Søn af Kromand Peder Nielsen (Kikkenborg) og Hustru Ellen f. Sørensdatter. Gaardmand af Lille Darum. Garder i den kongelige Livgarde til Fods 2den Komp., Nr. 145. Falden ovre paa Alssiden under Stormen paa Dybbølskanterne d. 18de April 1864, begravet paa Sønderborg Kirkegaard d. 24de April.

Bramminge.

33. *Christen Lauridsen* (Laustsen), født i Nøraa d. 20de September 1826, Søn af Gaardmand Laust Hansen og Hustru Karen f. Mikkelsdatter af Nøraa. Menig i 6te Linieinfanteribataillon, 3die Komp., Nr. 49. Falden i Slaget ved Kolding d. 23de April 1849, begravet paa Bramdrup Kirkegaard d. 25de April.

34. *Gregers Eskesen*, født i Nøraa d. 20de Marts 1820, Søn af Sognefoged Eske Gregersen og Hustru Dorthea f. Pedersdatter af Nøraa. Jæger i 1ste Reservejægerkorps, 2det Komp., Nr. 19. Falden ved Fredericia d. 6te Juli 1849, begravet se Nr. 13.

35. *Niels Mikkelsen Madsen*, født i Terp d. 10de

Juni 1819, Søn af Gaardmand Mads Andersen og Hustru Ane f. Nielsdatter af Terp. Underjæger i 2det Forstærkningsjægerkorps, 3die Komp., Nr. 50. Saaret i Slaget ved Isted den 25de Juli 1850, amputeret, død paa Lasarettet i Flensborg d. 20de September, begravet paa St. Marie Kirkegaard i Flensborg d. 26de September.

Sneum-Tjæreborg.

36. *Christen Christensen*, født i Trasborg, Tjæreborg Sogn, d. 15de August 1825, Søn af Husmand Christen Christensen og Hustru Johanne f. Pedersdatter af Trasborg. Menig i 3die Forstærkningsbataillon, 3die Komp., Nr. 141. Saaret d. 4de April 1849 ved Graasten, død paa Augustenborg Lasaret d. 10de April, begravet paa Augustenborg Kirkegaard d. 15de April.

37. *Niels Lambertsen*, født i Tjæreborg d. 5te August 1823, Søn af Gaardmand Lambert Nielsen og Hustru Mette Marie f. Pedersdatter af Tjæreborg. Menig i 3die Forstærkningsbataillon, 3die Komp., Nr. 132. Falden ved Fredericia d. 6te Juli 1849, begravet se Nr. 13.

38. *Severin Sørensen*, født paa Tjæreborg Hede d. 21de September 1825, Søn af Husmand Søren Christian Borck og Hustru Johanne f. Andersdatter af Tjæreborg Hede. Menig i 6te Linieinfanteribataillon, 1ste Komp., Nr. 186. Falden i Slaget ved Fredericia d. 6te Juli 1849, begravet se Nr. 13.

39. *Jacob Madsen*, født i Terpager d. 26de Maj 1824, Søn af Snedker Mads Christensen og Hustru Ane f. Jacobsdatter af Terpager. Menig i 3die Forstærkningsbataillon, 3die Komp., Nr. 123. Falden i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850, begravet se Nr. 1.

40. *Hans Zillassen* (nu Silladsen), født i Tjæreborg d. 25de April 1820, Søn af Gaardmand Zillas Hansen og Hustru Kirsten f. Mortensdatter af Tjæreborg. Garder i den kongelige Livgarde til Fods, 4de Komp., Nr. 198. Saaret i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850, amputeret, død i Flensborg d. 23. August s. A., begravet paa St. Marie Kirkegaard i Flensborg d. 29. August.

41. *Mads Pedersen*, født paa Tjæreborg Hede d. 12te Juli 1833, Søn af Husmand Peder Hansen og Hustru Kirsten f. Nielsdatter af Tjæreborg Hede. Underkorporal i 22de Infanteriregiment, 3die Komp., Nr. 72. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864, begravet se Nr. 8.

42. *Morten Peder Nielsen*, født i Tjæreborg d. 2den April 1841, Søn af Gaardmand Niels Mortensen Ugelvig og Hustru Karen Pedersen Ugelvig af Hunderup. Trainkusk ved 1ste Trainkuskedepot, Nr. 886. Død af Tyfus paa et Lasaret i København d. 22de April 1864, begravet paa Garnisons Kirkegaard den 26de April.

43. *Hendrik Peder Pedersen*, født i Tømmerby, Sneum Sogn, d. 14de Februar 1838, Søn af Gaardmand Peder Lauridsen og Hustru Ane Johanne f. Hendriksdatter af Tømmerby. Underkorporal i 6te Infanteriregiment, 6te Komp., Nr. 286. Død paa Augustenborg Lasaret d. 23de Maj 1864, begravet paa Augustenborg Kirkegaard d. 26de Maj.

44. *Niels Mortensen*, født i Allerup d. 17de December 1833, Søn af Gaardmand Morten Nielsen og Hustru Kirsten f. Hansdatter af Allerup. Menig i 22de Infanteriregiment, 2det Komp., Nr. 66. Død af Tyfus paa Middelfart Lasaret d. 15de Juni 1864, begravet paa Middelfart Kirkegaard d. 18de Juni.

Gjording-Vejrup.

45. *Peter Petersen Gandrup Andersen*, født d. 23de Maj 1816 i Bjerndrup, Søn af Indsidder og Tjenestekarl Anders Pedersen og Hustru Ane Nielsdatter. Menig i 4de Reservebataillon, 3die Komp., Nr. 56. Falden ved Blaakjærskov under Træfningen ved Viuf d. 7de Maj 1849. Begravelsessted ubekendt.

46. *Peter Jensen*, født d. 22de August 1820 i Sønder Gjording, Søn af Gaardmand Jens Pedersen og Hustru Marie f. Pedersdatter. Menig i 5te Forstærkningsbataillon, 1ste Komp., Nr. 78. Falden ved Isted d. 25de Juli 1850, begravet se Nr. 1.

47. *Niels Hansen*, født d. 4de November 1826 i Sønder Lourup, Søn af Gaardmand Hans Rasmussen og Hustru Marie Cathrine f. Nielsdatter. Underjæger i 3die Jægerkorps, 1ste Komp., Nr. 241. Falden i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850, begravet se Nr. 1.

48. *Peter Christensen*, født d. 17de Marts 1817 i Bjerndrup, Søn af Gaardmand og Sognefoged Christen Gjerlofsen og Hustru Edel Marie f. Nielsdatter. Menig i 4de Reservebataillon, 3die Komp., Nr. 115. Saaret ved Frederiksstad d. 1ste Oktober 1850, død paa Husum Lasaret d. 4de Oktober, begravet paa Husum Kirkegaard d. 9de Oktober.

Føvling.

49. *Mads Christian Olsen*, født paa Lervad Mark i Aatte, Føvling Sogn, d. 20de November 1816, Søn af Gaardmand Ole Andersen og Hustru Karen f. Christensdatter. Menig i 13de Linieinfanteribataillon, 4de Komp., Nr. 69. Falden under en Fægtning ved Bjerning Kirke d. 30te Juni 1848, begravet paa Foranstaltning af Beboerne af Rørkær By paa Bjerning Kirkegaard.

50. *Christen Pedersen*, født i Bobøl d. 14de Februar 1822, Søn af Gaardmand Peder Pedersen og Hustru Grethe f. Jensdatter af Bobøl. Menig i 6te Linieinfanteribataillon, 2det Komp., Nr. 135. Død d. 9de Oktober 1848 af Tyfus paa Augustenborg Lasaret, begravet d. 13de Oktober paa Augustenborg Kirkegaard.

51. *Jørgen Stephansen Christensen*, født den 20de Juni 1823, Søn af Christen Stephensen og Hustru Marie f. Jacobsdatter af Holleskov. Menig i 3die Forstærkningsbataillon, 3die Komp., Nr. 126. Falden i Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850, begravet se Nr. 1.

52. *Hans Madsen*, født d. 10de November 1836, Søn af Gaardmand Mads Pedersen og Hustru Ane Marie f. Hansdatter af Tobøl. Menig i 20de Infanteriregiment, 1ste Komp., Nr. 578. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864, begravet se Nr. 8.

53. *Peter Jensen Petersen*, født den 31te Januar 1837, Søn af Husmand Peder Nielsen og Hustru Elisabeth Cathrine f. Clausdatter af Stenderup. Menig i 20de Infanteriregiment, 4de Komp., Nr. 205. Falden ved Dybbøl d. 18de April 1864, begravet se Nr. 8.

54. *Morten Thomsen Madsen*, født d. 8de December 1839, Søn af Gaardmand Mads Sørensen og Hustru Abelone f. Mortensdatter af Tobøl. Menig i 6te Infanteriregiment, 5te Komp., Nr. 328. Død paa Hørup Lasaret d. 28de April 1864 af tyfoid Feber, begravet paa Hørup Kirkegaard d. 30te April.

55. *Ole Peter Hansen*, født d. 9de Januar 1834 i Bækbølling, Søn af Gaardmand Hans Madsen og Hustru Ane Johanne f. Olesdatter af Bækbølling. Menig i 1ste Infanteriregiment, 5te Komp., Nr. 596. Falden ved Lundby d. 3die Juli 1864, begravet paa Gunderup Kirkegaard d. 6te Juli.

Af Vejen-Læborg Pastorats ældre Præstehistorie.

Af Sognepræst J. Richter i Vejen.

Lever man paa et Sted, hvor Nutidens Travlhed og mangeartede Interesser træder én særlig stærkt i Møde, kan Tanken ofte — for ligesom at søge sig et Hvilepunkt — føle sig draget til at sysle med „de gode gamle Dage“, da alt var saa fuldstændig anderledes. Saa nervepirrende og opslidende som Nutidens var Livet dengang i alt Fald ikke; langt mere enkelt og usammensat har det været i Landets afsidesliggende Egne, til hvilke kun enkelte Draaber af Datidskulturens Strømme af og til fandt Vej. Et andet Spørgsmaal er jo, om man *nu* virkelig vilde *bytte*, om man *kunde*; ja det er vist et *stort* Spørgsmaal. Dertil er vi dog vist alle i *for* høj Grad blevne Nutidens Børn.

Vejen hører til *de* sydjyske Landsbyer, hvor Forskellen mellem „før“ og „nu“ i særlig høj Grad gør sig gældende. Det gammeldags Præg, som endnu for faa Aar siden kunde skimtes hist og her, er nu i Færd med fuldstændig at forsvinde. Meget kunde der være at fortælle om svundne Tidens Levesæt¹; jeg vil nu i

¹ Et og andet har jeg fremdraget i nogle Artikler i de lokale Blade „*Fremtiden*“ (1900) og „*Tiden*“ (1903).

det følgende prøve paa at samle Interessen om et Par Præsteskikkelser fra det 18de Aarhundredes Vejen, som begge er ret karakteristiske, den ene som den stille, fromme Ordets Forkynder, den anden som den praktiske og myndige Foregangsmand, hvad materielle Interesser angaar.

I Tidsrummet fra 1720 til 1812 — altsaa det meste af et Hundrebaar — havde Vejen og Læborg Sogne kun *tre* Præster, den midterste af disse endda kun i faa Aar, saa Hovedinteressen vil samle sig om Tidsrummets *første* og dets *sidste* Præst: N. J. Bützow og J. Haar.

Paa det Sted i Kolding Losbygade, hvor Svaneapoteket nu ligger, boede omkring ved Aaret 1700 den daværende Præst ved St. Jørgens Hospital, Hr. Oluf Jochumsen Bützow. Han var en Skræddersøn fra Hille-rød, men Slægten Bützow var rimeligvis i sin Tid indvandret til Danmark fra den lille meklenburgske By af samme Navn. Hospitalspræstens Embede var lille og Kaarene smaa. Sin Formands Enke Margrete Bertelsdatter havde han ægtet, og hun bragte ham fra sit første Ægteskab 4 Stifbørn; selv fik de 5 Børn sammen. Den af Hr. Oluf Bützows Sønner, der naede længst frem i Livsstilling, var Henrik Christopher, der blev Stiftsprovst først i Viborg, siden i Aalborg og endelig ved Frue Kirke i København († 1763), og om hvem der gik mange Historier blandt Folk for hans grove og plumpe Væsens Skyld; i København gik han paa Grund af et Halsonde, han led af, under Navnet „den uhorlige Præst“¹. Af en helt anden

¹ Om ham se især Jyske hist.-topogr. Samlinger IV 337 ff. og Danske Saml. IV 79 f.

Slags har sikkert den ældre Broder *Niels Jochum Bützow* været. Han, som var født i Kolding 1690, blev Student fra Kolding Skole i 17 Aars Alderen. Fra sit Barndomshjem tog han gode Minder med sig; i nogle Optegnelser, han har efterladt sig, priser han sine „gudfrygtige Forældre“, som ved Hjemme-Undervisning, før han kom i Latinskolen, gav ham en „christelig Optugtelse til Guds Ære“.¹ Han havde haabet at kunne fortsætte sine Studier i København, fik ogsaa Kommunitetet, men inden 1 Aar var gaaet, døde Faderen, og Niels Jochum maatte tage en Huslærerplads. Et Aarstid var han da i Huset hos Præsten Mag. Ancher Sørensen i Sønder- og Nørre-Bork. hvis 10aarige Søn, den senere højt ansete lærde Rektor Søren Anchersen i Odense, han da har været Lærer for. Derefter blev han Hører („Collega“, som det kaldtes) ved Kolding Skole, tog i 1711 sin teologiske Embedseksamen (med 2den Karakter) og fortsatte sin Gerning i Kolding, indtil han i 1720 — altsaa 30 Aar gammel — blev kaldet til Sognepræst i Vejen og Læborgi Palmesøndag samme Aar blev han indsat i dette Embede af Provsten, Hr. Lucas Debes fra Brørup. Endnu samme Sommer holdt han i Øster Skerninge Kirke paa Fyn Bryllup med „den hæderbaarne og gudelskende Mø Dorothea Lucoppidan“, Datter af Provst og Magister Mogens Lucoppidan samme Steds.

¹ Noget videre kender vi ellers ikke til Hr. Oluf Bützow og hans Hjem. Kun véd vi, at han en Sommeraften i 1700 indbød nogle Kolding-Borgere (bl. a. Byfoged Anders Nielsen Saabye) til Keglespil i sin Have, og at dette blev Indledningen til et senere paa Natten øvet Gade-Overfald paa Byfogden, som blev gruelig forslaaet af nogle af Gæsterne (se „Kolding Folkeblad“ for 23. og 24. Juni 1904: „Et Slag Kegler“, ved P. E.). Men heri var Præsten helt uskyldig.

Beboerne i Vejen og Læborg Sogne kunde i høj Grad trænge til at faa en Præst — og ikke mindre: en Præstekone —, som de kunde se op til. Formanden, Hr. Jacob Bendtsen, var død i stor Armod; han havde ganske vist faaet betydelige Midler med sin 2den Hustru, Lisbeth Pallesdatter fra Hundsbæk, men hun var en daarlig Kvinde, der ødte alt. Efter Hr. Jacobs Død havde hun gaaet hen og giftet sig med en fattig Bonde, Hans Pedersen fra Glibstrup i Anst Sogn, og de gik saa omkring og tiggede; tilsidst endte hun som et usselt, fordrukkent Fattiglem i Ribe Hospital. — Præstegaarden var ved Bützows Tiltrædelse naturligvis i en maadelig Forfatning; Ildebrande havde hærget den baade i 1691 og i 1700, og skønt den nok var opbygget paa ny, var det dog saa daarligt, at Bützow faa Aar efter sin Ankomst maatte ombygge hele det østre Hus.

Efter alt hvad der foreligger, faar man det Indtryk af Hr. Niels Jochum Bützow, at han har været en from og ærlig Personlighed, men just ikke særlig stærkt begavet. Beboernes Agtelse og Kærlighed vandt han ved sin milde og jævne Færd i de 42 Aar, han sad her som Præst (i de sidste 24 Aar tillige som Provst for Malt Herred). Hans ærlige Guds frygt blev prøvet ved adskillige haarde Tilskikkelser. En halv Snes Aar efter hans Ankomst blev han en Dag rørt af et Slagtilfælde, mens han stod paa Prædikestolen i Læborg Kirke, saa han i nogle Dage var berøvet Mælet; dog kom han over det, men beholdt alle Dage en Rystelse i højre Haand, hvilket ogsaa nok kan spores i hans ellers saa tydelige Haandskrift. En anden Gang faldt Prædikestolen i Læborg Kirke ned med ham, uden at han dog kom til Skade. Han plejede gerne om Søn-

dagen at komme til Kirke $\frac{1}{2}$ Time før Menigheden; da han saaledes engang var kommen op i Vejen Kirke før Gudstjenesten og havde lagt sin Bog fra sig paa Alteret og havde vendt sig for at gaa ned ad Kirkegulvet, faldt Altertavlens Overdel ned bag ved ham, saa han maaske vilde være bleven dræbt, om den havde ramt ham; nu slap han med Skrækken. Kaldets Indtægter var kun smaa, f. Eks. i Offer for Barne-daab, Bryllup og Ligfærd 12 á 14 Rdlr. aarlig; Aarsindtægten (endda kun Brutto) blev kun omtrent 292 Rdlr. Heri er Præstegaardens Avling rigtignok ikke medregnet; men — skriver Bützow i Embedsbogen — „hvad den kan importere, vides ej, en Del fordi Tjenestefolkene skal af den og de forbemeldte Indkomster have deres Ophold og Løn, naar hin ej er tilstrækkelig, en Del fordi de fleste af Præstegaardens Huse, som var saa brøstfældige ved min Ankomst til Kaldet, at de behøvede Nedbrydelse og Oprejsning, har Aar efter Aar givet Tømmermænd og andre Haandværksfolk Anledning til at fortære det indavlede“. I Bützows Ægteskab med Dorthea Lucoppidan fødtes 8 Børn, hvoraf dog de 3 døde som smaa. Det var iøvrigt, som han selv skriver, et „kærligt og fornøjeligt“ Ægteskab, der varede i 21 Aar og 9 Maaneder. „Anno 1741 d. 28de April behagede det Gud til min hjertetrængende Sorg at bortkalde fra mig og 5 umyndige Børn min hjertelskelige, nu salige Kone Dorothe Lucoppidan.“ „Men da det ej kunde være godt for mig, som har en vidtløftig Husholdning og 5 umyndige Børn, at være ene, om det behagede Gud at lægge Aar til min Alder, bad jeg Gud om, at han vilde have Raad hos mig med sit Øje og give mig en trofast Medhjælp, som kunde være hos mig, hvorudi Gud bønhørte mig,

idet han gav mig til Ægte den hæderbaarne og gud-elskende Matrone Christine Margarete Høyer, sal. Hr. Lauritz Holst, fordum Sognepræst til Selde og Aasted Menigheder, hans Efterleverske. og blev vi sammen- viede den 22. Septbr. 1741 udi Gamst Præstegaard. Herren bo hos os med sin Velsignelse!¹ Hende, der medbragte 3 Stifbørn til sit andet Ægteskab, over- levede Bützow, idet hun døde 2. Decbr. 1750 efter godt 9 Aars Ægteskab. De havde ingen Børn sammen.

Af Bützows Børn med hans første Hustru var den ældste og den yngste Sønner; den ældste, Andreas, blev Skoleholder i Rerslev paa Sjælland, den yngste, Oluf, blev Guldsmed i Ribe. Af de 3 Døtre blev den ældste, Margrete, gift med Præsten Iver Hagelund i Verst; den anden, Abelone Cathrine, kom til at leve i over 50 Aar som Præstekone i Vejen, idet hun først ægtede Faderens Eftermand Hr. Hans Cl. Fogh og efter dennes Død den følgende Præst Hr. Joachim Haar. Den yngste Datter, Cathrine Birgitte, blev gift med Terman Mortensen, Sognedegn for Vejen og Læ- borg Menigheder; gennem sin Søn Niels Jochum Ter- mansen, oprindelig Guldsmed, siden Gaardmand, Sogne- foged og Kromand i Vejen († 1816), blev hun Olde- moder til den ædle og aandfulde, ud over hele Dan- mark kendte Politiker Niels Jokum Termansen († 1892), der altsaa bar sin Tipoldefaders Fornavne.

¹ Bützows anden Hustru, der var bleven Enke efter sin første Mand 1729, var Søster til Præsten Bertram Høyer i Anst og Gesten († 1759), Bützows Nabopræst, en Mand, der ikke havde det bedste Rygte, bl. a. for et „ondt Forhold til sin Kæreste“ (Hustru) [se Kirkehist. Saml. I, 179 f.], og som op- traadte haardt og skaanselsløst som Aktor i Provsteretssagen mod Hr. Niels Tøxen i Verst [Kirkehist. Saml. 5. R. I, 585 fg.].

I Bützows Tid blev Folkeskoleforholdene i Malt Herred ordnede¹, en Sag, der sikkert har kostet den nidkære Provst et betydeligt Arbejde.

Det er ikke helt umuligt, at der kan have været nogen Forbindelse mellem Bützow og den hernhutiske Bevægelse, som netop i hans Tid vandt ikke saa faa Venner blandt danske Præster og Lægfolk, — skønt Traaden, der leder til denne Formodning, er meget svag og tynd. I 1755 var det nemlig paatænkt, at Bützow til Kapellan skulde have den afgjort hernhutisksindede Joachim Ewald til Kapellan og eventuel Efterfølger; det blev dog ikke til noget, idet Ewald samme Aar blev kaldet til Præst i Vorbasse og Grene². Hvis vi tænker os Ewald som Bützows Efterfølger i Vejen, vilde de kirkelige Forhold her i følgende Tider rimeligvis have formet sig helt anderledes, end Tilfældet blev. — Nu fik Bützow i hans Sted den vestslesvigske Præstesøn Hans Clemensen Fogh fra Hviding til Kapellan 1758; da Bützow den følgende Vinter var skrøbelig, saa hans Død kunde ventes, fik Fogh kongeligt Kaldsbrev paa Embedet og ægtede kort efter Bützows næstældste Datter. Endnu levede den gamle Provst i omtrent 3 Aar og hensov saa 26. Februar 1762, lidt over 72 Aar gammel. „Maatte mit Legeme blot faa Plads indenfor Kirkegaardsporten og min Sjæl indenfor Himme-

¹ Se J. Nissen: Om Skolevæsenets Oprettelse i Malt Herred (Jyske hist. topogr. Saml. 3. Række I, 345—86).

² Joachim Ewald — Digteren Johannes Ewalds Søskendebarn — omtaler det ikke i sin lille Selvbiografi (Dansk Kirketidende 1892 Nr. 38), men Wiberg (Almind. dansk Præstehistorie I 714) anfører det Ewald, der siden blev Præst i Hviding, døde over 100 Aar gammel i Kristiansfeld 1826. Han er Stamfader paa mødrene Side til Mænd af Præsteslægterne Boesen og Brandt.

riges Port, da vil jeg være vel tilfreds“ er et Ord, han¹ skal have udtalt.

Om Svigersønnen og Eftermanden Hr. *Hans Clemensen Fogh* vides ikke ret meget. Efter 9 Aars Gerning som selvstændig Præst i Vejen døde han (1771) og efterlod Embede, Enke og 5 uforsørgede Børn til sin Eftermand, om hvem vi kan give en hel Del bedre Besked.

Joachim Haar var ligesom Bützow en Koldingenser. Faderen var Købmand, men bestemte sig til, at den velbegavede Søn (født 1739) skulde gaa Studé-vejen. Desværre døde Faderen, da Drengen kun var 13 Aar gammel. Moderen kunde da ikke undvære ham i Butikken og tog ham ud af Latinskolen. Da Drengens Hu imidlertid aldeles afgjort stod til Bøgerne, vendte han snart tilbage til Latinskolen og blev Student i 20 Aars Alderen. Allerede Aaret efter sad han paa Katederet i Kolding Skole som Lærer for den yngste Klasse, læste desuden flittigt til teologisk Embeds-eksamen, som han i 27 Aars Alderen tog, omend med 3die Karakter². Endnu i omtrent 5 Aar blev han sidende som Lærer ved Kolding Skole, indtil han i 1771 ved Præsten Foghs Død fik Embedet som Præst i Vejen og Læborg; og inden Aaret var omme, var den 32-aarige Præst Ægteemand, gift med sin Formands 46-aarige Enke. En — tilmed halvgammel — Enke

¹ Og ikke Svigersønnen Terman Mortensen, som det ellers henføres til (Poul Bjerger: Den jyske Bonde Niels Jokum Termanen, Side 68).

² Dette behøver ikke at tyde paa fattige Evner, men vel paa fattige Kaar, som gjorde det nødvendigt for ham at skynde sig og — som man dengang kunde — indstille sig til laveste Eksamenskarakter.

med en Flok Smaabørn var, som det hedder i nærværende Aarbog Side 34, „næppe noget efterstræbt Parti“; men Haar har nok mærket, at Madam Fogh og han passede godt sammen trods Aldersforskellen, og skønt Ægteskabet blev barnløst, blev han hende en god Ægtefælle og en trofast Fader for sine Stifbørn, hvoraf den ældste — en lille 12 Aars Pige — forøvrigt allerede døde i deres Ægteskabs første Aar. Ivrigt og omhyggeligt tog han sig af Børnenes Undervisning; og i den ret vidtløftige Styrelse af Hus og Avling — de holdt mange Folk — var det af uberegnelig Værdi for ham at have en god Kvinde ved sin Side. Han var tit, trods sit hjertensgode Sind, hæftig og streng, naar det ikke gik, som han vilde; men her kunde saa den milde, fromme Madam Abelone Cathrine med spagfærdig Tale lægge en Dæmper paa hans opbrusende Ord. Hun havde arvet sin Faders, gamle Provst Bützows, jævne og milde Sind.

En kraftfuld og begavet Personlighed, som Haar var, kunde ikke føle sig tilfreds med at ligge paa den lade Side. Paa forskellige Omraader kendtes det snart, at han var kommen til Egnen; og han tog fat, saa det havde Fynd og Klem. Et sundt og kraftigt Helbred bevarede han indtil faa Aar før sin Død. Hvordan hans præstelige Forkyndelse har været, er det vanskeligt at danne sig nogen Mening om; from efter Tidens Lejlighed har han utvivlsomt været, men det maa jo ikke glemmes, at hans Præstetid var Rationalismens Blomstringstid, saa selv om han ikke ligefrem har hørt hjemme i den rationalistiske Lejr, har han vel ikke undgaaet at blive berørt af den Tids stærkt fremtrædende Forstandsretning, tilmed da mange af hans Interesser faldt sammen med, hvad man i „Op-

lysningstiden“ særlig lagde Vind paa. Praktisk dygtig, som han var, blev han i 1787 beskikket til Herredsprovst — et Bidrag til hans omsigtsfulde Varetagelse af dette Hverv er alt givet i nærværende Aarvog Side 38 fg. —, ligesom han nogle Aar senere blev Forligelseskommissær for Slavs og nogle Sogne af Malt Herred.

Straks efter sin Tiltrædelse tog han fat paa Istandsettelsen af den ret brøstfældige Præstegaard, som hans Formænd dels havde faaet daarligt opbygget, dels lappet en hel Del paa. Det søndre Hus i den gamle 4-længede Gaard var endda nogenlunde ordentligt, men det nordlige — „Vaaningshuset“ — var grumme forfaldent og saa løjerligt indrettet, at der i den lille tarvelige Dagligstue var ikke mindre end 7 — syv! — Døre. Det fik Haar forandret, selv om han ikke vovede sig til at rive hele „Vaaningshuset“ ned¹. Men det vestre Hus var helt ubrugeligt og maatte nedbrydes; ved Salget fik Haar kun 10 Rdlr. for det. Han opbyggede da 17 Fag af nyt og maatte saa endda nedbryde 4 temmelig nye Fag ved den nordre Ende (opbygte af hans nærmeste Formand) for at faa det hele til at ligge i en lige Linie.

Krigene i det 17de Aarhundrede og andre Plager (Ildebrande, Dyrtid, Kvægsyge) i det 18de havde bragt Egnens Bondestand for en stor Del i Armod. Naar nu dertil kommer, at Herskabet paa Estrup, under hvem de Vejen Bønder hørte, stundom kunde stille sig ret fordringsfuldt overfor sine Fæstere, saa at Assessor H. Lautrup endog vilde forpligte nye Fæstere til *dagligt* Hoveriarbejde, saa vil det sés, at her var

¹ Det fik endda Lov at staa i 80 Aar derefter, idet Præstegaarden først i 1850 fik et nyt Stuehus — det nuværende.

en kraftig Villie og en klar Tanke nødvendig for den, der som Præsten Haar gerne vilde hjælpe Bønderne paa Fode. Men han indsaa godt, at skulde de faa Syn for og Villie til Forbedringer paa det økonomiske Omraade, da maatte han selv gaa i Spidsen. Der var nu det forældede og uheldige Fællesskab imellem By-mændene i Jordbruget. Ved Haars Tiltrædelse bestod Vejen By af 9 Gaarde, hvoraf 1 brændte i Novbr. 1774, hvorefter den udflyttedes til Sognets sydøstlige Marker (Vorup Mark) og kaldtes Vorupgaard. Men disse 9 Gaarde var i Tidens Løb bleven delte i flere Parter, der langt fra var indbyrdes lige store; derved var Forholdet ved Driftsfællesskabet blevet end mere indviklet. I 1774 delte saa Husbonden Assessor Laurup uden videre Vejen By i 21 lige store Gaarde, hver paa halvtredie Tønde Hartkorn, foruden nogle Huse. Et stort Stykke af Heden (især Vorup Mark) blev nu efterhaanden indtaget til Dyrkning. Men da var Præstegaarden allerede udtraadt af Fællesskabet, hvad Ager og Eng angaar. Haar havde fra først af søgt at overtale Bønderne til at enes med ham om Udskiftningen, men forgæves; saa ansøgte han alene Rentekammeret om Tilladelse til at lade Præstegaardens Jorder udstykke, hvilket ogsaa blev bevilget (1773), idet den kgl. Landmaaler Haar¹ blev beskikket til at opmaale Jorderne og den kgl. Landinspektør Wessenberg til at lade Jorderne taksere og kortlægge. „Jeg naaede da vel mit Øjemed,“ skriver Haar i Præstekaldets Embedsbog, „for saa vidt, at jeg fik Præstegaardens Agermark og Engbund af Fællesskab udskiftet. Men derved blev det dog ikke; thi Bønderne her

¹ Altsaa Præstens Navnefælle, men ikke Slægting.

i Byen, som blev ophidsede af et ondt Menneske her i Egnen, søgte ej aleneste at hævne sig paa mig ved at formindske mit Offer, da 13 af Gaardmændene her Byen ofrede til næste Julehøjtid ikke mer end 2 Skilling hver (de andre gav deres sædvanlige Offer), men de indgav ogsaa en Besværing til Amtmanden over denne Udskiftning, hvorudi de mest besværede sig over, at den Præstegaarden tildelte Lod efter deres Mening ikke var falden paa det rette Sted. Det kom da saa vidt, at der af Amtmanden og Landvæsenskommissærerne blev berammet et Aastedsmøde, hvorved paa Amtmandens Vegne mødte Fuldmægtig Ussing og som Landvæsenskommissærer Hr. Herredsfoged Warthoe af Roest Mølle og Hr. Birkedommer Fogh af Storsbøl. Da disse havde taget Marken i Øjesyn og indsaa vel, at Bønderne klagede uden Aarsag, samt at den Forretning, Landinspektøren havde gjort, ikke saa let kunde kuldcastes, mæglede de paa et mindeligt Forlig, og ved deres Mellemlhandling og i deres Overværelse blev da Sagen afgjort, saa at Præstegaarden afstod et Stykke af dens tildelte Lod, for hvilket den fik Vederlag, hvorved den var bedre tjent, end om den havde beholdt det den af Landinspektøren tildelte Stykke Mark.“ — Imidlertid blev Heder, Mose og Skovskifter endnu liggende under Fællesskabet. Haar skriver da: „Jeg har nu mere end 3 Aar arbejdet paa at ville have Præstegaardens i Fællig liggende Ejendomme udskiftet af Fællesskab; men ligesom jeg fra først til sidst har haft saa mange Fortrædeligheder formedelst denne Præstegaards Udskiftning, at jeg tror næppe nogen i hele Jylland har haft saa besværligt ved at faa deres Jord udskiftet som jeg, saa har det endnu behaget Hr. Assessor Lautrup

hidtil Dags at lægge alle de Forhindringer i Vejen for mig, som han har kunnet hitte paa. Iblandt andet fandt han paa at foregive, at Vejen By ikke ved Skel var afsat fra de andre tilgrænsende Byer, hvilket jeg aldrig tilforn havde vidst eller tænkt, saasom det var mig bekendt, at der var et gammelt Markskels-Brev, som viste Skellet mellem Vejen og tilgrænsende Byers og Steders Marker. I Anledning af dette Hr. Assessor Lautrups Foregivende befalede da Amtmanden, at Vejen og tilstødende Byers Beboere, om hvis Markskel der skulde være Tvist, skulde samles for i Mindelighed at se denne Sag afgjort. Vi var da forsamlede, endogsaa tvende Gange, i den Henseende, men forgæves, thi Hr. Assessor Lautrup, som ved en vis Lejlighed havde faaet bemeldte gamle Markskels-Brev i Hænde, vilde ikke levere det tilbage, men foregav, at han intet Markskels-Brev vidste af at sige. Jeg maatte da nødes til af S. T. Hr. Stiftamtmanden at rekvirere et Landvæsenskommissær-Aastedsmøde, som ogsaa blev bevilget og holdt d. 3. Juli 1780, udi hvilket Møde Hr. Assessoren maatte udlevere det forbemeldte gamle Markskels-Brev, omendskønt han tilforn havde nægtet det. Ved Landvæsenskommissariernes Mellemlæggelse blev da ogsaa de omtvistede Skel afgjort og afmærket, samt Skelstene paa de afmærkede Steder nogen Tid derefter oprejste.“ „Endelig udi Aaret 1785 naaede jeg mit Ønske og fik de Jorder, som Præstegaarden endnu havde i Fællesskab paa Vejen Mark, udskiftet, undtagen den store Mose, som er beliggende imellem Vejen Mark paa den søndre Side og Gammelby og Drostrup Marker paa den nørre Side, hvilken Takserationsmændene ikke vilde befatte sig med at takser, hvorover den blev liggende i Fællesskab, og Præste-

gaarden har endnu derudi sin Andel efter sit Hartkorn. Aaret forhen, nemlig 1784, blev til paafølgende Udskiftning Vejen Bys hele Mark, nemlig Agre, Enge, Hede, Mose og Skov, opmaalt af Hr. Landinspektør Bies Assistent Monsr. Christian Hansen, som ogsaa tegnede et Kort over Byens hele Mark, som han opmaalte, hvilket Kort er i Hr. Assessor Lautrups, som største Lodsejers, Forvaring.“ Bønderne var nemlig nu endelig komne i Tanker om, at Ophævelsen af Fællesskabet vilde skaffe dem Fordel, hvorfor de idelig anholdt hos Husbonden, Hr. Lautrup, om Tilladelse til Udskiftning; han tillod det da omsider. —

Man ser af Haars ovenfor anførte Ytringer, baade at Forholdet til Herremanden paa Estrup¹ har været noget spændt, og at Haar hørte til dem, der ikke gav efter for Modstand eller for, hvad han ansaa for Uret, men blev ved at kæmpe ihærdigt, indtil Sejren var vunden.

Naar han i sin Embedsbog omtaler de Vejen Bønders økonomiske Vilkaar, skriver han: „Vejen Sogns Beboere har ingen anden Næringsmiddel for nærværende Tid end deres Avling og Fædrift; Tiden vil lære, om nogen af dem vil lade sig opmuntre til at lægge Vind paa Strømpebinderi, Teglbrænderi eller andet deslige, hvortil her vel kunde gives Lejlighed, da det her ikke mangler paa Materialier, i det mindste til de benævnte tvende Haandgerninger, men alene paa Lysten til at angribe dem.“ Og han tilføjer: „Af Haandværkere er her i Sognet efterfølgende: 1 Guld-

¹ Assess. Lautrup nævnes ellers som en god Mand overfor Bønderne („Fra Ribe Amt“ VI, 146) og som en dygtig Landmand (O. Nielsen, Malt Herred, S. 16).

smed¹, 1 Grovsmed, 1 Klejnsmed, 1 Murmester, Skrædere, Vævere, Tækkemænd, Træskomagere, Hjulere, 1 Skomager. Forresten er her endnu ingen Fabrikker anlagt.“ Det er vist ikke vanskeligt at læse mellem Linierne, hvor varmt det laa den gode Præst paa Sinde, at Kulturstadet kunde hæves noget højere i Sognet, end Tilfældet var, selv om det sker under saa beskedne Former som „Strømpebinderi og Teglbrænderi“. Og Fabrikker! Ja, han skulde blot have levet i Vejen i 1908 i Stedet for i 1808, saa vilde han have set sine dristigste Ønsker i den Retning langt overtrufne.

Paa et enkelt af de nævnte Omraader var Haar selv Foregangsmand. Han indrettede udenfor den daværende Have (indenfor den nuværende mod Sydøst) en Teglovn, om han end ikke naaede at faa de deri brændte Sten anvendte til Præstegaardens haardt fornødne Ombygning.

Han var i det hele ikke bange for selv at tage fat, naar det gjaldt. Kartoffeldyrkningen var i hans første Aar i Vejen saa at sige i sin Barndom. Man var til at begynde med lidt forsigtig med Kartofflernes Anvendelse, og det var Haar med. Pigerne i Præstegaarden havde længe tippet om at faa lidt Kartoffler engang imellem til deres Suppe; men det vilde han længe ikke høre noget om. Tilsidst lod han sig dog nøde til at give efter, men det skete med de Ord: „Ja ja, de skal nok blive udbredte, og Sygdommen med.“ Man mente nemlig, at Kartofflerne var Skyld i Kirtelsygdomme og lignende Sygdomme. Senere fik Haar mere Mod paa at dyrke Kartoffler; et Stykke af Mark-

¹ Rimeligvis den tidligere nævnte Degnesøn Niels Jochum Termansen, hans Hustrus Søstersøn.

jorden skulde saa benyttes, og Pigerne fik Besked: „I tager Spande med Gødning med jer, og for hver en Kartoffel, I sætter, lægger I en Haandfuld Gødning ved!“ Nogen Tid efter kommer Præsten op for at se til de kartoffelsættende Piger, og saa var der jo ingenting gjort. „Men hvordan er det, I bærer jer ad?“ — og saa tog han selv fat med begge Hænder baade i Kartoffler og i Gødning.

Haar, der selv var saa arbejdsom, forlangte meget Arbejde af sine Folk, baade af Karlene og af Pigerne. I Reglen kom Pigerne ikke i Seng før Midnat, idet de ikke blot skulde malke de hjemmeværende Køer, men ogsaa dem, der var opstaldede i et Træhus langt ude paa Marken. Og saa kunde det godt hænde, at de blev beordrede til at holde Vagt udenfor Præstegaarden til ud paa Natten, naar man frygtede Indbrud af Tyve. Og i Reglen skulde de op igen Klokker 3 om Morgenen. — Kan man saa undre sig over, at de undertiden om Aftenen før den halvaarlige Hovedrengøring i Præstegaarden tog sig en lille munter Svingom i Storstuen („Salen“)? „Provsten syntes jo ikke om det,“ har en af dem siden fortalt, „men hans gamle milde Kone bad godt for os.“

Livet i den gamle Præstegaard er sikkert levet jævnt og stilfærdigt til daglig. Stifbørnene voksede til og kom snart hjemmefra. Den yngste af dem, Magdalene Dorthea, blev i Maj 1806 viet til Enkemanden Møller Jes Lorentzen i Vejen Mølle¹; hun var da over 40 Aar gammel, og det blev nok et stilfærdigt Stuebryllup. En gammel Kone i Læborg har fortalt, at det var til

¹ Efter hans Død (1820) ægtede hun Landinspektør Christen Poder († 1834) og døde i 1843, over 77 Aar gammel.

stor Overraskelse for Degnen, „lille Brinch“¹, at Provsten en Søndag sagde til ham: „Kom over i Præstegaarden efter Tjenesten, Malene skal giftes med Mølleren!“ — Provstens aldrende Hustru fik nogle Aar før sin Død en Rørelse, saa hun Resten af sine Dage sad hjælpeløs — men mildt og god som altid — i sin Stol. Der er opbevaret et lille Træk fra Ægteparrets gamle Dage: Provsten plejede om Vinteraftnerne at sidde inde i Stuen hos sin gamle apoplektiske Kone; han havde da et lille Bord foran sig med 2 tændte Tællelys, mens han læste. De 3 Tjenestepiger, som ogsaa sad inde i Stuen, mens de kartede og spandt, morede sig med at dænge hverandre til med Uldtejerne, men Provsten lod, som han ikke mærkede det. Naar de saa havde spundet Garnet, havde han en lille Ténstol og hjalp med til at vinde Garnet af Tenen.

I sine sidste Leveaar plagedes den gamle Provst af haarde Gigtsmerter og andre Skrøbeligheder, saa hans oprindelig stærke Helbred bukkede under. Han anbefalede sig i Guds Haand og sov stille hen om Middagen den 17. Marts 1812, noget over 72 Aar gammel. I næsten 41 Aar havde han været Præst i Vejen og Læborg.

Hans ældgamle Hustru, der nu med Taarer maatte sige Farvel til det gamle Hjem, hvor hun var født og havde levet sine allerfleste Aar, flyttede til Datteren i Vejen Mølle, hvor hun døde 18. Juli 1814, næsten 89 Aar gammel.

¹ Johannes Hansen Brinch, kaldet til Sogndegn for Vejen og Læborg 26. April 1802, død 16. Maj 1822, 61 Aar gl.

Hver af disse to Præster, hvis Levnedsløb vi her har dvælet ved, er typisk Repræsentant for den Tid, de tilhørte: i N. J. Bützow møder vi den stilfærdige, noget tungsindige Fromhed, som har præget nogle af de bedste Mennesker i det 18de Aarhundredes første Halvdel, i J. Haar har vi Præstemanden med de mange udadgaaende Interesser og den levende Sans for gavnrigt Arbejde, — saaledes som hint Aarhundredes sidste Halvdel giver os mange Eksempler paa i *sine* bedste Mænd. Hvor det bedste i hver af disse Aandsretninger kan komme til at gaa Haand i Haand, staar vi sikkert overfor en af Hovedbetingelserne for et lykkeligt Samfundsliv. Vi, der færdes i Nærheden af disse to Mænds sunkne Grave, vilde sikkert ikke høste mindst Gavn af at lægge os selv dette paa Sinde.

Kilderne til ovenstaaende Afhandling er — foruden de hist og her særlig nævnede — væsentlig Vejen-Læborg Præsteembedes Kaldsbog og Kirkebøger samt mundtlig Overlevering.

Vestjydske Skoleforhold i det attende Aarhundrede¹.

Af Sognepræst M. H. Nielsen i Kvong.

DET skulde være min Opgave at fortælle mine Tilhørere lidt om, hvordan der i det 18. Aarhundrede blev holdt Skole her i Landet, særlig da her i Vestjylland. Vi vil foreløbig standse ved Aaret 1735. I nævnte Aar udgik der til Stiftsøvrighederne i samtlige Landets Stifter en kongelig Ordre om at fremkomme med Indberetninger vedrørende Skolevæsenets daværende Tilstand og dets mulige Forbedring. Blandt andet ønskedes der Oplysning om, hvor mange Skoler der fandtes i hvert Stift, bortset fra de Skoler, ialt 240, som Frederik IV. i Aarene efter 1720 havde ladet

¹ Foredrag, holdt ved et af Hist. Samf. f. Ribe Amt afholdt Møde i Esbjerg d. 19 September 1907. Her lidt udvidet.

Utrykte Kilder: Ribe Amtsarkiv, „Forskellige Sager“ Pakke Nr. 9, i Landsarkivet i Viborg. *Forskellige Pakker* i Ribe Bisparkiv, Herredspakkerne sammesteds. De vigtigste *trykte* Kilder: Carl Engell: „Almueskolen under Christian VI“ i Ugeskrift for Skolen 1877. H. F. Rørdam: Danske Kirkelove. J. Nissen: Fra Folkeskolens Omraade. O. Nielsen: Hist. Efterretn. om Skadst Herred.

opføre rundt om paa Ryttergodset eller de kongelige Godser.

Naar vi nu om Dage rejser gennem Landet, er der gerne i hvert Sogn to Bygninger, om hvis Bestemmelse vi ikke er i mindste Tvivl — Kirken og saa en Bygning med høje Mure, mange og store Vinduer, Skolen. Paa den Tid stod Kirken der i samme Skikkelse i Almindelighed, som den staar endnu, og som den har staaet gennem Aarhundreder. Men en Skole vilde vort Øje forgæves spejde efter i de fleste Sogne. Fattigst paa Skoler var Viborg og Ribe Stifter. I Viborg Stifts 217 Sogne var der kun 23 Skoler eller en Skole omtrent i hvert niende Sogn. I Ribe Stift var Forholdet noget nær det samme. Man kunde vandre Herreder igennem uden at støde paa en Skole. I hele Koldinghus Amt var der saaledes kun to Skoler, foruden de kongelige, nemlig i Nørup og i Randbøl. De var opførte af en „særdeles Elskere af Kirker og Skoler“, Kommerceraad Lichtenberg til Engelsholm. Det Herred, vi befinder os i, Skads Herred, maa siges at være særlig gunstig stillet. Her var der lige saa mange Skoler som i hele Koldinghus Amt. Den ene laa i Tjæreborg og var for faa Aar siden opført af den daværende Ejer af Krogsgaard, Amtsforvalter Jørgen Bruun i Ribe. Den anden laa i Hjerting og var opført af Beboerne selv. De har naturligvis ogsaa selv maattet sørge for Skolemesterens Underhold. Dermed har det maaske knebet noget. I Slutningen af det 17. Aarhundrede var der en Mand ved Navn Engelstoft, som havde faaet kongelig Bevilling paa at oprette et Værtshus i Hjerting. Ved hans Død gik Bevillingen over til en Datter af ham. Ved kongeligt Reskript af 15. April 1726 blev det imidlertid — vel nok efter

Ansøgning fra Beboerne ... bevilget, at „den aarlige Indkomst af Værts- og Herberg-Huset i Hjerting her- efter maa anvendes til en Skolemesters Underholdning der i Byen, naar først Ane Engelstoft enten ved Dø- den er afgangen, eller hun skulde blive sindet til at flytte derfra“.

Lysest saa det ud med Hensyn til Antallet af Sko- ler i den sydlige Del af Stiftet, der dengang strakte sig langt ned i Sønderjylland, lige til Tønder. Selve Tønder hørte dog paa den Tid ikke med til Ribe Bispe- dømme, men adskillige Sogne Nord og Vest for Byen. Flere Sogne hørte ikke blot i kirkelig, men ogsaa i verdslig Henseende under Kongeriget. Man stødte her paa Sogne med indtil 3 Skoler, ja, i Døstrup Sogn, der ligger omtrent midtvejs mellem Tønder og Ribe, var der endog 4 Skoler, „som Sognefolket selv har ladet bygge og vedligeholder, ligesom de selv under- holder og lønner Skoleholderen“. Flere Steder fra meldes der om, at man har indrettet Kirkens Vaaben- hus til Skolestue.

Naar der fandtes saa mange Skoler i disse Egne, mens den nordlige Del af Stiftet næsten var blottet for Skoler, skyldtes det vel nok for en Del den Om- stændighed, at Bønderne her socialt og økonomisk stod over de nørrejydske Bønder. Men der er ogsaa, som vi siden skal se, en mere aandelig Grund til de mange Skoler netop her i Vestslesvig eller i Tønder- egnen.

Var nu den almindelige Mangel paa Skoler ensbe- tydende med, at der heller ingen Lærere var, og at der overhovedet ikke fandt nogen Undervisning Sted, saa Befolkningen var hensunken i fuldstændig Uviden- hed? Det Indtryk kunde man jo let faa, hvad den da-

værende Biskop over Ribe Stift ogsaa har en Fornemelse af. Han beklager i sin Indberetning i høj Grad denne Mangel paa Skoler, „hvoraf man snart maatte falde paa de Tanker, at idel Vankundighed baade om Gud og hans hellige Ord boede i Landet, mens jeg, Mathias Anchersen, som udi de fleste og længst fra liggende Herreder har været at visitere, snart overalt haver fundet saa grundige og vel oplyste Menigheder, at jeg med Glæde hele Dage paa hvert Sted til Ungdommens Overhørelse har udholdt.“

Det Billede ser jo ret lyst ud. Men vi maa lægge Mærke til, at den Oplysning, Talen her er om, kun angaar „Gud og hans hellige Ord“ : den kristelige Børnelærdom. En saadan Undervisning i den kristelige Børnelærdom blev der givet i de fleste Sogne. Og hvem var saa i de Dage Folkets Lærere? Ja, Biskop Anchersen siger, at Menighedernes grundige Oplysning næst Gud maa tilskrives „alene Præsternes og Degnenes Flittighed“. Det er vel tildels sandt, men helt passer det dog, som vi siden skal se, ikke.

Præstens Undervisning var væsentlig knyttet til Kirken. I Kirkeordinansen fra 1539 er det bestemt, at Præsten hver Søndag, efter at Prædikenen er endt, fra Prædikestolen skal oplæse en Part af Luthers Katekisme samt forklare en Del af det oplæste. Oplæsningen skal foregaa saa langsomt, at Tilhørerne bag efter kan gentage det oplæste for sig selv.

Den egentlige Undervisning af Børnene paahvilede dog Degnene. I en Forordning fra 1634 hedder det om dem, at de „fast alene dertil ere indstiftede“, at de skal undervise de unge i deres Børnelærdom.

I Kirkeordinansen befales det da ogsaa Degnene at „undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen,

Katekismo, én Sinde om Ugen udi Sted og Stund, som Sognepræsterne dennem foreskrive . . . og dersom de dertil ere ikke bekvemme, da maa de ikke være Sognedegne“. Denne ugentlige Undervisning fandt gerne Sted om Søndagen i Kirken enten før Prædiken, idet Degnen taler med Børnene „nede ved Fonten . . . den Stund, Præsten skrifter Folket i Koret“, eller ogsaa under selve Prædikenen, idet Undervisningen da gik for sig ude i Vaabenhuset. Undertiden fandt Undervisningen ogsaa først Sted efter Gudstjenesten.

Endvidere skulde Degnen i Henhold til en Bestemmelse fra 1555 mindst tre Gange om Aaret gaa ud i Landsbyerne efter endt Gudstjeneste og der „udi en Dannemands Hus sammenkalde unge Folk og der lempelig undervise og forhøre dennem udi Katekismo, med en god Tillokkelse, og sjunge en Salme med dennem, og lade dennem siden høviskeligen lege paa Gaden“. Denne „Degnelæsning“, som den gerne kaldtes, blev siden hyppigere. I Kristian V's Danske Lov er det bestemt, at den skal finde Sted en Gang om Ugen.

De Krav, Loven stillede til Degnen med Hensyn til de unges Undervisning, var, som vi ser, ikke ret store. Alligevel føres der jævnlig Klage over, at de ikke skete Fyldest. Nu maa det imidlertid huskes, at der som Regel kun var én Degn i hvert Pastorat, saa at de fleste Degne havde to hele Sogne til Virkefelt. Det kunde ogsaa hænde, at et Sogn eller et Pastorat slet ikke havde nogen bosiddende Degn, men at Degnen var en Discipel fra nærmeste Latinskole. I lang Tid efter Reformationen blev nemlig Degnetjenesten i en Omkreds af indtil to Mil og derover fra Købstæderne besørget af de ældre Disciple i vedkommende Købstads

Latinskole. Disse saakaldte Løbedegne, der var Genstand for idelige Klager fra Sognefolkets Side, blev dog efterhaanden saa godt som overalt afløste af Sædedegne eller bosiddende Degne.

Men Ungdommen havde flere Lærere end Præsten og Degnen. Og her maa da først og fremmest nævnes Børnenes Forældre eller ogsaa ældre Søskende. Var Forældrene ikke selv i Stand til at undervise deres Børn, lod man dem gaa hen til en mere kyndig Nabo, eller man lejede et yngre Menneske, Mand eller Kvinde, til at undervise dem. Vidnesbyrd herom har vi fra mangfoldige Sogne. Jeg skal anføre et Par. I en Indberetning fra Præsten i Lem Sogn, Bølling Herred, af 16. Maj 1739 hedder det bl. a.: „Indtil Børnene bliver 7, 8 à 9 Aar gamle underviser enten Forældrene selv deres Børn i A B C, Katekismus og mere, eller de ældre lærer de yngre, eller Naboerne ligger sammen og haver en lille Knægt, Dreng eller Pige, eller nogen anden, som de kan have i Husene for bare Føden, til de smaa deres Undervisning under Forældrenes egen Opsigt i de første Elementer. Og naar de saa vokser op og behøver mere Undervisning, gaar de til Degnen i Skole; der foruden hver Søndag efter Prædiken og hver Onsdag om Vinteren, ved Middagstide, enten der sker Prædiken eller ej, og bliver saaledes af Degnen undervist, ja, oftest af Præsten selv, saa Ungdommen, hver efter Alders Maade, er ej ukyndig, Gud ske Lov! i deres Guds frygt og Kristendoms Sager.“

Den Skildring er vel nok holdt i lovlig lyse Farver¹, den passer i hvert Fald ikke paa alle Sogne, særlig ikke paa Annekssognene. Men flere Steder fra

¹ Jfr. Hardsyssels Aarbog I 85 flg.

høres dog lignende, om end noget mindre højstemte. Vidnesbyrd. Fra Lyne Sogn i Nørre Horne Herred skriver Præsten i en Indberetning fra samme Aar: „Udi Sognet er ingen oprettede Skoler, ej heller nogen Sinde har været, men Forældre selv har lært deres Børn at læse eller tiltalt en eller anden nu udi en nu i en anden By at holde Skole for dem iblandt om Vinteren.“ Lyne er Anneks til Kvong Sogn i Vester Horne Herred. Fra Aal Sogn, der ligger i sidstnævnte Herred, hedder det: „Ingen Skole har her været i Aal Sogn i Mands Minde. Men Forældrene har selv undervist deres Børn, og de, som ikke har haft den Kundskab, har ladet dem enten gaa til Degnen eller andre i Sognet, som i Guds frygt og fornøden Lærdom dem haver undervist.“

Vægten er, som vi ser, ogsaa her lagt paa Børnenes „Guds frygt og Kristendoms Sager“. Ret meget mere hørte der næppe med til „fornøden Lærdom“.

At Børnene lærte at læse, fremgaar jo tydeligt nok af de ovenanførte Udtalelser. Vi husker maaske, at Holberg lader Jeppe paa Bjerget læse i Davids Salmer den „hele Nat, før Auktionen skulde staa“. Jeppe's jydsk Fæller stod næppe tilbage for ham. De havde jo slet ikke kendt til Vornedskab som de sjællandske Bønder, og Hoveriet havde heller aldrig været saa strengt i Jylland som paa Øerne — særlig ikke i Vestjylland. En samtidig, der var godt kendt med Forholdene, kan da heller ikke andet end rose Jyderne for deres „Lyst og Drift til at lære at læse“, mens Lysten og Evnen til at lære er forsvunden paa Øerne, særlig paa Sjælland og Lolland, hvor „Bonden med Agerdyrkning saa overmaade stærkt [er] bebyrdet det hele Aar igennem, at han fast ingen Ophold eller Lise kan have.“

Skrivekunsten blev ogsaa dyrket enkelte Steder. Jeg skal nævne et Par Eksempler — det ene fra Sønder Omme Sogn, det andet fra Bølling Herred. „Her findes,“ siger de Sønder Omme Bønder 1737 med en vis Selvfølelse, „mange skikkelige Mænd, som er oplært i dette Sogn, saaledes at de kan baade læse og skrive.“ Fra Bølling Herred hedder det: „Der er nu fast ingen blandt den gemene Mand, at jo baade Mand og Kone kan smukt læse i Bøger, og en Del kan vel ogsaa skrive noget.“¹ Altsaa: læse kunde de fleste, kun enkelte naaede saa vidt, at de ogsaa kunde skrive.

Var der Degne, som ikke opfyldte Lovens Krav, saa var der, hvad de ovenfor anførte Udtalelser viser, andre, der gjorde udover, hvad Loven krævede. De holdt virkelig Skole. Det var ikke alle, der havde det som Degnen i Brørup, Christian Frølund, der sagde, at „saasom han fik intet derfor (for at holde Skole), saa vilde han ej heller have Umagen dermed, med mindre nogen hans Slid vilde belønne“. I det Raisonnement kunde der jo være en vis Billighed. Mere medgørlig var Degnen i Gørding. I Aaret 1732 begyndte han at holde Skole for Sognets Ungdom og fortsatte hermed de følgende Aar „Menigheden til Fornøjelse“. Har Degnens Skolegerning virkelig været Sognets Beboere til Fornøjelse, har de vel ogsaa paa en eller anden Maade paaskønnet den. De Sønder Omme Bønder paastaar, at hos dem har Degnen og hans Formænd holdt Skole, „saalænge nogen kan mindes“.

Naar de vestslesvigske Bønder stod højest med Hen-

¹ Allerede i Aaret 1616 taler Beboerne i Dejbjerg og Hanning om, at Degnen har deres Børn „udi Læsen og Skrivelse med Flid forfordret“. Hardsyssels Aarb. I 44.

syn til Skolevæsenets Udvikling, saa skyldtes det, som jeg før antydede, ikke blot sociale og økonomiske, men ogsaa aandelige Forhold. Der gik i de Dage en aandelig Strømning fra Tyskland ind over vort Fædreland, den saakaldte Pietisme. Over Sønderjylland, særlig Vestslesvig, naaede denne Strømning til Kongeriget. I Tønderegnen stod, kan man gerne sige, den danske Pietismes Vugge.

Med Pietismen fulgte Sansen for en bedre Undervisning, baade i dens Hjemstavn og da den naaede her til Landet. I den tidlige Ortodoksis eller Rettroenheds Tidsalder havde man lagt Hovedvægten paa den rene Lære og den rette Kirkeorden. Den kunde opretholdes ved en særlig Klasse af Mennesker, Præster og Degne, der fik deres Uddannelse paa Latin-skolerne i Købstæderne. Men Pietismen vilde naa frem til alle, til hver enkelt, saa han kunde tilegne sig Guds Ord saaledes, at det for ham blev til Liv og ikke blot noget udenad lært. Vejen hertil var en forbedret Undervisning.

Det er Pietismen, vi skylder Udstedelsen af den første danske Folkeskole- eller Almueskolelov, der udkom 23. Januar 1739. Det er en Mærkedag i den danske Skoles Historie. Fra 1735 og i de følgende Aar var der indsamlet en hel Del Oplysninger Sagen vedrørende, og til at bearbejde det indsamlede Stof havde Kongen, Kristian VI, der tilhørte den pietistiske Retning og selv var meget ivrig for Sagens Fremme, nedsat en Kommission. Frugten af dennes Forhandlinger blev Skoleloven. To af dens Fædre var Hofpræsten Bluhme og Juristen Andreas Højer, begge fra Tønderegnen og begge tilhørende den pietistiske Retning. Frem for nogen anden har Johan Bartholomæus

Bluhme virket for Gennemførelsen af den første danske Almueskolelov.

„Om Skolerne paa Landet i Danmark, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde“ — saaledes lyder Forordningens fulde Titel. Samtidig, som et Tillæg til Loven, udstedtes der en „Instruktion, hvorefter enhver Degn og Skolemester paa Landet i Danmark i Skoleholdet sig skal forholde“. Vi skal nu se lidt paa Hovedindholdet saavel af Forordningen som af Instruktionen.

Allerførst paabydes det, at for Fremtiden skal Degnene „holde ordentlig dansk Skole“ og ikke nøjes med den i Danske Lov paabudte ugentlige Undervisning i Børnelærdommen. Er Degnen ikke „bekvem“ til Skolehold, eller fører han ikke „et kristeligt eller anstændigt Levnet“, kan det tillades ham at holde Substitut eller Stedfortræder. Vil han ikke det, skal han „removeres“.

Hvor der fattes Degneboliger, og det var paa Trods af Loven Tilfældet mangfoldige Steder, skal der opføres saadanne med tilhørende Skolestue. Til de forhaandenværende Degneboliger skal der bygges et Par nye Fag (2, 3 à 4) til en bekvem Skolestue. Da Degnen umulig selv kan overkomme Undervisningen i vidtstrakte Sogne, endsige i to Sogne, skal der paa Steder, hvor saadanne Forhold forefindes, ansættes en Skoleholder og indrettes en Skole til ham.

Paa Steder, hvor ingen Degn eller fast Skoleholder kan faas, maa man nøjes med en Omgangslærer — „en skikkelig ung Person, som for den blotte Kost og en ringe Løn vil informere Børnene, og Præsten giver et godt Skudsmaal, hvilken Præsten først nogen Tid selv skal præparere, indtil han af Provsten kendes

dygtig til Skolehold, og siden bør Præsten have des nøjere Opsyn med saadanne og idelig selv undervise og holde dem i Øvelse, saa de med Tiden kunde blive til Skolehold bekvemme“.

Foruden sin tidligere Løn skulde Degnen nu have 6 Rdlr. aarlig for at holde Skole og desuden Brændsel til Skolens Behov. Skoleholderens Løn fastsættes til 12 Rdlr. i Penge, 5 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg, fri Græs og Foder til 2 Kør og 6 Faar samt fornødent Brændsel til Skolen. Omgangslærerens Løn fastslaas ikke.

Af tvungne Fag er der kun to: Religion og Læsning. Men der skal ogsaa gives Undervisning i Skrivning og Regning til dem, der forlanger det. For fattige Børn er Undervisningen gratis, mere formuende Folks Børn skal derimod betale fra 2 til 4 Skilling ugentlig for Undervisningen.

Den daglige Undervisning skal — hedder det i Instruksen — begynde med en Morgensalme og Bøn samt Oplæsning af et Kapitel af den hellige Skrift. Efter Oplæsningen synges en Pønitense- eller en anden gudelig Salme. „Imedens Bønnen læses, skal Børnene ligge paa Knæ og tilses, at de med Andagt synges Salmerne, bede Bønnen og høre Guds Ord læse.“ Derefter skal Læreren begynde at læse for Børnene. „Og skal Drengene sidde ved Borde for dem selv og Pigerne for dem selv, adskilte ved et Skille- rum eller Tralværk. Han skal lære Børnene Dr. Luthers liden Katekismus, saa at de først ret forstaar hvert Stykkes Mening og siden lære den Ord for anden udenad; og derpaa den almindelige Katekismi Forklaring, hvilket han ej skal vænne dem til at lære saaledes, at de binder sig til Ordene, men han bør

forandre Spørgsmaalene, saa at de kun gør Rede for Meningen og ej læse Ordene op uden at forstaa dem. . . . Alle Børn i Skolen skal han først lære at læse reeligt og rent i Bøger, og naar Forældrene det begærer, informere dem i at skrive og regne. Ligesom Læsningen om Morgenens begyndes, saa skal den og om Aftenen endes med Sang, Bøn, Læsning i Bibelen og en Aftensalme; dog om Vinteren, naar det er ondt Vejr, da synges kun et Par Vers af en Salme, paa det Børnene ved lys Aften kan hjemkomme og ej ved Snefog og i Mørke skal komme til Skade."

Det, der søgtes gennemført ved Skoleloven af 1739, var i det væsentlige, hvad der i Forvejen fandt Sted paa de kongelige Godser og hist og her var indført ad frivillig Vej. Man vilde gøre almindeligt, hvad der før fandtes spredt. Det kunde synes ikke at være saa grumme meget, og dog var det en saa stor Opgave, at det var umuligt foreløbig at gennemføre den. Tiden var i økonomisk Henseende slet og blev i de nærmest følgende Aar end slettere. Allerede Aaret efter, at Loven var udstedt, kom man til det sørgelige Resultat, at Jordegodset umulig kunde bære de med Opførelsen af de mange nye Skoler og med Udredelsen af Skoleholdernes Løn forbundne Udgifter. Derfor maatte Kongen, om end med blødende Hjerter, under 29. April 1740 udstede en Plakat, hvorved Forordning nedstemtes betydeligt. Det var navnlig Tilfældet med Hensyn til Antallet af Skolerne og med Hensyn til Lærernes Løn. Nu overlades det til Proprietærene eller Lodsejerne selv — „med Øvrighedens Tykke" — at foreslaa, hvor mange Skoler, der skal være paa hvert Gods, og hvorledes Udgiften til Skolernes Op-

førelse skal fordeles. Endvidere overlades det til Lods-ejerne selv at bestemme Lærernes Løn, idet Kongen udtaler det Haab, at de vil „behandle Skoleholderne saaledes, at disse ikke skal gøre deres Arbejde suk-kende“.

Vi skal nu se lidt paa, hvorledes Loven for disse Egenes Vedkommende blev praktiseret.

Degnene skulde jo nu alle holde ordentlig Skole. I den Anledning skulde Biskopperne hver i sit Stift erkyndige sig om, hvorvidt de Degne, der var i Em-bede, var i Stand til at holde Skole. Vi maa da først vide, hvilke Fordringer der i Loven stilledes til en „bekvem“ Skoleholder. Her er de: 1) „Om han kan tydeligen undervise Børn i at læse. 2) Om han for-staar sin Katekismus og den rette Saliggørelsesorden, kan selv derfor gøre Rede, saa og viser sig bekvem derover at katekisere. 3) Om han har gode Testimo-nia om et ulasteligt Forhold, og i Særdeleshed, at han ej bander, ej lyver, ej er tilgenegen til Drukkenskab, Liderlighed eller Ufredelighed. 4) Om han skriver og regner vel eller saa godt, som i hans Skole behøves, og kan deri informere, samt om han skriver orthogra-phice Dansk.“

Det viste sig, at maalte med den Alen faldt adskil-lige af Stiftets Degne igennem. Det var saaledes Til-fældet med Degnen i Kvong, der i en Indberetning til Biskoppen fra Provsten i Varde faar følgende Skuds-maal: Han er „ubekvem til sit Embede, saavidt han lidet kan sjunge, mindre læse, regne og skrive“. Man kunde maaske mene, at et saadant Skudsmaal skyldtes Malice fra Provstens eller Præstens Side. Det har dog næppe været Tilfældet. Derpaa tyder i hvert Fald

Tilføjelsen: „Dog paa hans Liv og Levnet kunde Præsten hannem intet utilbørligt paasige.“

Vi tager et andet Eksempel, fra Vilslev: „Degnen her ved Stedet tilstaar selv for den høje Øvrighed, at han ikke er saa fuldkommen, som han gerne ønskede, de fire Poster, Hans Majestæts allernaadigste Forordning om Skolevæsenet anbefaler, at kunne præstere, men gerne sig vil anskaffe en Substitut, i underdanig Tillid den høje Øvrighed vilde forunde det, de begge nogenlunde kunde leve af. Meget ondt véd jeg ellers ej, han er hengiven til, men gør, hvad han kan.“ Degnen selv, Jacob Bruun, stadfæster dette Vidnesbyrd „med egen Haand“.

Hr. Jacob Bruun har næppe nogen Sinde duet til at holde Skole. Det kan derimod ikke siges om hans Nabo, Degnen Lars Christian i Darum. Om ham hedder det, at han „har i forrige Tider været god, ja saa god, at nogle Borgere fra Ribe har holdt deres Børn her i Sognet for at faa dem informeret af ham“. De Dage er imidlertid forbi, og Grunden dertil var vel nok den, at han, som det hedder videre, „var for nogle Aar siden forfalden til det, man kalder Drukkenskab, men nu paa et Par Aars Tid har forladt det Levnet“. Nu er han imidlertid for gammel og affældig til at forestaa nogen Skole. Som et vemodigt Minde om svunden Herlighed stod endnu Skolen, men den er „uden Loftskud, hvor ingen Varme kan være, og holder hverken for Regn eller Vejr“.¹

¹ Under 23. Marts 1735 skriver Præsten Poul Curtz i Darum saaledes om Skolevæsenet der i Sognet: „Udi Darum Sogn har Degnen, da han var frisk og stærk, alletider holdt Skole i sit eget Hus, som er en Bolig, han har fæstet af Herskabet paa Kjærgaard, saa han ingen Degnebolig har. Men siden

Dette maa være tilstrækkeligt som Vidnesbyrd om Degne, som enten maatte „removeres“ eller holde Substitut. Men mange Degne var der naturligvis, der som ovennævnte Christian Frølund i Brørup i alle Maader var „capable til at undervise Ungdommen“. Det gjaldt f. Eks. hans Nabo Jens Baggesen i Føvling, Digterens Bedstefader. Han „forestaar sit Degneembede upaaklageligt, er ogsaa bekvem og dygtig til Skolehold“. Han var nu ogsaa Student. Det at være Student var dog ikke i alle Tilfælde ensbetydende med at være bekvem til ogsaa at være Skoleholder. Degnen Erich Holst i Stavning, der var „studiosus“, faar det Vidnesbyrd, at han „fører et udvortes skikkeligt Liv og Levnet, forretter sit Degneembede upaaklageligt, men [er] ej i alle Maader bekvem til Skoleholder, kan vel lære Børn at læse og skrive læseligt, men ej regne“.

Ifølge Danske Lov skulde Degnene være Studenter. Det var dog langt fra Tilfældet med dem alle. For Ribe Stifts Vedkommende var næppe Halvdelen det. Grunden dertil var vel nok, som Stiftamtmand Gabel og Biskop Anchersen udtalte i deres Indberetning fra 1735, at Degneembederne her var saa slette, at en Mand kun „armelig og kummerlig“ kunde faa sit Udkomme af dem. Derfor maatte man i Almindelighed nøjes med en Mand, som „tillige kunde fortjene sit Brød ved Bondearbejde“. Ikke saa sjælden havde Godsejeren faaet sin Foged eller sin Kusk anbragt

han er bleven paa et Par Aars Tid affældig, holder en anden Person, som Bønderne selv har akkorderet med, Skole for hele Sognet, dog saa, at Bønderne lejer en Stue hos en Mand i Byen for at have Børnene i Skole derudi om Vinteren.“

som Degn. Det kunde ogsaa hænde, at Biskoppens Kusk rykkede ind i et Degneembede.

Ogsaa efter Skoleloven af 1739 skulde Degne og Skoleholdere helst være Studenter. Absolut nødvendigt var det dog ikke. Ustuderede Personer skal foretrækkes for saadanne, som ingen gode Vidnesbyrd har, og som ikke viser sig at være bekvemme til „opbyggeligt Skolehold“. Den Student, der har vist Flid og Dygtighed som Skolemester, ham stiller Loven i Udsigt, at han efter 3—4 Aars Forløb skal blive befordret til Degnekald, ja endog til Præstekald, om han „dertil dygtig befindes“. I den følgende Tid ser vi da ogsaa, at man i adskillige Sogne her i Vestjylland har faaet studerede Degne, hvor man før havde ustuderede. Ogsaa Mænd, som havde taget theologisk Embedseksamen, finder vi som Degne. Og vi hører om Degne, der i Lærdom stak dybere end Sognets Præst.

Vi mindes fra Holbergs „Erasmus Montanus“, at Per Degn „gør skønne Prækner . . . og kan tale om Misundelse, saa Taarerne maa staa een udi Øjnene“ — hvorvel han efter Jeppe Bergs Mening ikke selv var ganske fri for samme Last. Ogsaa herovre i Vestjylland hører vi om, at Degne prædikede, — ja for tit. Paa Landemodet i Varde i Aaret 1749 klager Biskop Brorson over, at „adskillige Præster af blot Mågelighed“ lader Degnene besørge deres Embede. Der var ogsaa en Præst, som søgte om Tilladelse til at faa Degnen ansat ligefrem som Kapellan — en Ansøgning, som Biskoppen dog ikke kunde bevilge. Manden skulde, mente Biskop Brorson, være enten Degn eller Kapellan. At der paa dette Sted har været et godt Forhold mellem Præst og Degn, kan der ikke tvivles om. Ogsaa andetsteds fra har vi Vidnesbyrd om et

godt Forhold mellem Præst og Degn. Men selvfølgelig har vi ogsaa Eksempler paa det modsatte. Saaledes stod Per Degn i Vester Vedsted og hans Præst ikke paa den venskabeligste Fod med hinanden. I bitre Toner klager Præsten til Biskoppen over Degnen: han har, mens Præsten indfører en Kirkegangskone, sneget sig bort for at — skyde Vildgæs. Det tjener noget til Per Degns Undskyldning, at Kirken ligger grumme nær ved Havet. Han har maaske ment at kunne være tilbage med Fangsten, inden Præsten var færdig med sin Tale.

Fra Aaret 1745 har vi en hel Del Indberetninger om, hvor vidt man var naaet i Arbejdet paa Skolelovens Gennemførelse. Af disse Indberetninger ser vi, at Degnene eller ogsaa deres Substitut nu virkelig er kommen til at holde Skole. Mange Steder fra hører vi ogsaa om, at der er opført nye Degneboliger med tilhørende Skolestue. Paa Steder, hvor der i Forvejen fandtes en Degnebolig, er der, som det hedder fra Grimstrup Sogn, et Par Fag „Degneboligen skikkeligen ibygt“. Mer end én Skole i hvert Sogn var en Sjældenhed, I Guldager Sogn var der en Skole baade i Hjerting og i Guldager. Men den i Guldager var rigtignok kun lejet. I det hele taget nøjedes man ikke saa sjældent med et lejet Lokale.

Der var ogsaa endnu Sogne, hvor der hverken var bygget Degnebolig eller Skole. Det var saaledes Tilfældet i Nørre Nebel. Der var rigtignok gjort Tilløb til at bygge en Skole. Et lille Træskur var rejst paa Kirkegaarden ind i Kirkegaardsdiget, men det synes at have været saa tarveligt, at Forældrene ikke vilde sende deres Børn derhen. I Vester Nebel havde man heller ikke endnu faaet nogen Skole, men Ejeren af

Øllufgaard, Sognets største Lodsejer, har lovet, at nu skal der blive en bygget. I Øse havde man heller ingen Skole, og Degneboligen, hvori Degnen samlede Børnene, var yderst slet. Præsten klager over, at den „ikke kan holde Vand eller Kulde ude, enten foroven eller nedent, saa at Børnene, som i Vinter har søgt Degnen for at oplæres, har næppe kunnet subsistere. Degnen selv har af samme Aarsag ikke været ved saa sund Helbred, som han plejer“.

I Næsbjerg Sogn, Anneks til Øse, var der heller ingen Skole, lige saa lidt som der var nogen fast Skoleholder. Man nøjedes med Omgangslærere. Det samme var Tilfældet i de allerfleste Anneksogne ligesom i de Byer, der laa langt borte fra Degneboligen. Der var i det hele taget langt flere Omgangslærere end fastansatte Skoleholdere. En Omgangslærer flyttede — hvad der jo ligger i selve Navnet — fra Hjem til Hjem, var i Almindelighed otte Dage paa hvert Sted. Her fik han Kosten imens, og hertil kom Børnene fra de andre Hjem i Byen. Undertiden holdtes der ogsaa Skole paa et bestemt Sted, saa det kun var Læreren, der flyttede rundt, „gik i Mading“, til de forskellige Hjem. At det undertiden kneb med Pladsen i Bondens Stue, og at der her kunde være en hel Del, som virkede adspredende, saa det blev vanskeligt for den i Reglen meget unge Lærer at holde Opmærksomheden fangen hos Børnene, siger sig selv.

I Plakaten af 29. April 1740, hvorved det overlodes til Proprietæerne eller Lodsejerne selv at bestemme Lærernes Løn, var der jo udtalt et bestemt Haab om, at Lærerne ikke skulde komme til at gøre deres Arbejde sukkende. Det var der adskillige, der kom til. Det var vistnok kun faa Steder, Degnens og Skole-

holderens Løn blev saa stor, som den oprindelig i Loven var bestemt til. I det hele taget var det en uheldig Maade, Læreren blev lønnet paa.

I hvert Sogn skulde der være en Skolekasse, hvorfra samtlige Udgifter: Skoleholderens Pengeløn, Vederlaget for fattige Børns Undervisning, Penge til Anskaffelse af Bøger til fattige Børn o. s. v., skulde udredes. Indtægterne til Skolekassen skulde hentes mange Steder fra. To Gange om Aaret, Fastelavns Søndag og Mikkelsdag, skulde der foretages Indsamling til Skolekassen i et udenfor Kirkedøren anbragt Bækken. Søndagen forud skulde Præsten „opmuntre“ Menigheden til hver „efter deres Vilkaar at contribuere“. Ved alle kirkelige Forretninger — Bryllupper, Barnedaab og Begravelser — skulde der i samme Øjemed bæres en Tavle rundt. Det samme skulde ske ved Gæstebud i Hjemmene. En hel Del Smaaabøder, for Helligbrøde f. Eks., skulde tilfalde Skolekassen. Ved hver Tingstue skulde man have en Bøsse, som skulde holdes frem for de mødende med Anmodning om Bidrag. Heri skulde ogsaa lægges mindre Mulkter, f. Eks. af dem, som „før Tingtiden eller udenfor Tinghuset bander eller buldrer“. — Endvidere skulde Husmænd, Haandværkere, Indsiddere samt ugifte Karle og Piger hver betale en lille aarlig Skat til Skolekassen. Endelig kan det nævnes, at de Penge, som hidtil var anvendte til Lys paa Altret, nu skulde anvendes til Skolevæsenet „som et Gud takkeligere og for Kirken og Landet højst nødvendigt Værk“.

Den Omstændighed, at Indtægterne skulde komme saa mange Steder fra, gjorde det vanskeligt, ja ofte umuligt, at faa dem ind. Vi støder da ogsaa paa ideelige Klager fra Degnene og Skoleholderne over, ikke

blot at deres Løn er for ringe, men ogsaa over, at der gøres uberettigede Indgreb i den Løn, der med Rette tilkommer dem.

Af de Børn, hvis Forældre havde Raad til at betale, skulde Læreren ifølge Loven have ugentlige Skolepenge, ligesom han af det Barn, der første Gang kom i Skole, var berettiget til at faa 4 Skl. i Indgangspenge. Som Følge heraf var Læreren naturligvis interesseret i, at der kom saa mange som mulig i Skole. Men det hændte ikke saa sjældent, at Beboerne i en By, som efter den for Sognet gældende Skolefundats eller Skoleplan, der var oprettet i Henhold til Loven og stadfæstet af Stiftsøvrigheden, hørte ind under vedkommende Lærers Skoledistrikt, holdt deres Børn borte fra Skolen. Grunden hertil var gerne den, at Vejen til Skolen var saa lang. De lod da deres Børn under vise af en Lærer, som de selv lejede, i Almindelighed en Omgangslærer. Men herved kom der jo et Skaar i den fastansatte Lærers Indtægter. Mangfoldige er de Klager, som i den Anledning fra Skoleholdernes Side indgaar til Stiftsøvrigheden.

Hvor Lærerens Løn for en stor Del bestod i ugentlige Skolepenge for hvert Barn, var det jo ogsaa i økonomisk Henseende af Betydning for Læreren, at Børnene mødte flittigt i Skolen. Men ogsaa paa det Punkt kneb det. Efter Loven var der rigtignok tvungen Skolegang, og der udtales strenge Trusler mod de Forældre, der lader deres Børn forsømme Skolen. Først skulde Præsten formane saadanne Forældre privat; hjalp det ikke, saa i Medhjælpernes Paahør eller ogsaa i Kirken forud for eller efter Gudstjenesten. Hjalp heller ikke det, kunde de genstridige udelukkes fra Nadyren. Tillige kunde Præsten melde den gen-

stridige for sit Herskab eller for Amtmanden, som saa alvorligen skulde straffe Vedkommende med Penge-
mulkt eller med Fængsel paa Vand og Brød efter
Forseelsens Størrelse.

De mange og haarde Trusler frugtede kun lide/ og blev vistnok kun sjælden anvendte. Præsten Huule-
gaard i Bryndum siger i Aaret 1785 med et Suk: „Jeg
er overbevist af Erfarenhed, at en Præsts Formaning,
Trusel og virkelige Straf sjælden, ja aldrig, udvirker
Hensigten af Forordningen, da skyldiges Gemytter
opirres mere end forbedres, og disse ophidser mange
med sig.“

Et lignende Suk har vi fra Præsten i Øse, Hr. Si-
rich, fra Aaret 1745. Han siger, at Forældrene her
„imod al Formaning uden Fornødenhed hindrer deres
Børns Salighed ved . . . Forsømmelse af Undervis-
ningen . . . hvilket jeg tillige med Degnen maa klage,
der aleneste af 18 Skolebørn har haft 6 at læse for,
der endda med største Ustadighed har søgt Skolen“.
Den Omstændighed, at Skolelokalet, Degnens private
Stue, var saa slet, kan maaske have tjent som Und-
skyldning for en Del af Forældrene til at holde deres
Børn hjemme. Men i Næsbjerg Sogn, der er Anneks
til Øse, synes der ikke at have været større Iver hos
Beboerne for at faa deres Børn i Skole. Ogsaa her
har Forældrene „meget lunkent besørget (Børnenes)
Velfærd, Læsning og Skriven, desuden har de aleneste
holdt dem til Skole lidet efter Jul og ikke før“.

En saadan Lunkenhed var dog ret enestaaende. Det
almindelige var, at der blev holdt Skole fra Mortens-
dag til Pedersdag, eller fra den Tid, Rugsæden var lagt
og Kreaturerne sat paa Stald, til de igen blev slupne
ud. I de Dage gik Kreaturerne ude en længere Tid

af Aaret end nu. Naar de første Foraarstegn var i Luf-
ten, kom først Faarene og noget senere de øvrige
Kreaturer ud i Heden, og saa var der Brug for Bør-
nene. Saaledes hævder de Sønder Omme Bønder 1737,
at de ikke kan undvære Børnene længere end fra
Mortens- til Pedersdag, „thi vores Børn behøves for
den øvrige Tid af Aaret, nogle at vogte Kvæg og
Faar for Ulven, og nogle at køre Lyng og Jord til
Træk“ (Gødning).

Kom end de fleste Børn til Skole de tre—fire Vin-
termaaneder, en Del var der altid, der blev helt borte
eller først indfandt sig, naar Konfirmationen nærmede
sig. Børnene maatte jo have saa mange Kundskaber,
at de kunde slippe over den. For mange blev den
Drivfjederen.

Det kunde ogsaa hælde, hvad jeg dog kun kender
ét Eksempel paa, at Skolegangen var gaaet helt ud.
Det var 1785 Tilfældet i Skads Sogn. Der fandtes
hverken Skoler eller Skolehold. „Skønt ofte herfra er
gjort Anmodning derom, er der dog“, klager Præsten,
Hr. Bøtcher, „stadig intet gjort“. Hvorlænge den Tilstand
havde varet, véd jeg desværre ikke¹. Først i Aaret
1787 synes der at være sket en Forandring til det
bedre. Da blev Sognet delt i to Skoledistrikter, et
østre og et vestre, og hvert af dem fik sin Skolefun-
dats eller Skoleplan stadfæstet.

Sognenes Udgifter til Skolevæsenet i det 18. Aar-
hundrede kan ikke kaldes svimlende store. Jeg skal
anføre et Par Eksempler fra Tiden henimod Aarhun-
dredets Slutning, nemlig fra 1785, da Bøndernes øko-
nomiske Stilling var bleven en hel Del bedre. Det

¹ En Tid lang synes Degnen i Jerne ogsaa at have undervist
i Skads Sogn. („Fra Ribe Amt“ IV 88.)

første er fra Nykirke Sogn, hvis Skolevæsen beskrives saaledes af Sognepræsten, Hr. M. S. Blangsted: „I Nykirke Sogn er 3 Skoledistrikter, nemlig i Vong, Gummersmark og Aalbæk Mølle, i Omme og i Ravnsøe og Størsbøl. Skoleholderen i Vong, Gummersmark og Aalbæk Mølle faar til Løn 4 Rdlr., i Omme 2 Rdlr. 2 Mk., i Ravnsøe og Størsbøl 2 Rdlr. 2 Mk. Skoleholderen tilligemed Børnene gaar omkring Hus fra Hus, opholder sig otte Dage hvert Sted og kun ofte paa saadanne Steder, hvor Børnene næppe kan rummes, og hvor det ene er til Hinder og Adspredelse for det andet. I den Tid faar Skoleholderen sin Underholdning paa samme Sted.“ Der holdes Skole fra Mortensdag til Pedersdag. Den samlede Lærerløn udgjorde saaledes for Nykirke Sogns Vedkommende 8 Rdlr. 4 Mk. samt Kosten til 3 Lærere i de faa Vintermaaneder.

I Faaborg Sogn, paa den Tid Anneks til Nykirke, var der 5 Skoledistrikter: „Faaborg By, hvor en god og tro Skoleholder lønnes med 6 Rdlr. 1 Mk., saavel for sin Undervisning som for et Værelse til Børnene og sin egen Underholdning. Vrenderup By har haft en Dreng til Skoleholder denne Vinter og givet ham 1 Rdlr. Rodebæk har givet en flittig og velskikket Skoleholder 2 Rdlr. for hans Undervisning, Husleje for Børnene og paa egen Kost. Agerbæk og Debel har haft en Dreng til Skoleholder og givet ham for denne Vinter 1 Rdlr. Autrup og Slepsager ligeledes en Dreng 1 Rdlr.“ Hele Faaborg Sogn rykker saaledes ud med 11 Rdlr. 1 Mark i Løn til 5 Lærere. De tre Drengene har naturligtvis ogsaa faaet Kosten.

Man kan samstemme med Præsten i det til Indbetretningen føjede Suk: „Hvor meget maatte man dog ønske, at nogen Forbedring maatte ske i saa vigtig

en Sag, at de flittige Skoleholdere bedre kunde blive belønnede og derved mere opmuntres til deres Arbejde!“

Man undres egentlig heller ikke over, at Degnen derude i Nykirke og Faaborg havde gjort Strejke. Han holdt slet ikke Skole. „Han undskylder sig dermed, at Ravnsøe By, hvor han bor, er det mindste Skole-distrikt og betaler saa lidt for Skolehold. Han er derimod villig til at ville paatage sig Skoleembedet i en større Del af Sognet, naar han derefter maatte blive betalt for sit Arbejde.“

Kristian VI's Skolelov blev, som vi har set, ikke gennemført til Punkt og Prikke. Den deler Kaar med saa mange andre af Datidens Love: de er mere et Udtryk for, hvad Kongen og de styrende ønskede, der skulde ske, end for, hvad der virkelig skete. Blev end ikke alt i Loven gennemført, noget af den, og ikke saa ganske lidt endda, blev det dog. Og saa havde det sin store Betydning, at der her var opstillet et Maal, mod hvilket der skulde stræbes: at Oplysning kunde blive almindelig, hver Mands Eje, en virkelig Folkeoplysning. Det er ikke helt med Urette, naar der om denne Lov er bleven sagt, at „ikke mange Konger har sat sig et smukkere Æreminde for Eftertiden“.

Tillæg.

Efter Skolelovens Udstedelse blev der rundt i Sognene af Proprietærene eller de største Lodsejere affattet Skolefundatser eller Skoleplaner, som for at have Gyldighed først maatte have Stiftsøvrighedens Approbation. Undertiden ændredes de lidt, for det meste anerkendtes de uden Indvendinger. Fra en hel Del Sogne er disse Skolefundatser endnu opbevarede, og de giver gode Oplysninger om, hvordan Skolevæsenet i sine Hovedtræk var eller blev ordnet i de forskellige Sogne. Heller ikke med

Hensyn til disse Fundatser tør vi gøre den Slutning, at de blev fulgte til Punkt og Prikke. Vi har tværtimod adskillige Vidnesbyrd om, at de ikke altid blev bogstavelig efterlevede.

Paa de følgende Blade skal vi som Prøve meddele tre saadanne Fundatser — en fra Janderup og Billum Sogne i Vester Horne Herred, en fra Aarre Sogn i Skads Herred og en fra Gårding Sogn i Gårding Herred.

I.

Skolefundats for Jandrup og Billum Sogne, approberet 24. Novbr. 1741¹.

Jandrup Sogn.

Udi dette Sogn behøves een fastsat Skole og 2de Omgangs Skoleholdere for de længst afliggende Byer og eensomme Steder. Og som for mange Aar siden har været et Skolehus opsat af Sognets Beboere udi Jandrup By², hvorudi ogsaa stedse har været holdt Skole, saa forbliver det og fremdeles dertil. Og holdes nu Skolen efterdags derudi af Degnen for forberørte Jandrup By samt Bandsberg og Strudvad Gaarde. Men som det behøver et Par Fags Tilbygning formedelst Degnens Iboelse, haver Kirkeejeren belovet paa egen Bekostning samme at til sætte, hvilke siden tillige med de veststaaende 4re Fag af Huset holdes forsvarlig ved Lige af Degnen selv. Men de 4re østerste Fag, som er Skolestuen og fremdeles til samme forbliver, gjøres til Rette, i hvis [hvad] mangler, af Skoledistriktets Lodsejere, og siden holdes ved Lige af dennem. Og da dette Skolehus er opsat paa et Stykke af Byens Gadejord, omgives med nogle af Bymændenes paastødende Tofter samt Byens Agermark, hvorudi aarligen findes enten Kornsæd eller Tyring, saa haver Degnen saaledes at holde sine Kreaturer i Hægte og Opagt, at de ikke tilføjer nogen Skade enten paa Korn eller Græsning. Og ellers iøvrigt at leve fredsommelig og skikkelig med omliggende Naboer og holde sig Byens Vide og Vedtægt efterrettelig.

Foruden denne fastsatte Skole vil der være for Hyllerslev By, Sønder- og Nørre-Heeboe samt Grydvad Mølle en Omgangs Skoleholder udi bemeldte Hyllerslev By, og en anden udi Kie-

¹ En betydningsløs Indledning og Afslutninger udeladt.

² I Aaret 1695.

rup for samme By med Jegum og Hannevang Gaarde og Boele. Og som samme Byer og Steder ikkun bestaar af ringe Hartkorn, formaas ikke nogen Skolehuse udi samme at opsætte og ved Lige holde, ej heller behøves, men kan lejes en Stue i hver By, hvorudi Skolen kan holdes.

Skolelønnen angaaende, da nyder Degnen foruden sin Degneindkomst af begge Sogne 1) Renten af de Hundrede Rigsdaler, som Kirkeejeren Hr. Povel Borrebye har legeret og tillagt dette Sogns Skole, som er aarlig fem Rigsdaler. 2) Indgangspenge af hvert Barn, som i hans Skoledistrikt søger Skolen, fire Skilling danske. Og ej videre Skoleløn af dennem at fordre, med mindre nogen længere vil og formaar at holde deres Børn i Skole end de 4re Vintermaaneder, da de derfor betaler sædvanlig Skoleløn, nemlig 2 Sk. ugentlig for hver, som læser i Bøger, og 3 Sk. for dem, som regner og skriver. 3) Af dem i begge Sogne som skal præpareres til Confirmation, og hvilke maa søge Degneskolen i den Tid, Skolen holdes, nyder han ogsaa ugentlig to Skilling danske. 4) Af hver Mand i hans Skoledistrikt, som har Heste og Vogn, leveres ham et forsvarlig Læs Tørv, enten de haver Børn eller ikke, til Ildebrand og Vintervarme for Børnene, som derimod holder Skolestuen forsvarlig varm. 5) Til en Kos Græsning og Foder nyder han Græs paa Jandrup Kirkegaard, som han selv lader slaa og bringe til sit Hus. Men ej tillades at indslaa eller tyre nogen Slags Kreaturer paa Kirkegaarden. — Og desuden af hans Skoledistrikt to Rigsdaler i rede Penge.

Og som Bonden ikke længere kan holde sine Børn i Skole end fra Oktober Maanedes Udgang, da Rugsæden er lagt, og til næstpaafølgende Februarii Maanedes Udgang, da Vaardyrknin-gen og en Del af Kreaturerne Udslaelse paa Heden begynder, saa kan Skolelønnen for de 2de Omgangs Skoleholdere ej heller for videre Tid ansættes end som forbemeldte 4re Vintermaaneder, da de nyder for samme hver: 1) Udi rede Penge fem Rigsdaler to Mark. 2) Indgangspenge af hvert Barn, der søger deres Skole, 4 Skilling, de fattige undtagen. 3) Et Læs Tørv til Ildebrand og Vintervarme for Børnene i Skolestuen leveres af hver Mand, som har Heste og Vogn, enten de har Børn eller ikke, hvorimod Skolestuen holdes forsvarlig varm.

Til samme Skoleløns Betaling samt Bøger til de fattiges

Skolebørn henlægges Lysepengene af Jandrup Kirke, samt hvis af Kassen, Bækken- og Mulktpenge kan falde, saa vel som 4re Skilling af hver Tønde Hartkorn, Konge- og Kirketiender, item Præstegaardens Takst. Og hvad samme da ikke kan strække til fyllest Betaling (siden ej videre, som meldt, maa tages af den skolesøgende Ungdom), skal videre blive lignet paa Lods-ejerne i hvert Skoledistrikt, som igjen kan tage Refusion derfor af deres egne Bønder og Tjenere.

Billum Sogn.

For dette Sogn behøves een fastsat Skole, som skal bygges og opsættes af samtlige Sognets Lodsejere (Hannevang alene undtagen, som er lagt til Kierup By under Jandrup Sogn), hvilket ikke kan være mindre end som fem Fag Hus. Og skal samme sættes og skikkelig indrettes til Skolestue straks sønden Billum Kirke ved de der staaende sex Fag nye Hus, som næstvigte Aar er bekostet opsat af os trende, nemlig Hr. Povel Borrebye, Rasmus Bondesen paa Søvig og Søren Ryegaard paa Hesselmed, hvor samtlig Sognets Ungdom kan søge Skolen, naar Børnene i Hannevang, som forhen meldt, søger Skolen i Kierup.

Og skal for samme Skole være en Skoleholder de 4re Vintermaaneder, som Bonden formaar at holde sine Børn i Skole, ligesom ved Jandrup Sogn meldt er. Og da for samme at nyde: 1) Udi rede Penge otte Rigsdaler. 2) Indgangspenge af den skolesøgende Ungdom, de fattige undtagen, som befries, fire Skilling danske. 3) Et forsvarlig Læs Tørv af hver Mand i Sognet, som haver Heste og Vogn, enten de haver Børn eller ikke (Hannevang undtagen), hvilke Tørv af samtlige Sognemænd skal leveres paa den Dag, naar største Lodsejerne det godt finder ved Kirkestevne derom at lade advare.

Til bemeldte Skoleløns Betaling samt Bøger til fattige Skolebørn henlægges Lysepengene af Billum Kirke, samt hvis af Kassen, Bækken- og Mulktpenge, item fire Skilling af hver Tønde Hartkorn, Konge- og Kirketiender, af Sognet kan falde. — Hvad samme da ikke kan udgjøre, skal videre lignedes paa hele Sognets Lodsejere hver efter sin Anpart Hartkorn til fyldest Betaling at svare, som igjen efter Plakatens 6te Post kan tage Refusion af deres Bønder og Tjenere.

Ved Skoleholdet for begge Sogne maatte erindres¹:

1) At ingen tager de Børn i Tjeneste, som ikke haver været til Alters, paa anden Maade og Vilkaar, end at de skal holde dem til Skole paa den Tid om Aaret, naar Skole holdes, som er fra Oktober Maanedes Udgang og til Februarii Maanedes Udgang, dog Hyrderne undtagen, som skal vogte Faarene, hvilke dog skal søge Skolen, naar det er Indlukkelsesvejr. Og i Fald Husbonden, som haver samme Børn i Tjeneste, ikke holder dem til Skole, skal de svare for hver Uges Forsømmelse til Skolekassen 4re Skilling danske, som hos den skyldige skal udpantes.

2) Dersom Forældrene forsømmer at lade deres Børn over 8te Aar gamle flittig søge Skolen, naar Skolen holdes, skal de bøde for hver en Dag, de uden lovlig Undskyldning enten af Børnenes Helbred eller Vejrligets Forhindring udebliver, til Skolekassen 2 Skilling, som skal udpantes af den, som holder Kassen.

3) De smaa Børn under 8te Aar gamle er det umulig at søge Skolen uden af de Byer, Skolen ligger udi. Dog bør samme ikke forsømmes, men som sædvanlig om Vinteraftener af Forældrene læres deres A. B. C., Fadervor, Bordlæsning, Aften- og Morgenbønner samt videre, saa vidt de selv kan, og Børnene kan fatte, indtil de opnaar den Alder og de Kræfter, at de kan søge Skolen. Og paa det Forældrene ej skal finde Lejlighed til Efterladenhed i denne deres største Pligt, saa bør de være forbunden til at møde med samme Børn udi den ugentlige Katekisation, som sker i Skolen 3 à 4re Gange hver Vinter, at Præsten der kan forfare, hvorledes Forældrene vigilerer for samme deres Børns Lærdom. Og hvis han da finder deres Brøst, bør Forældrene at bøde til Skolekassen for hvert Barn, de saaledes haver forsømt, hver Gang deres Brøst findes, 4re Skilling, som fra dem udpantes.

4) Siden det er kun en kort Tid, Skolen kan holdes, saa maatte det anses saa nyttig som fornøden for Ungdommen for at holdes ud i Erindring om, hvad de i Skoletiden haver lært, at Degnen ugentlig efter Loven udi Hovedsognet, og Skoleholderen ugentlig for Billum Sogn gaar om i Byerne den Tid om

¹ Det efterfølgende findes i flere Skolefundatser i Vester Horne Herred.

Aaret, Skole ikke holdes, for at overhøre Ungdommen, hvorm i Kirkerne næste Søndag forved kan advares, hvad Tid paa Dagen og hvad Sted i Byerne Børnene skal samles, som om Sommeren bekvemmeligst kunde ske, naar Kreaturerne ved Middagstider formedelst Hede og Varme løber hjem og nogen Tid bliver indestaaende, da de af de faa Timer kunde betjene sig til de unges Undervisning. Skulde Degnen saa vel som Skoleholderen hver i sit Sogn herudi findes efterladen og forsømmelig, skal de for hver Uges Forsømmelse, naar de ikke er i anden lovlig Forhindring, bøde en Mark danske til Skolekassen, som hos dem udpantes.

II.

Skolefundats for Aarre Sogn.

For dette Sogn, som er annexet til Grimstrup, kan Degnen ej formedelst Vejens Længde ingenlunde betjene Ungdommens Undervisning, hvorfor den, som til datum sket er, vil afdeles udi 2de Skoledistrikter, nemlig:

1.

Aarre og Gunderup Byer item Tranberg sammenlægges til dette Skolehold, siden de magelig og uden nogen Fare om Vinteren kan søge Skolen udi Aarre By, da der hverken er Kjære, Aar eller Bække imellem, men godt fast Agerland at komme over. Ellers som dette lidet Sogn ikke formaar at bekoste en ny Skolehus at lade opbygge og vedligeholde, den kongelig allernaadigste Forordning af 29. April 1740 ogsaa tillader, at Skolevæsenet paa menagerligste Maade maa indrettes, naar Ungdommen udi deres Kristendom tilbørligen kan vorde oplyst, der og for billig Leje kan faas en bekvem Skolestue midt udi Aarre By, hvor bemeldte Steders Ungdom magelig kan rummes udi, eragtes tjenligst, at Almuen selv, ligesom til datum sket er, aarlig akkorderer med en god og dygtig Skoleholder, hvad han skal have til Løn, og hvorledes han skal nyde Kosten, enten ved Omgang eller paa et vist Sted, saa længe han holder Skole, i ringeste de 4re Vintermaaneder, om Almuen ikke skulde kunne undvære deres Børn fra deres Avl og Kreaturers Bevogtning fra Medio Oktober til Medio Marts. Dog maa saadanne Skoleholdere ikke antages uden efter min og Sognepræstens foregaaende Approbation, om han betros Ungdommen til Undervis-

ning. Naar Almuen da saaledes selv forskaffer en god Skoleholder og forsørger ham sin Kost og Løn samt Skolestue, nyder de de $\frac{2}{10}$ die Dele af Lysepengene til Hjælp, foruden hvad dem af Kassen siden kan tillægges.

2.

Til behørende Varme udi Skolestuen skal enhver Halvgaards Mand udi denne Skoledistrikt, som haver Heste og Vogn, forskaffe een forsvarlig god Læs Tørv udi rette Tider, enten de har Børn eller ikke. Saa skal og de, som ingen Børn haver, være forpligtede at komme de andre til Hjælp med at koste og lønne Skoleholderen efter Advenant og enhvers bekjendte Tilstand og Formue, alt under behørig Exekution. Og skulde mod Forhaabning nogen af denne Skoledistrikts Beboere under staa sig herudi at vise nogen Slags Opsætsighed, enten forsættelig at holde deres Børn fra Skole at søge ud i bemeldte Aarre By eller ikke efter mindelig Advarsel straks betaler deres Andel af Skoleholderens Kost og Løn samt Skolestuens aarlige Leje, bør de modvillige første Gang mulkeres paa 1 Mk. danske, anden Gang 2 Mk. og 3die Gang dobbelt saa meget, nemlig 4 Mk., til Skolekassen, alt under Exekutions Tvang, hvormed Sognefogden og Lægds mændene bør have nøje Indseende og de skyldiges Brøst for mig som største Lodsejer uopholdelig at tilkjendegive til vedbørlig Afstraffelse og fornævnte Skolemulkters Indkassering, saafremt de ej vil vente sig for utidig Taushed og Medhold med lige Mulkt at vorde anset.

3.

Et andet Skolehold vil blive for Jyllerup Bys Ungdom, siden det om Vinteren vil falde dem umuligt at kunne søge Skolen udi Aarre formedelst den onde Vej og moradsig Grund, der falder imellem Byerne, hvorudover bemeldte Jyllerup Bys Beboere vil selv være forpligtede til at holde en Skolemester efter billigste Akkordt, de selv kan slutte om Kost og Løn, som menes bedst kan ske ved Omgang hver Uge, hvortil de kan forhjælpes med $\frac{1}{10}$ Part af Lysepengene, og ellers hvad dem af Kassen videre efter Billighed tillægges af, hvis som overskyder fra behøvende Bøgers Indkjøb.

4.

Til bemeldte Aarre Sogns Skolehold forskaffes en Sparbøsse med 2de Laase for, hvor udi skal nedlægges hvad Bøder eller

andre Indkomster, som ved Tavlens Omgang udi Kirken eller Husene ved Brudvielser, Børnedaab, Begravelser samt Gjeste-buder og Værtskaber kan forefalde. Til samme Kasse bør hver Husmand og Inderste aarlig betale 4 Sk. danske. Item hver ugift Person, Karl eller Dreng, som ej har nogen Sted i Fæste og er over 15 Aar, at betale aarlig 2 Sk. danske og hver Pige over 15 Aar 1 Sk. danske, hvilke Penge jeg som største Lods-ejer ved min Fuldmægtig paa Enderupholm lader indkassere og udi Kassen eller Bøssen henlægge udi Sognepræstens Over-værelse. Og bør Degnen ved alle Forsamlinger udi Agt tage, at Skolens Tavle baade udi Kirken og udi Husene vorder om-baaret, og hvad der derudi da gives, overleverer han efter rigtig Specifikation ved Dag og Datum under sin Haand til bemeldte min Fuldmægtig, som han derefter besørger udi Bøssen hen-lagt, som oven er meldt. Skulde nogen Husmand, Inderst eller Karl eller Pige nægte at erlægge saadan Afgift til Skolekassen, bør det ved Exekution fra de skyldige inddrives. Hvilken Kasse da forbliver hos Sognepræsten udi Forvaring til Aabning udi hvert halv eller hel Aar udi bemeldte Sognepræsts og min eller Fuldmægtiges Overværelse for deraf at købe de fornødne Skole-bøger, og det overskydende efter Billighed at deles imellem disse 2de Skoledistrikter til Skoleholdernes Belønning. Hvilket saa-ledes indstilles til Deres Excellences saa og Deres Højærværdig-heds forventende gode Approbation.

Endrupholm, d. 4. Novbr. 1747.

C. Teilman.

Forestaaende for Aarre Sogn forfattede Skolefundats bliver hermed approberet.

· Bramminge, d. 5. Febr. 1748.

C. C. v. Gabell. H. A. Brorson.

III.

Fundats til Skolehold for Gjørding Sogn.

Som der ifølge kongelig allernaadigste Forordning af 23. Januarii 1739 til Gjørding Degnebolig er bygget Skolestue, og dertil en Fundats af salig Gehejmerraad Gabell har været ind-rettet, men samme er forkommet, saa haver jeg som nuværende Enelodsejer i Sognet (undtagen Varhoe, som bestaar af 12 Td. Hartkorn) denne forfattet saaledes, at

1.

da Sognet er saa vidtløftig, at det ikke ringere end i fire Skoledistrikter kan inddeles, saa er for det

2.

Gjording som Hovedskole tillagt følgende Byer, nemlig Nør-Bøel, Aike, Hissellund, Gjordinglund, Sønder- og Nør-Gjording, Gjording Mølle, Varhoe, Bjerndrup og Faanager, som alle bekvemmelig kan søge Hovedskolen, og derfor for det

3.

til hver Paaske og Mikaeli skal betale Degnen som Skoleholder for bemeldte Hovedskoles Distrikt sin Skoleløn saaledes, at af en Helgaard svares 2 Mk., en Halvgaard 1 Mk., en Tredjedelgaard 12 Sk., en Fjerdepartgaard 8 Sk., en Boel 6 Sk. og et Gadehus 4 Sk., der ialt udgjør 5 Rigsdaler, hvilke alle uden Exception, enten de har Børn eller ikke, paa førnævnte Tider til bemeldte Hovedskole skal kontribuere under Straf af Exekution. Og nyder Degnen her foruden af Kirkelysepengene 2 Rigsdaler.

4.

Skal hver Bonde i førnævnte Hovedskoledistrikt, saa mange som haver Heste og Vogn, være pligtig at levere til Skolen om Sommeren i rette Tid et forsvarlig god Læs Tørv.

5.

Herimod skal Degnen ifølge forbemeldte Forordning forbindes til at holde Skole saavel for ovenmeldte Byer som for saa mange af hele Sognets Ungdom, der er af den Alder, at kan og vil søge Hovedskolen. Saa skal og de Børn, som agter sig til Konfirmation være pligtig, naar de er over 14 Aar, at søge fornævnte Hovedskole fra Mikaeli til Paaske, som Degnen skal være pligtig ej alene forsvarligen at undervise i deres Kristendom, men endog, om nogen det forlanger, da at lære Skriven og Regnen uden Betaling.

6.

Og skulde Degnen ikke være istand til at holde Skole, men dog forretter sit øvrige Embede forsvarlig, da antages af største Lodsejer og Præsten en tjenlig Skoleholder, som Degnen ifølge Forordningen skal koste og lønne, imod at han derfor nyder den i forberørte 3die Post stipulerede Løn 7 Rigsdaler.

7.

Den anden Skoledistrikt bliver da Sønder-Bøel, Ilsted og Nør-Høe, hvilke for Vejens Længde og Vanskelighed ej kan søge Hovedskolen og derfor selv skal have en Skolemester, som de selv paa bedste og billigste Maade kan akkordere, og deres Børn forsvarlig undervise, hvortil de samtlig, enten de har Børn eller ej, skal og bør contribuere. Og til Hjælp af Kirkelysepengene nyde 3 Mark.

8.

Den tredie Skoledistrikt bliver Lourup og Staarup, der ligeledes ej kan søge Hovedskolen, men vil tilkomme at holde en egen Skoleholder til deres Ungdoms Undervisning, hvortil de samtlig ligesom i næstforegaaende Post bør kontribuere. Og nyder til denne Skoledistrikt til Hjælp af Lysepengene 3 Mark.

9.

Den fjerde Skoledistrikt bliver alene Tange, som er saaledes beliggende, at den ingen af foranførte 3de Skoledistrikter kan søge, og derfor selv paa bedst Maade faar opagte deres Børn med forsvarlig Undervisning, hvorimod de og til Hjælp af Lysepengene tillægges 2 Mark.

10.

Dette Tillæg ydes dog ej paa anden Maade end at de, som i de 3de foregaaende Poster meldt er, holder deres Børn til forsvarlig Undervisning, da de ellers i vidrig Fald ej alene mister det Tillæg, men skal endog betale lige saa meget i Mulkt, som alt henlægges til Skolekassen.

11.

Til denne Skolekasse desbedre at faa i Stand sat henlægges herforuden, hvad Mulkter og Tavlepenge, der ved Bryllupper Barsedaab og Kirkegangskoner kan indsamles, som og af hele Sognet hver Inderste dertil aarlig at betale 4 Sk., hver ugift Karl eller Dreng, som har været til Konfirmation og ej har Sted i Fæste, 2 Sk., hver Pige af samme Alder 1 Sk., hvorover Præsten meddeler sit Mandtal. Hvilke Penge største Lodsejer i Sognet lader indkassere, og i en dertil indrettet Kasse i Præstens Overværelse henlægges.

12.

Heraf naar Skolekassen kommer i den Stand, at der foruden Bøgers Bekostning til de fattige Børn kan ske nogen Udbeta-

ling, bliver delt til de 4re Skoledistrikter, saaledes at Degnen som Hovedskoleholder nyder $\frac{1}{2}$ Parten, den øvrige halve Part deles imellem de andre 3de Skoledistrikter, saaledes at de udi foregaaende 7de og 8de Post nyder hver $\frac{2}{3}$ Del og den 4de eller sidste Skoledistrikt $\frac{1}{6}$ Del af bemeldte Kasse.

Forestaaende Fundats til Skolehold for Gjørding Sogn er af mig som største Lodsejer i bemeldte Sogn saaledes paa bedste og bekvemmeste Maade bleven indrettet, som herved insinueres Deres Excellence og Deres Højærværdighed som Stiftets høje Øvrighed til forventende gunstig Approbation.

Bramminge, d. 13. Juli 1751.

I. C. Worm.

Da forestaaende paa bedste og bekvemmeligste Maade efter Sognets Beskaffenhed er indrettet, har underskrevne ikke noget derimod at erindre.

Gjørding, d. 12. Oktbr. 1751.

I. F. Neuman.

Forestaaende Skolefundats bliver herved af os approberet. Ribe, den 22. Juni 1751.

F. G. Oertzen.

H. A. Brorson.

Fra den store Smuglertid.

II.

Ved Højskoleforstander **Søren Alkærslig** i Kerteminde.

PAA de følgende Blade skal der nu fortælles om den store Smugleraffære fra 1831, som er omtalt i „Fra Ribe Amt“ 1907, S. 139.

Samme Steds (137 — 140) er gjort Rede for Grunden til, at Smugleriet i dette Aar synes at naa sit Højdepunkt: De høje Toldsatser, Demoralisationen efter Ulykkesaarene, men hovedsagelig dog vist nok Forordn. af 12. Januar 1827, hvorved *Kvægtolden blev hævet*. Dette blev vel ikke forstaaet saa, at *al* Told var hævet, men vel saaledes, at *al Kontrol*, uden netop ved Toldgrænsen, var hævet, og det blev under den Forudsætning lettere og mere fristende at smugle. Dette var dog en Misforstaaelse, — det gamle Kontrol-distrikt (til 1 Mil Nord for Grænsen) bestod fremdeles, og de, der ikke vidste det, skulde lære det af bitter Erfaring. — Efter den korte Indledning gaar vi til Sagen, og der kan mest passende begyndes med en Udskrift af Ribe Politiprotokol for 19. Aug. 1831: „For Forhørsretten fremstod edsvoren Toldkarl Laust

Jacobsen (Gredstedbro), som forklarer: Han og Hans Jørgensen (en Kammerat fra Vilslev) var d. 17. ds. om Aftenen Kl. 10 gaaet op med den nordre Side af Kongeaaen for at patroillere, og da de kom hen imod Tange og Stenderup Byer, hørte de Vogne komme kørende over Plougsvad (fra Villebøl og Tobøl), og de blev da enige om at undersøge bemeldte Vogne, som kom ad en mistænkelig Vej. Jørgensen overgav til Deponenten en Del Klædningsstykker for derved lettere at naa Vognene, men da han straks efter saa en Hest, som græssede paa Marken, skjulte han Klæderne i en Kornager og kastede sig paa Hesten, hvorved han blev i Stand til at naa Vognene før Hans Jørgensen. Han stødte paa dem ude paa Stenderup Hede og traf 6—7 Vogne holdende i en Klynge, mens de bedede. Deponenten red hen til en af Vognene og spurgte, hvad der var paa Læsset, men fik til Svar, at det var ingenting. Han løftede da (fra Hesten) et Dækken op fra Vognen og greb en der liggende Pakke spørgende, hvad den indeholdt, hvortil han ligeledes fik det Svar: ingenting. Dernæst blev han adspurgt, hvem han var, hvortil han svarede, at han var Toldkarl fra Gredstedbro. Foruden Kusken, som hørte til Vognen, bemærkede Deponenten, at der var tilstede 3 Karle med Gevær, nogle med Stokke og en med en lang Stage. Alle disse Personer havde samlet sig foran den Vogn, ved hvilken Deponenten holdt, og saa snart den foranførte Samtale var endt, blev der raabt til Kusken, at de skulde køre, hvorpaa Karlen, der var forsynet med en Stage, fik ham skubbet af Hesten, og nogle af de andre rev den fra ham og jog den bort. Deponenten greb derpaa fat i Tømmen paa den nærmeste Vogn for at holde den tilbage. De tre

Personer, som var forsynede med Geværer, holdt da disse fældet mod hans Bryst, og han trak da straks sin Sabel og tog sin Pistol frem; men nu blev han truet med, at de vilde skyde ham, om han ikke slap Tømmen, og da dette ikke hjalp, slog en af Karlene ham med Bøssepiben over Haanden. saa han tabte sin Pistol paa Jorden, og straks efter fik han et Slag over Baghovedet, hvorved han sank i Knæerne og tabte Tømmen, hvorefter denne Vogn straks kørte bort. Han kender ingen af de Folk, der omringede ham. Kuskene sad tavse paa Vognene, og Deponenten blev forhindret i at kende dem, dels ved Mørket og dels derved, at de bevæbnede Karle stedse holdt dem imellem Deponenten og Vognen. Da den første Vogn var kørt lidt af Vejen, og de bevæbnede Mænd imidlertid havde henvendt deres Opmærksomhed paa Hans Jørgensen, som imidlertid var kommen tilstede, og som de havde kastet til Jorden, var Deponenten atter kommen paa Benene og havde begivet sig til den næste Vogn, som han næsten havde faaet vendt paa Heden for at køre den til Toldstedet, da han atter blev overfaldet og under Raabet: at man skulde slaa ham, indtil han styrtede, fik han et Slag af Stagen paa Forhovedet, saa han bevidstløs faldt omkuld. Men førend denne Vogn blev vendt, kom han atter nogenlunde til sig selv og sprang hen til den, hvor han først prøvede paa at hugge Skaglerne over, men da dette var forgæves, gav han en af Hestene flere Hug med Sabelen over det tynde af Siden, som han formoder endnu maa være synlige. Men herpaa blev han atter straks omringet af de bevæbnede Folk, der søgte at tilføje ham Slag af Geværkolberne og Stagerne, hvilket han dog afværgede med sin Sabel. Imidlertid

raabte de til Vognene, at de skulde køre bort, og da dette var opfyldt, løb Karlene hen til Hans Jørgensen, hvilken Frist Deponenten søgte at benytte til at finde sin Pistol og sin Kasket. Men inden han naaede dette, kom samtlige Karle atter imod ham og truede ham med flere Slag, hvorpaa han frygtende for at blive overmandet løb sin Vej. De forfulgte ham et Stykke og affyrede Hans Jørgensens Pistol efter ham, dog uden at ramme. Deponenten flygtede op paa et Høloft i et lidet Hus hos *Hans Nørup*, hvorpaa Huset straks blev omringet af hans Forfølgere, som under Støj og Larm opfordrede Husets Beboere, der i det blotte Linned fremstillede sig, til at udlevere den Skurk, der havde skjult sig i Huset, og som forud havde overfaldet dem paa Marken og standset dem med deres Tørv. Husets Folk nægtede at lade dem komme ind og paastod, at de ikke vilde lukke op for ukendte Personer. Efter at de havde endnu holdt megen Støj og truede med at slaa Deponenten ihjel, hvis de fik fat paa ham, forlod de endelig Huset, hvor Deponenten forblev til den følgende Morgen. Imidlertid var Hans Jørgensen ogsaa kommen hen imod Huset, og paa hans Bøn, at de nu skulde lade ham være, forlod ogsaa Folkene ham, og han kom tilligemed Deponenten ind i Hans Nørups Stue, hvor de fik Blodet vasket af de Saar, de havde faaet.

Den følgende Morgen fandt de omsider deres Kasketter samt Deponentens Pistol, hvorimod Hans Jørgensens var borte. Tillige fandt de en Stok (med Alenmaal), som formentlig har tilhørt en af de bevæbnede, og som var bestænket med Blod. Da Deponenten derpaa vilde gaa hjem for at hente en Vogn til Hans Jørgensen, kunde han spore to af Vognene,

som han formodede var de, hvor Hestetøjet og Hesten var beskadiget, og som han om Natten havde bemærket var vendt tilbage, lige til J. T.s Gaard i Stenderup, og da han gik her forbi, var alle Gaardens Folk i Bevægelse, og han kunde se, at Opmærksomheden maatte være henvendt paa ham, da Folkene stod i Krogene og skottede ud efter ham. Han formoder, at den ene Vogn var J. T.s, fordi denne oftere skal have kørt med Kontrabandeverer, og han desuden syntes om Natten at kunne kende J. T.s Heste og Vogn.

Derpaa fremstod Patroillebetjent Mørch, som deponerede, at den edsvorne Karl Hans Jørgensen, der af de ham tilføjede Slag er saa svag og afmægtig, at han næppe kan tale, mindre forlade Sengen, for Deponenten har erklæret, at saasnart han kom til den forreste Vogn, blev han adspurgt, hvem han var, hvilket han tilkendegav og derfor viste sit Toldtegn. Men øjeblikkelig derpaa sprang en Person af Vognen og slog ham med Geværkolben i Hovedet, saa at han bevidstløs sank til Jorden, hvorpaa Personen satte sin Fod paa hans Bryst og tilføjede ham flere Slag i Hovedet, ligesom imidlertid flere af de øvrige Smuglere omringede ham og truede ham paa Livet. Da Vognene var kørt bort, og Karlene eftersatte Lars Jacobsen, krøb han hen i Nærheden af det omforklarede Hus. Anden eller nøjere Forklaring havde Hans Jørgensen paa Grund af sin Afmagt ikke været i Stand til i Dag at afgive for Deponenten.“

Man kan undres over, at Smuglerne bliver ved at forfølge Toldkarlene, da disse er bleven saa medtagne, at de ikke mere kan gribe ind. Men Sagen er vistnok, som det forresten ogsaa senere siges i Motiverne til Dommen, at de er bleven forbitrede over den saa-

rede Hest. Dette kunde jo nok ligne Vestjydens Kærlighed til Dyr, men det forhindrer dog ikke, raa, som de tillige er, at de kører videre med Hesten lige til Dølby i Salling, hvor den blev sat i Kur, blev senere afhentet, men døde kort efter og blev gravet ned paa Naur Hede, hvor der senere blev holdt Synsforretning over Aadslet, for at man kunde faa Vidneudsagnene paa dette Punkt bekræftet.

Angaaende Hans Jørgensen findes der som Bilag til Politiprotokollen følgende Lægeattest:

„Aar 1831, 18. Aug., indfandt jeg mig i Vilslev Spange for efter Anmodning at undersøge den edsvorne Bomkarl Hans Jørgensens Tilstand, der foregav Nat-ten tilforn at være overfaldet. Og fandtes han da at have Feber og at være opsvulmet i Ansigtet, især højre Side, saa at Øjelaaget formedelst Svulsten ikke kunde oplukkes. Paa Ryggen fandtes en blaa Plet og adskillige blodige Striber i Panden, som ogsaa en Svulst paa den behaarede Del af Hovedet, hvilket alt er en Følge af uadvortes Vold, Hug eller Slag.“

Om Karlens senere Skæbne fortæller Motiverne til Dommen følgende: „Han blev derpaa (efter at han er kommen hen til Hans Nørups, og Smuglerne er gaaet) af Beboerne bragt ind i Huset, hvor han flere Gange faldt i Besvimelse og opkastede Blod. I de nærmest følgende Dage var han meget syg, men befandt sig derpaa i nogle Dage bedre og tiltraadte i Følge med sin Kone en Fodrejse for at besøge sin Familie, paa hvilken Rejse han døde i Wrannerup 4 Uger efter Overfaldet. Ved den afholdte Obduktionsforretning fandtes betydelige Læsioner i hans Hoved, som Lægerne har antaget for Aarsagen til hans Død.“

Denne Begivenhed vakte en voldsom Bestyrtelse

baade opad og nedad, thi selv om det ikke sjælden kom til Sammenstød og Slagsmaal mellem Smuglere og Toldkarle, saa var det dog noget næsten uhørt, at et Menneske mistede Livet derved. Og det fik endelig Regeringen til for Alvor at tage sig sammen for at faa dette demoraliserende Uvæsen ud af Verden, uden at man dog endnu kunde finde paa at gaa den *naturligste* Vej: at ophæve denne underlige Grænse, der svarede mindre og mindre til Forholdene. Derimod blev der for det første sendt 1 Løjtnant, 2 Korporaler og 16 menige af et Lansénérregiment i Fredericia til Grænsen. De stod der i omtrent 3 Aar, udrettede ikke synderligt, som det synes, i alt Fald tog Smugleriet ikke af i den Tid. Først da de 1834 blev afløste af 14 nye edsvorne Karle, syntes det at blive *noget* bedre. — For det andet blev der, for at undersøge denne Sag og flere andre, 7. Febr. 1832 nedsat en Kommission, bestaaende af de to Herredsfogder for Tyrstrup og Anst-Slaugs Herreder. Den holdt i alt 21 Møder, nogle paa flere Dage, indtil fem. Der bliver behandlet i alt 13 forskellige Sager, lige fra Dec. 1830 til Marts 1832. 91 Personer bliver dømt og selvfølgelig mange Hundrede Vidner afhørt. Resultatet svarer dog ikke til Anstrengelserne, thi selve Hovedsagen (hvem der har dræbt Hans Jørgensen) bliver ikke oplyst. Men bortset derfra bliver der dog ryddet en Del op, især ved Hjælp af *Angivere*. Der var til disse bevilget 500 Rdl., som blev stillet til Stiftamtmand Sponnecks Raadighed, og han bruger dem saa vel, at han — vistnok med Rette — i et Brev til Toldkamret kan rose sig af, at næsten alle Oplysninger er meddelte af ham. Hovedangiveren er en Mand fra *Reisby*, som vist maa være Embedsmand, Bonde er

han i hvert Fald ikke. Han er kommen under Vejr med, at en Mads Hansen véd nogen Besked om Overfaldet Natten mellem 17. og 18. Aug., og raadfører sig nu med Sponneck om, hvordan man skal faa Hemmelighederne lokket ud af ham. Han bliver saa sendt med et Brev til Sponneck, og da denne ikke sparer paa Mønten — 150 Rdl. er Belønningen, dengang overmaade mange Penge for en fattig Bonde —, saa har han ret let ved at faa M. H. til at fortælle, hvad han véd, (han er fra samme By som nogle af Medhjælperne), og det synes næsten udelukkende at være ved hans Hjælp, at Kommissionen kommer paa Spor efter Smuglerne.

Hovedmændene viser sig at være de saakaldte *Nissumkræmmere* (fra S. Nissum v. Ulfborg). Der nævnes fire, men man faar kun fat i de tre. De er alle indbyrdes beslægtede og har de sidste Aar dels tjent „i det holstenske“, dels drevet Smughandel med Kram, hvormed Smugleriet altid fulgte; nu er de fra 26 til 29 Aar gamle, kloge og dristige, stærke og hensynsløse Folk, som er vel øvede i at klare sig under store Vanskeligheder; i fornødent Fald er de ikke bange for at bruge Stokken, og bliver de alligevel fanget, saa har de et bestemt uddannet og konsekvent gennemført Benægtelses- og Lyvesystem til Raadighed. De danner kort sagt — sammen med deres Hjælpere, især „Axelsønnerne“ — en vel sammenøvet Smuglerbande, og deres Navne og Bedrifter nævnes da ogsaa den Dag i Dag af gamle Folk i Vestjylland.

Det var da ikke at vente, at de to Herredsfogder, som Kræmmerne vel har haft med at gøre før, skulde naa ret vidt med dem, især da de denne Gang havde en saa frygtelig Straf (sagtens Tugthus paa Livstid)

svævende over sig; og det lykkedes da heller aldrig at aftvinge nogen af dem den mindste Tilstaaelse af, at de havde været med at overfalde Toldkarlene, og for dette maatte de da *frifindes*, uagtet man var overbevist om deres Skyld. — Men — ethvert Paradis har sin Slange og ethvert Samfund sin Svaghed. Den yngste af de tre Smuglere synes at have været en noget følsom og vaklende Natur, og det lykkes at faa ham til at vedgaa, at han selv var Ejer af en Del af Varerne, og skønt han senere atter fragaar det, bliver dog baade han og Kammeraterne for Smugleri idømt en Bøde af 100 Rdl. Sølv hver, — den Værdi, som han selv har opgivet hver Part til. Ogsaa for en af *Medhjælperne* klikker Standhaftigheden, saa man i alt Fald faar noget at vide om selve Smugleriet, om end ikke om Overfaldet.

„Kræmmeren M. K. L. (en af Nissumkræmmerne) henvendte sig nogle Dage før Overfaldet, da han var paa Henvejen til Flensborg, til Arrestanten og spurgte, om denne vilde hjælpe ham paa hans Tilbagevej nogle Varer gennem Toldskellet, samt spurgte, om han ved samme Lejlighed kunde faa nogle rustne Geværer til Laans, hvilket Arrestanten bejaede, men tilføjede, hvortil han vilde bruge Geværerne, og om de agtede at skyde Kontrollørerne, hvortil Kræmmeren svarede, at de blot vilde bruge dem til Advarsel, og Arrestanten gjorde sig derfor ikke Tanke om, at de vilde blive brugt til andet end Signalskud. Han spurgte, om Geværerne skulde lades, men Kræmmeren mente, at det behøvedes ikke. Der blev ikke omtalt, om Kræmmeren var i Følge med andre, eller hvor mange Medhjælpere der skulde anskaffes. Det er sædvanligt, at Kræmmerne rejser enkeltvis til Flensborg, for at deres

Henrejse mindre skal bemærkes af Toldbetjentene, hvorimod de, naar de har indkøbt Varerne i Flensborg, rejser flere i Forening tilbage, eftersom større Partier forholdsvis kan oversmugles med mindre Bekostning. Nogle Dage efter kom A. J. (en anden af Nissumkræmmerne) gaaende til Arrestantens Faders Gaard og bad ham følge med ved Smuglingen, og om der kunde blive nogle Vogne at faa, hvortil han svarede, at han nok vilde *ride forud*, og at der vel vilde være Vogne at faa i Mejlby, dog skaffede han ingen¹. Han red saa foran over Aaen og Nord efter ad Stenderup til. Paa Plougstrup Hede mellem Tobøl og Stenderup kørte Vognene vild og kom for meget i Vester. Arrestanten mærkede ikke dette straks, men han kunde høre, at de var kommen paa Siden af ham. Han red da tværs over Heden hen til Vognene og fik dem kørt paa den rette Vej. H. T. havde været i Spidsen, og ham irettesatte Arrestanten, fordi han havde kørt fejl. De kørte nu over Stenderup Bæk; omtrent fem Minutters Kørsel fra dette Sted var det, at Vognene gjorde Holdt, og at Toldbetjentene kom til.“ — Resten af Bekendelsen indeholder ikke mange Oplysninger, for nu gælder det jo for Arrestanten at lyve sig fra det følgende. Han siger, at han slet ikke var til Stede ved Slagsmaalet, men var henne ved Hans Nørups Hus, og da han kom tilbage til Kræmmerne, var det

¹ Varerne (Sukker, Brændevin og Kram) er kommen fra Flensborg paa tre Vogne og bliver paa en Mark Sønden for Grænsen omladede i 7. Disse kørte saa et Par Mil Nord for Grænsen, hvorefter Varerne atter omladedes i 3 Vogne. Denne Fremgangsmaade blev altid brugt af Hensyn til de daarlige Veje, man maatte færdes ad i Nærheden af Toldgrænsen.

hele forbi, men „de raabte Hurra og anstillede sig desperate“.

Smuglerne har haft 11 Medhjælpere ialt, som hver idømmes en Mulkt af 20 Rdlr. Sølv; 6 andre Personer, som er blevet indviklede i Sagen, idømmes forskellige Mulkter, den ene dog til 1 Aars Tugthus for at have aflagt falsk Ed.

Ved disse Forhør samles der efterhaanden mange Indicier imod Kræmmerne, men man maa ogsaa dømme dem paa det, thi selv vedbliver de at nægte, naar undtages den førnævnte; og selv da de to Kammerater stilles over for hans Tilstaaelse af Smugleriet, erklærer de, at det er den frækkeste og skammeligste Løgn. Den ene af dem erklærer, at han „har en meget slet Hukommelse og fører ingen Dagbog“, og han driver det til i al Enfoldighed at spørge, om August Maaned er om Sommeren. Siden taber ogsaa den anden Hukommelsen, — tvære og drilagtige staar de der og nægter frækt og konsekvent alt. Dog vedgaar de, at de af og til har drevet Handel, og at de ogsaa lejlighedsvis har smuglet en Pakke eller to over, naar de fra deres Tjeneste i „Holsten“ rejste hjem for at se til deres Slægtninge.

Det er da forstaaeligt nok, at Kommissionen kan tabe Taalmodigheden og blive noget haardhændet. Begge disse Kræmmere er belagt med Jærn i længere Tid, undertiden 4 Dage ad Gangen. Men de er heller ikke bange for at klage over det, og den ene forlanger at faa sine Jærn vejet. Han faar sin Vilje, og Jærnene vejer $30\frac{1}{2}$ Pd. Det er nu ganske vist heller ikke lidt. Siden klager den anden over, at det har gnavet Hul paa hans ene Ben, men Lægen, som er tilkaldt, paastaar, at det ikke kan være deraf. Værre ser det ud, da man „for hans util-

børlige Forhold og for at bevæge ham til at give Svar“ har ladet ham give en Revselse, nemlig 6 Slag af en Stok. Værst er det dog, at den ene af Herredsfogderne har ladet sig overile til at give baade den yngste og en af de ældre et Slag paa Kinden med Haanden. Den sidste forlanger at faa det indført i Protokollen, og Følgen bliver, at Herredsfogden faar en Mulkt paa 20 Rdlr. Forøvrigt er det morsomt at se, at man her bærer sig ad ganske som Arrestanterne. Da den første klager over det, lyver man sig fra det, — ingen har set det, hverken Meddommer eller Skriver, altsaa er det ikke sket. Den anden slipper man ikke saadan fra, og saa indrømmer Herredsfogden, „at det vel er muligt, at han af Arrestantens usømmelige Forhold kan have været foranlediget til at give ham et lidet Slag paa Kinden, men erindrer i øvrigt for Tiden ikke noget derom“.

Den næste Affære, som Kommissionen faar til Undersøgelse, er foregaaet samme Nat som den første (17.—18. Aug.). Det er 9 Kræmmere fra Tarm, Skjern, Hemmet og der omkring, som sammen med 8 Hjælpere har smuglet Kramvarer over, — hvor meget, kan man ikke faa oplyst, og man maa saa nøjes med at idømme dem en ubetydelig Mulkt.

Den tredie Sag er igen temmelig alvorlig, idet der ogsaa dér er anvendt *Vold* mod Betjentene. Natten til 15. Decbr. 1830 kom det i Mejlby til Kamp mellem to Betjente og en Flok Smuglere om nogle Manufakturvarer. Ved Hjælp af samme Angiver som i første Sag faar man oplyst, at det atter er Nissumkræmmerne, man har med at gøre, denne Gang kun de 3, og man faar kun fat i de 2. Den ældste gennemfører ogsaa her haardnakket Benægtelsessystemet, mens det

atter klikker for den yngste. „Han tilstaar nu under Graad at have faaet det omtalte Ar (et Sabelhug over Øjet) ved den i Gaar omspurgte Smugling. Arrestanten havde i Forening med to andre Kræmmere været i Flensborg hos en Købmand paa Storegade og indkøbt en Del Kramvarer, saasom Tørklæder, Manchester, Silketøj og andet, ca. 15—16 Pakker, hvoraf de hver ejede sin Part. Arrestantens kunde være ca. 100 Rdlr. Cour. værd eller noget mere, og hans Medhjælperes fuldkommen saa meget. De var kørte did med A. J.s røde Fjællevojn, hvorpaa de samtlige tilligemed deres Varer rejste tilbage. De kørte til en Mand i Holm ved Navn Nis, herhen kom nogle af Axelsønnerne, som var med at bære. Resten var fra Holm og lejet af Nis. Hver Bærer bar to Pakker, sammenbundne med Reb, dog var der nogle, som hver kun bar én Pakke. Disse bliver i Flensborg saaledes emballerede, at de bekvemmelig saaledes kan bæres. Arrestanten tilstaar, at han saaledes stedse har oversmuglet de Varer, han har hjembragt fra Flensborg, og ingensinde fortoldet dem.“

Dernæst fortæller han om Sammenstødet med Betjentene, at en af Axelsønnerne var gaaet foran med den første Pakke og Faderen sammen med ham. Kort efter kom han imidlertid løbende tilbage og fortalte, at Betjentene havde taget Pakken, og straks løb alle tre Kræmmere derved, og Arrestanten havde en Kæp, som han gav den ene Betjent et Rap af og fik til Gengæld Sabelhugget, men Pakken blev taget fra Betjenten. Og senere, samme Nat, blev disse Varer smuglede over længer Vest paa.

Han gør under dette Forhør Rede for, at naar flere Kræmmere gaar sammen om at smugle, saa løber

de fælles Risiko angaaende det, der maatte blive anholdt.

Disse Tilstaaelser prøver han rigtignok senere at gaa fra igen, men det nytter ham ikke. For Overfaldet paa Betjenten idømmes han *et Aars Tugthus*, og for Smuglingen en Mulkt af 100 Rdlr., mens man maa nøjes med at idømme Kammeraten, som man fremdeles ingen Ting faar ud af, en Mulkt paa 20 Rdlr.

Deres 10 Hjælpere faar hver en Mulkt paa 12 Rdlr.

Derefter følger en Mængde større og mindre Sager, 9 ialt. Men da de ikke indeholder synderligt af nye Oplysninger, skal her kun kort siges, hvad de drejer sig om:

1. En Varesmugling 26. Oktbr. 1831 fra en Gaard i Hjortsvad over til Lundtofte. Hovedmand og Ejer er den ældste af Axelsønnerne; han har haft 16 Hjælpere, men „Dragten“ bestaar ogsaa af 20 halve Kasser Sukker og 6 Ankere Brændevin.

2. En Varesmugling (Sukker) fra en Gaard i Nørre Aalling i August 1831. Den samme Hovedmand, 8 Medhjælpere.

3. En Varesmugling (Sukker) fra samme Sted til Tobøl i Novbr. 1831. Samme Hovedmand, 10 Medhjælpere.

4. En Indsmugling af Kramvarer og Violiner Natten mellem 16. og 17. Novbr. 1831. 3 Hovedmænd (Kræmmere), 14 Medhjælpere.

5. En Varesmugling fra en Gaard i Nørre Aalling over Tobøl til Lundtofte, 14 halve Kasser Sukker. Hovedmand en af Axelsønnerne, 6 Medhjælpere.

6. En Kramsmugling Natten mellem 19. og 20. Decbr. 1831 fra Hygum til Lundtofte. Nogle Pakker blev taget af Toldvæsenet, men det meste undslap. Hovedmænd er de to af Nissumkræmmerne, 22 Medhjælpere.

7. En Vareindsmugling fra Hygum til Lundtofte Natten mellem 21. og 22. Decbr. 1831. Hovedmanden nægter, at han er Ejer af Varerne, men tilstaar, at han for en ubekendt Person (!) har købt Varerne i Flensborg og smuglet dem over Toldskellet, hvor den ubekendte modtog dem. 9 Medhjælpere.

8. En Varesmugling fra Lintrup Kro i Efteraaret 1831. Ejeren og 11 Medhjælpere.

9. En Varesmugling fra Seest til Paaby, Marts 1832. Heller ikke her vil Hovedmanden vedgaa at være Ejer, men foregiver en „ukendt“ Mand. 2 Medhjælpere.

Man kan lægge Mærke til, at dette er den eneste Sag fra den østlige Del af Toldgrænsen. Forholdet er det samme nu som 100 Aar før, at mindst $\frac{9}{10}$ af Smuglerierne foregaar paa den vestlige Del; det er vel Vestjydens Handelsblod, her gør sig gældende. Naar igen her paa denne Del af Grænsen den meste Smugling foregaar over *Tobøl* og deromkring, kommer det jo af, at det ligger midt imellem to Toldsteder.

Mulkterne i disse Sager synes altfor smaa. Naar en Kræmmer selv fik Lov til at opgive Værdien (om man ikke havde den ad anden Vej) af de oversmuglede Varer, og naturligvis opgiver den altfor lavt, til $\frac{1}{10}$ eller saa, og man retter sig derefter, da er det alt for skikkelig at være. Thi vel gav denne enkelte Affære saa Underskud, men naar Smugleren fortsætter, og det gør han altid, thi her er saa lidt at risikere,

at han bare har faaet en Opfordring til at blive ved, saa tjener han snart det ind igen. Indtil det her nævnte Tidspunkt blev en saadan Smugler næppe taget 1 af 10 Gange, og langt de fleste Bøder blev tilmed aldrig betalt, men *afsonet*, hvad der jo ikke gav meget i Statens Kasse.

Endelig skal anføres en Sag mod den ældste af Axelsønnerne, en Mand, som er med i de fleste større Smuglerier paa den Tid. Efter Domspræmisserne er der foregaaet følgende:

„Natten mellem 23. og 24. Decbr. 1832 antraf edsvoren Toldkarl Peder Andreasen, som tilligemed Lansenér af Grænsetoldvæsenet Johan Wickmann patroilerede paa den nordre Side af Toldskellet, én med Kontrabande belæstet Vogn, som blev kørt af en Mand fra Mejlby, som havde sin 13 Aar gamle Søn med sig. Denne Vogn blev ført til Gørding, hvor Lansenéren forblev med den, mens Toldkarlen red ud paa en ny Recognition, paa hvilken han atter antraf og anholdt en belæstet Vogn, kørt af en Mand fra Lintrup, og ved hvilken J. A. fra Mejlby og J. M. fra Bobøl var til Stede. Efter Toldkarlens Sigende var J. A. væbnet med 'en Pistol og truede dermed, hvorfor Karlen maatte forlade Vognen og tage tilbage til Gørding. Herfra begav han og Lansenéren sig med den anholdte Vogn paa Vejen til Foldingbro, men blev indhentet i Nærheden af Lourup af J. A. og J. M. samt en Mand til, som alle var gaaet ud i den Hensigt at faa de anholdte Varer tilbage. Vognen blev ved denne Lejlighed kørt i Grøften, saa at den væltede, og Smuglerne,

som søgte at bortsnappe af Varene, maatte jages bort med Magt. J. A. er sigtet for ogsaa paa dette Sted at have været forsynet med en Pistol og truet med at ville skyde Toldkarlen.

I Følge de erhvervede Oplysninger blev Indsmuglingen iværksat fra Kalslund Kro Sønden for Toldskellet, og Varene bestod af 1500 Pd. Kandis af Værdi 300 Rdlr. og omtrent 50 Toppe hvidt Sukker, hvilket alt var afsendt fra Købmand Lorenz Petersen i Flensborg.“

J. A. tiltales i den Anledning som *Hovedmand*. At han tillige er Ejer, findes ej tilstrækkeligt bevist, skønt Sagerne var adresserede til ham, thi de kan jo ogsaa være Købmandens. „Derimod er det bevist, at han har forestaaet Indsmuglingen, anskaffet Vogne og Medhjælpere og besørget en Del Varer ført til Kalslund Kro.“ Dette har han selv tilstaaet. Han vil da være at straffe i Ejers Sted og som Hovedmand med en Mulkt af 40 Rdlr. Sølv.

„Hvad dernæst angaar tiltaltes utilbørlige Forhold mod Toldbetjentene findes den imod ham gjorte Sigtelse, at han var bevæbnet med Pistol og dermed har truet den edsvorne Karl, ej tilstrækkelig bevist. Men derimod er det ved hans egen Tilstaaelse godtgjort, at han har borttaget en Kasse Sukker paa den anholdte Vogn, at han imod Toldkarlens Forbud greb fat i Tømmen og standsede denne Vogn; fremdeles at han, da Toldkarlen truede med at hugge ham ned, hvis han ikke fjernede sig, har svaret: „Prøver du at lægge Haand paa mig, saa længe jeg ikke fornærmer dig, saa skal jeg Fanden gale mig nok lette dig,“ og endelig, at han, da han om Natten gik ud for at opsøge Vognen, havde forsynet sig med en Vognkæp“. Straf-

fen for denne Fremfærd sættes til Vand og Brød i 3 × 5 Dage. Ved samme Kommissionsdom var han allerede dengang idømt samme Straf i 4 × 5 Dage.

En anden Mand, P. J., tiltales ligeledes som Hovedmand og Ejer. Ogsaa hans Varer er der taget en Del af, men han beholdt 10 Kasser Sukker tilbage, som han solgte til Landkræmmer Mads Chr. Bank i Ølgod. Hver Kasse indeholdt ca. 30 Pd. af Værdi 5 Rdlr. Mulkten sættes til 20 Rdlr. + Omkostninger.

Købmand Lorenz Petersen, Flensborg, er af J. A. angivet som en af Ejerne (hvad vel ogsaa er sandt, da disse Købmænd i Almindelighed stod Last og Brast med Smugleren). Han har været til Stede i Kalslund Kro, kort før Varerne blev sendt derfra, men da der intet er oplyst om, at Smuglingen skete for hans Regning, bliver han frifundet.

Endvidere bliver 23 Medhjælpere idømt Mulfter.

Det er ikke saa mærkeligt, at disse sørgelige Historier kunde aabne Øjnene paa de nogenlunde frisindede og fremsynede Mænd, som saa alt dette paa nært Hold. To saadanne Mænd, Amtmændene i Ribe og Haderslev, *Spønneck* og *Johannsen*, indgav 28. Febr. 1833, netop mens disse Sager stod paa, en Forestilling til Toldkamret, som er skrevet ud fra den helt anden Betragtning, end man ellers er vant til at se ved slige Lejligheder. Forslagene plejer ellers at gaa ud paa, at Tvangen skal skærpes, men her siges det klart og godt, at den snarest bør hæves; men desværre taltes der fremdeles for døde Ører.

Forestillingen lyder saaledes:

„At en Grænsemellemtold, som adskiller to Nabo-provinser i et og samme Land, maa gøre en skadelig Indvirkning paa deres gunstige Handelsforbindelser og tillige fra et statsøkonomisk Synspunkt ikke fortjener nogen Anbefaling, er af det høje Kollegium allerede anerkendt, ikke alene ved Ophævelse af Krea-turtolden, men ogsaa ved Staden Ribes Indlemmelse i det slesvigske Tolddistrikt (1829).

Men at der endnu efter Kvæghandelens Frigivelse kan være nogen Hindring for at frigive Resten, er os saa meget mindre indlysende, som den tilbageværende Grænsetold næppe skal indbringe 4000 Rdlr., medens Udgifterne er 15,000 Rdlr. Skulde imidlertid Told-liniens Vedblivelse endnu af Grunde, som vi ikke for-maar at indse, eragtes for nødvendig, da vil man vistnok komme til at være betænkt paa at forstærke samme saaledes, at den saa vidt muligt kan standse Smughan-delen, hvad dog næppe paa Grund af Liniens Beskaf-fenhed og store Udstrækning lader sig gøre.

Endvidere: Naar man maa anvende Politiforholds-regler mod Grænsetolddistriktets Beboere, som for-styrre dem, fremfor andre, i deres Næringsveje og endog indirekte nøder dem til at deltage i Toldopsy-net, saa ligger deri efter vor Mening en ingenlunde ubetænkelig Indskrænkning af deres borgerlige Fri-hed, som ikke uden bydende Nødvendighed bør an-ordnes.

Men skadeligst virker dog unægtelig Toldlinien paa Grænsebeboernes Moralitet, idet samme fra Ung-dommen af vænner dem til Snighandel og gør dem derved ikke alene til Dagtyve, men som den sidste Tids Erfaring især har lært, hyppigen til store Krimi-nalforbrydere.*

Sande og fornuftige Ord, men de maatte altsaa ikke høres. Dog er den værste Tid nu forbi med disse Sager. Ganske vist er der ogsaa i 40'erne Masser af Smuglerisager, men alle mindre; de større Smuglerbander møder man ikke mere.

Kilde: Kommissionens Akter i Viborg Arkiv.

Regnskab.

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ 1. Marts 1907—29. Februar 1908.

<i>Indtægt:</i>		<i>Udgift:</i>	
Kassebeholdning i. f. Aar	Kr. 394,30	Aarskriftet	Kr. 1121,32
551 Medlemmer à 2 Kr.	• 1102,00	Møderne	• 257,06
35 Medlemmer à 1 Kr.	• 35,00	Medlemskort, Porto o. l.	• 57,40
Solgt i Aarets Løb	• 214,45	Andre Udgifter	• 20,00
Statsunderstøttelse	• 300,00	Til Grundfonden	• 50,00
To livsvarige Medlemmer	• 50,00	Kassebeholdning	• 633,24
Indvundne Renter	• 43,27		
	<u>Kr. 2139,02</u>		<u>Kr. 2139,02</u>

Samfundet har en Grundfond paa Kr. 425.

Bakkehus, Vejen, den 29. Februar 1908.

POUL BJERGE.

Undertegnede Revisorer have gennemgaaet Regnskabet for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ med tilhørende Bilag for 1907—08 uden at have fundet noget at bemærke.

Ribe, den 8. Marts 1908.

P. ABELL.

C. N. TERMANSEN.

Regnskabet fremlagt paa Generalforsamlingen paa Ladelund Landbrugsskole den 11. Marts 1908 og godkendt.

J. NISSEN.

Medlemsliste.

Tilgang.

Livsvarlige Medlemmer.

Bjerge, J. S., stud. mag., København.
Nybo, Mikael, Lærer, Thorsted, Ulfborg.

Ordinære Medlemmer.

Aagaard, S. H., Lærer, Sest, Kolding.
Andersen, N. Vaaben, Rentier, Sest, Kolding.
Andersen, P., Gmd., Brunsege, Sest, Kolding.
Hansen, Frk., Villa Solvang, Esbjerg.
Hansen, Carl M., Gmd., Gjesing, Guldager.
Hansen, Jens, Gmd., Sest, Kolding.
Jensen, Henrik, Rentier, Ribe.
Jessen, Fr. v., Redaktør, København.
Knudsen, Knud, Gmd., Hylkegaard, Sest, Kolding.
Kristensen, Niels P., Hmd., Heager, Øse, Varde.
Ravn, Peder, Gmd., Tantholdtgaard, Kolding.
Prüsse, Slagter, Askov, Vejen.
Skov, L. P., Branddirektør, Varde.
Wulff, H., Hjortlund, Gredstedbro.
Østergaard, A., Præst, Thorstrup, Varde.

Afgang.

Livsvarigt Medlem.

Uhd, N. H., Sparekassedr., Ekknud, Ølgod, (død).

Ordinære Medlemmer.

Bartholdy, J. P., Præst, Sest, Kolding.
Breinholt, B. V., Ingenieur, København (død).

Christensen, C. M., Lærer, Vraa, Arden.
 Dyhre, Chr., Lærerinde, Varde (død).
 Enghoff, Chr. C. L., Præst, Bækbølling, Holsted (død).
 Graversen, Mads, Aftægtsmand, Tarp, Ølgod.
 Hagemann, H., Præst, Slagelse (død).
 Hansen, Kristen, Hmd., Elkær Mark, Vejle.
 Hauschildt, B., Frk., Fotograf, Ribe.
 Himmelstrup, G., Forst., Skamlingsbanke Højskole, Kolding.
 Huusom, M., Jernbaneassistent, Vamdrup.
 Høyer, H., Gmd., Bastrup, Vamdrup.
 Jensen, J. P., Højskolelærer, Høng.
 Jørgensen, N. P., Kontorist, Ribe.
 Kaas, Fr., Ingenieur, Helsingør.
 Kristensen, Mikkell, Gmd. Elkær, Vejle.
 Kristensen, (Bjerg), J., Hmd., Elkær, Vejle.
 Lauenborg, Marie, Lærerinde, Hjarup (død).
 Nielsen, Ingeborg, Lærerinde, Vejen.
 Nielsen, N. M., Red., Ribe.
 Pedersen, N., Direktør, Vejen.
 Poulsen, H. Ravn, Mejeribestyrer, Nørre Alslev.
 Rasmussen, H. C., Lærer, Sem, Ribe.
 Timmermann, A., Agent, Varde.
 Øgmundsen, Valgerda, Frk., Ribe.

Medlemsant. 22. Novbr. 1907	580
Tilgang indtil 1. Novbr. 1908	17
	<hr/>
	597
Afgang indtil 1. Novbr. 1908	26
Medlemsantal 1. Novbr. 1908	571

Ved Henvendelse til Samfundets Sekretær, Højskolelærer Poul Bjerger, Bakkehus v. Vejen, kan Medlemmerne mod Betaling af 1 Kr. aarlig subscribere paa de af „Vejle Amts historiske Samfund“ udgivne Aarbøger og ligeledes for 1 Kr. aarlig blive Medlemmer af et af de historiske Samfund for Frederiksborg, Holbæk, Svendborg, Thisted, Randers og Ringkøbing Amter.

I Aaret 1908 har Samfundet afholdt Foredragsmøder: 11. Marts paa *Ladelund Landbrugsskole* (Landbrugslærer *E. Konradi*, Ladelund: Mejerivæsen i Danmark i ældre Tid; Provst *J. Nissen*, Brørup: Det 17de Aarhundredes Krige og deres Følger for det sydlige Jyllands Vedkommende); 16. Juli i *Sest* (Oberst *A. Liljefalk*, Fredericia: Slaget ved Kolding 23. April 1849; Skoleinspektør *P. Lauridsen*, København: Svenskerne i Kolding-Egnen i 1658 og 59); 3. December i *Gørding* (Sognepræst *H. G. A. Jørgensen*, Farup: Middelalderlige Minder fra Gørding-Egnens Kirker; Provst *J. Nissen*, Brørup: Af Gørding Herreds ældre Historie — Stednavne).

Rettelse til „Fra Ribe Amt“ VI:

Side 178, Linie 1 f. n.: „Biblioteks“ udgaar.

INDHOLD:

	Side
Jested og Hillerup. Et Tidsbillede fra Vilslev Sogn fra før 1864. Af forhenv. Bankdirektør <i>J. Madsen</i> i Jerne . . .	3
Uddrag af et 150aarigt Haandskrift om den jyske Hede. Ved Sognepræst <i>John M. Møller</i> i Kærum	25
Om Fastsættelse af en Præsteenkepension i Skanderup 1794. Af Provst <i>J. Nissen</i> i Brørup	32
Reskriptsamleren, Justitsraad Laurids Fogtmann. Meddelt af Frøken <i>Cathrine Fogtmann</i> i Varde	48
Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829 (Slutning). Ved Pastor <i>G. Schousboe-Jensen</i> i Buerup	63
Hvorledes Varde Enge kom under Lunderup. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> i Varde	94
Faldne og døde i Sydvestjylland under Kampene for Sønderjylland i 1848—50 og 1864. Af Rektor <i>N. E. Øilgaard</i> i Ribe	104
Af Vejen-Læborg Pastorats ældre Præstehistorie. Af Sognepræst <i>J. Richter</i> i Vejen	118
Vestjydske Skoleforhold i det attende Aarhundrede. Af Sognepræst <i>M. H. Nielsen</i> i Kvong	136
Fra den store Smuglertid (II). Af Højskoleforstander <i>S. Alkærsig</i> i Kerteminde	170
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ for 1907—08	190
Tilgang og Afgang af Samfundets Medlemmer i 1908	191

